

Vlaanderen
is erfgoed

Onderzoeksrapport

Ieper - De Meersen

Deel 4. De studie van de metaalvondsten

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

COLOFON

TITEL

Ieper - De Meersen
Deel 4. De studie van de metaalvondsten

REEKS

Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed nr. 271

AUTEURS

Koen De Grootte & Jan Moens (red.), met bijdragen van Luk Beeckmans,
Hendrik De Backer, Koen De Grootte, Jos Koldeweij & Jan Moens

JAAR VAN UITGAVE

2023

Een uitgave van agentschap Onroerend Erfgoed Wetenschappelijke
instelling van de Vlaamse Overheid, Beleidsdomein Omgeving
Published by the Flanders Heritage Agency Scientific Institution of the
Flemish Government, policy area Environment

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Peter De Wilde

OMSLAGILLUSTRATIE

Zegelstempel van 'LAMBERT DIPRII' met als achtergrond een zicht op het
opgravingsterrein
Copyright Monument Vandekerckhove nv

agentschap Onroerend Erfgoed

Havenlaan 88 bus 5

1000 Brussel

T +32 2 553 16 50

info@onroenderfgoed.be

www.onroenderfgoed.be

Dit werk is beschikbaar onder de Modellicentie Gratis Hergebruik v1.0.

This work is licensed under the Free Open Data Licence v.1.0.

Dit werk is beschikbaar onder een Creative Commons Naamsvermelding

4.0 Internationaal-licentie. Bezoek

<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> om een kopie te zien van
de licentie.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution

4.0 International License. To view a copy of this license, visit

<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

<https://doi.org/10.55465/AIUR3381>

ISSN 1371-4678

D/2023/3241/150

IEPER – DE MEERSEN

Deel 4. De Studie van de metaalvondsten

KOEN DE GROOTE & JAN MOENS (red.),
met bijdragen van
LUK BEECKMANS, HENDRIK DE BACKER, KOEN DE GROOTE,
JOS KOLDEWEIJ & JAN MOENS

INHOUD

1	ALGEMENE INLEIDING	7
1.1	HET PROJECT IEPER - DE MEERSEN	7
1.2	DE STUDIE VAN DE METAALVONDSTEN	8
1.3	CIJFERGEGEVENS	9
2	MUNTEN EN PENNINGEN	11
	LUK BEECKMANS & HENDRIK DE BACKER	11
2.1	INLEIDING	11
2.2	MUNTEN	11
2.3	REKEN- OF LEGPENNINGEN IN EEN KOPERLEGERING	13
2.4	PENNINGEN IN TIN-LOOD	16
2.5	PENNINGEN IN LOOD	16
2.6	NIET GEÏDENTIFICEERD	16
2.7	CATALOGUS	16
2.7.1	Romeinse periode	16
2.7.2	Middeleeuwen	16
2.7.3	Bourgondische periode	18
2.7.4	Habsburgse periode	19
2.7.5	Spaanse periode	19
2.7.6	Maaslandse heerlijkheden	20
2.7.7	Prinsbisdom Luik	21
2.7.8	België	21
2.7.9	Engeland	21
2.7.10	Frankrijk	22
2.7.11	Schotland of continentale imitaties	23
2.7.12	Rekenpenningen	23
2.7.13	Historiepenningen	25
2.7.14	Penningen/tin-lood, ca. 13de eeuw	26
2.7.15	Penningen/lood	28
2.7.16	Niet geïdentificeerd	29
3	INSIGNES, MEDAILLONS EN EEN KROONTJE	30
	JOS KOLDEWEIJ & JAN MOENS	30
3.1	INLEIDING	30
3.2	INSIGNES	31
3.2.1	Pelgrimstekens	31
3.2.2	Overige devotionalia	34
3.2.3	Profane insignes	35
3.3	MEDAILLONS	36
3.4	KROONTJE	36
4	DE OVERIGE METAALVONDSTEN	38
	JAN MOENS & KOEN DE GROOTE	38

4.1	INLEIDING	38
4.2	KLEDINGACCESSOIRES	38
4.2.1	Inleiding.....	38
4.2.2	Riemonderdelen	40
4.2.3	Gespbroches	55
4.2.4	Kledinghaken.....	59
4.2.5	Fibulae	60
4.2.6	Knopen	61
4.2.7	Nestel	61
4.3	MESSEN EN SCHAREN.....	62
4.3.1	Messen	62
4.3.2	Scharen.....	64
4.4	SLEUTELS, SLOT EN SLOTONDERDELEN	64
4.4.1	Sleutels	64
4.4.2	Slotonderdelen.....	66
4.5	WERKTUIGEN	66
4.5.1	Elzen	66
4.5.2	Wolkammen.....	68
4.5.3	Beitels, Spie, Wetstaal, Hamer.....	68
4.5.4	Onbepaald werktuig.....	69
4.5.5	Spaden.....	70
4.6	RINGEN.....	71
4.7	VINGERRINGEN EN PERSOONLIJKE VOORWERPEN.....	72
4.7.1	Vingerringen.....	72
4.7.2	Persoonlijke voorwerpen.....	73
4.8	SPELDEN, NAALDENDOOSJE EN VINGERHOEDEN.....	77
4.8.1	Spelden.....	77
4.8.2	Naaldendoosje	77
4.8.3	Vingerhoeden.....	77
4.9	LAKENLOODJES	78
4.10	BORDEN EN METALEN RECIPIËNTEN	80
4.10.1	Borden.....	80
4.10.2	Gietijzeren ketel.....	84
4.10.3	Randen van metalen recipiënten.....	84
4.11	VERSIERDE LEPELS	85
4.12	SPEELGOED EN MUZIEKINSTRUMENTEN	86
4.12.1	Speelgoed.....	86
4.12.2	Muziekinstrumenten.....	87
4.13	HERSTELLINGSSTUKKEN, KLINKNAGELS EN GEVOUWEN REVETTEN	89
4.14	HENGSELS.....	89
4.15	BESLAG	92
4.16	HOEFIJZERS, HOEFIJZERNAGELS EN RUITERUITRUSTING	94
4.16.1	Hoefijzers en hoefijzernagels.....	94

4.16.2	Ruiteruitrusting	96
4.17	BOUW- EN CONSTRUCTIE-ELEMENTEN.....	97
4.18	GEWICHTEN EN VERZWARINGSELEMENTEN.....	98
4.18.1	Gewichten	98
4.18.2	Verzwaringselementen	99
4.19	SCHEDI-ELEMENTEN.....	100
4.20	SIERNAGELS.....	101
4.21	BAKJES.....	101
4.22	ANDERE/VARIA.....	102
5	BESPREKING EN DISCUSSIE	105
6	BESLUIT	110
7	BIBLIOGRAFIE.....	111
8	INVENTARIS.....	116

1 ALGEMENE INLEIDING

1.1 HET PROJECT IEPER - DE MEERSEN

Onderstaand rapport met de studie van alle metaalvondsten is het vierde deel van een reeks verslagen die de weerslag vormt van het archeologisch onderzoek van 'De Meersen', een locatie in de binnenstad van Ieper. Er is voor gekozen om de opgravingsresultaten stapsgewijs te publiceren. Sporenbestand, vondsten en analyses zullen apart worden behandeld maar als laatste deel in de reeks onderzoeksrapporten volgt een synthese, waarin de resultaten van elke deelstudie geïntegreerd worden en in een ruimer archeologisch en historisch kader geduid.

Deel 1 van deze rapportage omvat een beknopt overzicht van de historiek van de site en haar betekenis voor de ontwikkeling van de stad, een overzicht van de voornaamste opgravingsresultaten, met een focus op het sporenbestand en de fasering van de site, de archeologie van het kerkhof en een uitgebreide analyse van 500 skeletten in haar historische en archeologische context¹. In de hoofdstukken 2 en 4 van deze publicatie is alle basisinformatie terug te vinden over de sporen en de contexten waarin de hier bestudeerde metaalvondsten zijn aangetroffen².

Dit vierde deel van de eindrapportage bevat de studie van het merendeel van de metaalvondsten die tijdens het archeologisch onderzoek op de site De Meersen aan het licht zijn gekomen. Hierbij gaat het zowel om met de hand verzamelde als met de metaaldetector aangetroffen objecten. De detectorvondsten maken ongeveer een vierde uit van de verzameling metaalvondsten. Het gaat vooral om kleine non-ferro objecten die zonder detector niet gevonden zouden zijn. Jammer genoeg is het merendeel ervan niet met zekerheid aan een context, spoor of laag te koppelen.

Om deze vondsten goed contextueel en chronologisch te kunnen plaatsen is gebruik gemaakt van de op dat moment beschikbare gegevens over de stratigrafie en chronologie van de site en van de individuele sporen, ook al moet de publicatie van deze gegevens nog gebeuren. De chronologie van de sporen en de fasering van de structuren is vooral gebaseerd op de analyse van de geassocieerde aardewerkvondsten in relatie met de stratigrafie en enkele historische gegevens, vooral betreffende de muurresten van de Sint-Niklaaskerk, zoals gepubliceerd in het eerste deel³. De hier gebruikte dateringen zijn afkomstig uit de studie van het aardewerk, waarvan de publicatie in voorbereiding is. Voor de ijzeren hengsels van acht grafkisten zijn ook dateringen beschikbaar uit het dendrochronologisch onderzoek van Kristof Haneca⁴.

Naast de bijdragen van de onderzoekers van het agentschap steunt het publicatieproject op de inbreng van een grote groep partners, wiens inzet vernoemd en gehonoreerd wordt per publicatiedeel. Voor dit vierde deel zijn we in eerste instantie veel dank verschuldigd aan de externe onderzoekers die een bijdrage leverden: Luk Beeckmans en Hendrik De Backer voor de studie van de munten en penningen, en Prof. em. Jos Koldewij (Radboud Universiteit Nijmegen) voor het onderzoek naar de insignes. Daarnaast ook veel dank voor de collega's van het archeologisch depot van het agentschap Onroerend Erfgoed te Vilvoorde voor de hulp bij de inventarisatie van alle metaalvondsten en het toegankelijk maken voor studie. Eveneens onontbeerlijk was de ondersteuning van Sylvia Mazereel (OE) voor de grafische verwerking van de foto's en plannen, en voor de opmaak van dit rapport, en van Kris Vandevorst (OE) voor de fotografie van de objecten. Ten slotte nog een woord van dank voor Vincent van Vilsteren (emeritus conservator archeologie Drents Museum) voor zijn advies over de gietijzeren ketel.

¹ De Groote & Eryvnc 2022.

² De Groote 2022a en 2022b.

³ De Groote 2022a.

⁴ Haneca & De Groote in voorb.

1.2 DE STUDIE VAN DE METAALVONDSTEN

In verschillende structuren op de site Ieper - De Meersen werden één of meerdere metalen objecten aangetroffen. Een deel hiervan werd handverzameld bij het opkuisen en couperen van de sporen en bij het leeghalen van de tweede helft van de structuren na registratie van de coupe(s). Ook de ijzeren nagels en hengsels van de kistbegravingen op de site werden manueel gerecupereerd. Een belangrijk deel van de metaalvondsten is echter het resultaat van een intensieve inzet van de metaaldetector. Tijdens het onderzoek werden de sporen regelmatig op de aanwezigheid van metalen objecten gecontroleerd. Ook de machinaal uitgegraven vullingen van grote en diepe structuren zoals sommige grachten werden nagekeken met de metaaldetector. In dat geval kon er meestal buiten de toewijzing van de vondsten aan een bepaalde structuur echter geen verdere stratigrafisch onderscheid gemaakt worden. Sommige metaalvondsten zijn aangetroffen op de storthopen van uitgegraven grond en hebben geen spoor- of contextgegevens. De doorgedreven metaaldetectie zorgde voor een omvangrijk ensemble metaalvondsten, maar hier moet een belangrijke kanttekening bij geformuleerd worden. Doordat meestal gebruik gemaakt werd van de ferro-discriminatiefunctie bij de metaaldetectors is het aantal non-ferro vondsten zeker oververtegenwoordigd in het totale aantal metaalvondsten. In totaal bestaat het ensemble metaalvondsten uit 32,9% ferro- en 62,8% non-ferro-vondsten op basis van de aantallen⁵. Van 4,3% kon de metaalsoort of legering niet bepaald worden.

Bij deze studie is een inventaris opgenomen met een overzicht van alle metaalvondsten afkomstig uit het onderzoek van de site (zie Inventaris achteraan het onderzoeksrapport). In deze inventaris kan op basis van het inventarisnummer nagegaan worden uit welk spoor de vondsten afkomstig zijn⁶. Soms zijn meerdere vondsten onder één inventarisnummer gegroepeerd. Het gaat hierbij meestal om detectorvondsten uit één structuur of om losse vondsten (uit een storthoop bijvoorbeeld).

Vrijwel alle metaalvondsten dienden om tijdstechnische en financiële redenen bestudeerd te worden in niet-geconserveerde toestand. Dit bemoeilijkte een soms meer gedetailleerde beschrijving en determinatie. De verschillende objecten konden ook niet getekend worden, waardoor er geopteerd is om te werken met fotografische opnames. Deze foto's werden vervolgens verschaald en gemonteerd in figuren. Bijkomende informatie betreffende de technische uitvoering, opbouw, samenstelling en versiering van bepaalde metaalvondsten wordt vermeld in het beschrijvend gedeelte van de vondsten. Binnen sommige vondstencategorieën zijn er meerdere voorbeelden van bepaalde objecten voorhanden. Er is voor gekozen om enkel de meest representatieve individuen weer te geven in de figuren.

In de inventaris is voor ieder inventarisnummer bijkomende informatie opgenomen betreffende context, contextdatering, metaalsoort en objecttype. Er is voor geopteerd om de metaalvondsten te bespreken in functionele groepen en niet per spoor of context. Door deze aanpak wordt een meer overzichtelijk en coherent beeld van de verschillende vondsten verkregen. In totaal werden 24 hoofdcategorieën onderscheiden (tabel 1). Sommige van de groepen zijn verder opgedeeld in: categorieën, subcategorieën, types en subtypes. Dit om een overzichtelijker en meer gestructureerd beeld te krijgen van de hoofdcategorieën die soms grote hoeveelheden vondsten omvatten. In deze inventaris zijn ook de insignes, munten en penningen opgenomen, waarvan de studie in twee aparte hoofdstukken van dit rapport behandeld is.

Een groep voorwerpen is als 'NI' (Niet Identificeerbaar) opgenomen in de inventaris. Het gaat hierbij om vaak vormloze, sterk gecorrodeerde vondsten waarover niets kon gezegd worden. Ook objecten, fragmenten van objecten of onderdelen van voorwerpen die uit verschillende delen opgebouwd zijn en waarvan de functie niet te achterhalen is, werden in deze hoofdcategorie ondergebracht.

⁵ Hierbij zijn de munten en penningen buiten beschouwing gelaten.

⁶ In de figuren worden bij de afbeeldingen van de voorwerpen het inventarisnummer weergegeven, met uitzondering van de munten en penningen, waar de catalogusnummer is gebruikt waarnaar ook in de tekst gerefereerd wordt.

Onder de hoofdcategorie 'Andere / Varia' zijn die vondsten verzameld waarvan er slechts één of enkele individu(en) is/zijn aangetroffen en die niet in de overige groepen zijn in te delen. Ook de nagels van doodkisten en andere constructies, metaalslakken en druppels gesmolten metaal zijn in deze groep ondergebracht. Daarnaast ook een reeks metaalvondsten die in verband te brengen zijn met de Eerste Wereldoorlog (schrappels, obusfragmenten en -kogeltjes) en andere vondsten van zeer recente datum. Deze zullen in deze studie niet behandeld worden.

De dateringsgegevens in de inventaris komen voort uit de studie van het aardewerk in associatie met muntvondsten, dendrochronologische data en eventuele historische gegevens. Voor een aantal voorwerpen dat afkomstig is uit egalisatie- en ophogingslagen, sommige vullingspakketten van grote structuren, alsook voor een aantal kuilen, kunnen door het gemengde karakter ervan slechts eerder brede dateringen naar voor geschoven worden.

De inventaris geeft per object ook aan wat de metaalsoort of -legering is. De determinatie hiervan is eveneens omwille van tijds Technische en financiële mogelijkheden niet gebeurd door een metallurgische analyse. De bepaling van metaal/legering berust op visuele en manuele of tactiele waarnemingen. IJzer is niet als legering gebruikt en werd aangewend voor grotere en zwaardere objecten, zoals onder andere bouw- en constructie-elementen en werktuigen. Ook lood werd soms in een zuivere, niet-legeringsvorm gebruikt. Dit is onder meer het geval bij gewichten en verzwarings-elementen, lakenloodjes en loodlijsten.

De meeste objecten zijn echter vervaardigd uit een metaallegering. In de inventaris slaat de vermelding 'Cu' op alle verschillende koperlegeringen: brons, messing of biljoen. Brons is een legering van koper en tin, waaraan soms ook een (klein) gedeelte lood werd toegevoegd⁷. Messing, ook wel latoen of latoenkoper genoemd, werd bekomen door een legering van koper en zink. Voor munten en penningen werd soms een andere mengsel gebruikt namelijk biljoen, een legering van koper en zilver maar soms ook met goud⁸ (zie hoofdstuk 2 Munten en Penningen).

Een belangrijk deel van de metaalvondsten bestaat uit een legering van tin en lood, weergegeven als 'Sn/Pb' in de inventaris. Zuiver tin levert voorwerpen op die te zacht of te soepel zijn. Daarom werd er een hoeveelheid lood aan toegevoegd om ze harder te maken. Voor gebruiksvoorwerpen zoals bijvoorbeeld borden en lepels was men zich bewust van de schadelijke eigenschappen van lood en beperkte men het deel lood en sprak men van fijn tin. Voor andere objecten zoals onder andere pelgrimsinsignes of beslag-elementen speelde dit minder en lag de loodconcentratie hoger⁹. Voor sommige metaalvondsten was het onmogelijk om met voldoende zekerheid uitspraken te doen over de metaalsoort of legering. Dit is aangegeven in de inventarislijst door middel van een vraagteken.

Bij gebrek aan binnenlandse overzichtswerken en typologieën van bepaalde materiaalcategorieën wordt bij de beschrijving en bespreking gebruik gemaakt van buitenlandse, voornamelijk Britse, typologische indelingen.

1.3 CIJFERGEGEVENS

In totaal zijn 1318 metaalvondsten geregistreerd. Deze zijn verdeeld over 24 hoofdcategorieën (tabel 1). Bepaalde metaalvondsten komen frequenter voor dan andere. De grootste groep is deze van de nagels (18,6%) als onderdeel van de hoofdcategorie 'Andere / Varia'. Andere grotere groepen zijn deze van de niet identificeerbare vondsten (NI) en de kledingaccessoires (12,2%). Ook de munten en penningen vormen een belangrijke groep (7,7%). De overige hoofdcategorieën zijn beperkter qua omvang.

⁷ Nijhof 2007a.

⁸ Deze legering is specifiek vermeld in de catalogus. Bij de 'Munten / Penningen' is er ook één recente munt in nikkel (Ni).

⁹ Nijhof 2007a, 109.

Categorieën	N	%
Andere / Varia	571	43,3
Bakjes	3	0,2
Beslag	37	2,8
Borden / Metalen recipiënten	8	0,6
Bouw / Constructie	34	2,6
Gewichten / Verzwaringselementen	17	1,3
Hengsels	21	1,6
Herstellingsstukken / Klinknagels / Snippers	29	2,2
Hoefijzers / Hoefijzernagels / Paardentuig / Ruitruitrusting	9	0,7
Insigne	51	3,9
Kledingaccessoires	161	12,2
Lakenloodjes	17	1,3
Messen / Scharen	11	0,8
Munt / Penning	101	7,7
Niet Identificeerbaar (NI)	124	9,4
Ring	29	2,2
Schede-elementen	3	0,2
Siernagels	10	0,7
Sleutels / Slot / Slotonderdelen	9	0,7
Speelgoed / Muziekinstrumenten	14	1,1
Spelden / Speldendoosjes / Vingerhoeden	20	1,5
Versierde lepels	3	0,2
Vingerringen / Persoonlijke voorwerpen	22	1,7
Werktuigen	14	1,1
Totaal aantal metaalvondsten	1318	100

Tabel 1: Overzicht van de 24 hoofdcategorieën van alle metaalvondsten (in alfabetische volgorde).

2 MUNTEN EN PENNINGEN

LUK BEECKMANS & HENDRIK DE BACKER

2.1 INLEIDING

Bij de opgravingen op de site Ieper - De Meersen zijn 101 vondsten geregistreerd die onder een numismatisch hoofdstuk kunnen worden gerangschikt. Het betreft hoofdzakelijk munten, maar ook reken- en historiepenningen. Interessant zijn tevens een aantal penningen in een tin-loodlegering en in lood. Wegens hun slechte bewaringstoestand konden slechts 67 stukken worden geïdentificeerd of beschreven.

2.2 MUNTEN

De oudste munt is een volledig afgesleten Romeinse *sestertius* van een onbekende keizer (fig. 1: cat.nr. 1). Slechts het gewicht en de vormtechnische afwerking laten toe om de munt in deze periode te situeren.

Fig. 1: Romeinse *sestertius* (cat.nr. 1) en middeleeuwse regionale munten (cat.nrs. 2-8).

Uit de 12de en 13de eeuw dateren een drietal *mailles*, die in de numismatiek soms als ‘stedelijke muntslag’ worden vermeld. Twee *mailles* zijn geslagen in Vlaanderen: één in Arras, tussen 1155 en 1186 (fig. 1: cat.nr. 2) en een andere in Gent, tussen 1259 en 1300 (fig. 1: cat.nr. 3). Eén slecht bewaarde *maille* komt uit het Henegouwse Valenciennes (fig. 1: cat.nr. 8).

De meeste regionale munten uit de volle en late middeleeuwen zijn kleine denominaties zoals *mijten* en *dubbele mijten*. Zo tellen we vier exemplaren van een *mijt*, geslagen tijdens de regering van Lodewijk van Nevers (1322-1346) (fig. 1: cat.nrs. 4-7); een *dubbele mijt* van Filips de Stoute (1384-1404) (fig. 2: cat.nr. 9); vier exemplaren van een *mijt* van Jan zonder Vrees (1404-1419) (fig. 2: cat.nrs. 10-13) en een *dubbele mijt* van Filips de Schone (1482-1506) (fig. 2: cat.nr. 14).

Uit de Spaanse periode identificeerden we twee munten van Karel V (1505-1555), namelijk een Brabantse *dubbele mijt* (fig. 2: cat.nr. 15) en een *korte* (fig. 2: cat.nr. 16). Uit de regering van Filips II (1555-1598) zijn vier munten herkend, namelijk drie *oorden* en een *dubbele korte* (fig. 2: cat.nrs. 17-

20). De kortstondige aanmunting van Frans van Anjou, hertog van Alençon in Gent (1581-1583) is vertegenwoordigd door twee exemplaren van 12 *mijten* (fig. 2: cat.nrs. 21 en 22).

Fig. 2: Laat- en postmiddeleeuwse regionale munten (cat.nrs. 9-22).

Uit de Maaslandse Heerlijkheden komt een *dubbele mijt* van Johanna van Wesemael (1464-1474) (fig. 3: cat.nr. 23) en uit het Prinsbisdom Luik konden we een *brûlé* van Joris van Oostenrijk (1544-1557) identificeren (fig. 3: cat.nr. 24).

Volledigheidshalve zijn nog een paar Belgische munten te vermelden, namelijk een stuk van 10 *centimes* van Leopold I (1831-1865) (fig. 3: cat.nr. 25) en een stuk van 25 *centimes* van Albert I (1909-1934) (fig. 3: cat.nr. 26).

Een achttal munten zijn aangemunt buiten de Zuidelijke Nederlanden. Twee Engelse *sterlingen* zijn geslagen onder Edward I (1272-1307) (fig. 3: cat.nrs. 27 en 28). Uit Frankrijk komt een *denier* van Mathieu d'Alsace, graaf van Boulogne-sur-Mer (1159-1173) (fig. 3: cat.nr. 29). Het Franse koninkrijk is vertegenwoordigd door een Tourse *denier* van Lodewijk VIII (1223-1226) of Lodewijk IX (1226-1270) (fig. 3: cat.nr. 30) en een latere *sol* (fig. 3: cat.nr. 31) en een *sol constitutionnel* (fig. 3: cat.nr. 32) uit de regering van Lodewijk XVI (1774-1793).

Ten slotte vermelden we nog twee *pennies* uit Schotland of continentale imitaties, waarvan één op naam van Jacobus (fig. 3: cat.nrs. 33 en 34). Deze koperen munten worden courant aangetroffen in Vlaamse contexten uit de late 15de eeuw¹⁰.

¹⁰ De Buyser & Beeckmans 2018, 247-248; Van Caelenberghe 2014.

Fig. 3: Laat- en postmiddeleeuwse munten uit de Zuidelijke Nederlanden en België (cat.nrs. 23-26), Engeland (cat.nrs. 27-28), Frankrijk (cat.nrs. 29-32) en Schotland (cat.nr. 33).

2.3 REKEN- OF LEGPENNINGEN IN EEN KOPERLEGERING

De tien teruggevonden rekenpenningen zijn geslagen in een koperlegering en zijn afkomstig uit Duitsland/Neurenberg en uit Frankrijk (fig. 4). Ze dateren grotendeels uit de late 15de tot het begin van de 17de eeuw. Op een paar uitzonderingen na zijn ze slecht bewaard. Sommige zijn secundair gebruikt als onderlegplaatje of 'rondelle'. Hiervan getuigen de centrale nagelgaatjes.

Het type met rijksappel/roosje uit Neurenberg (fig. 4: cat.nrs. 37-42) komt het meest voor. Op twee exemplaren is de naam van de uitgever leesbaar, namelijk Hans Krauwinkel (1586-1635) (fig. 4: cat.nr. 39) en Hans Schultes I, II en III (1553-1612) (fig. 4: cat.nr. 40). Deze laatste vertegenwoordigt één telg uit drie gelijknamige generaties. Het voorkomen van een rozet in het begin van het omschrift zou wijzen naar Hans Schultes II (1586-1603). Zeer mooi bewaard is een rekenpenning van het type Sarazijn- of Morenhoofd, waarschijnlijk afkomstig uit Frankrijk (fig. 4: cat.nr. 36). Verder vermelden we een exemplaar van het type *scheepjespenning* (Neurenberg) (fig. 4: cat.nr. 35), één penning van het type *pour le Dauphiné* (Neurenberg) (fig. 4: cat.nr. 43) en een stuk van het type *à la couronne* (Frankrijk?) (fig. 4: cat.nr. 44).

Bij het ensemble horen eveneens twee historiepenningen. Ze dateren uit de regering van Filips II (1555-1598) (fig. 4: cat.nrs. 45 en 46).

Fig. 4: Rekenpenningen uit Duitsland (cat.nrs. 35, 37-42) en Frankrijk (cat.nrs. 36, 43-44) en twee Zuid-Nederlandse historiepenningen (cat.nrs. 45-46).

Reken- of legpenningen werden vóór het gebruik van het tiendelig stelsel gebruikt op een rekestafel. Het was een handig en veelgebruikt hulpmiddel in de boekhouding bij het tellen en omzetten van muntwaarden.

Fig. 5: Middeleeuwse penningen in tin-lood (cat.nrs. 47-64) en lood (cat.nrs. 65-67).

2.4 PENNINGEN IN TIN-LOOD

In totaal zijn 17 penningen aangemaakt in een tin-loodlegering. Drie bijna identieke penningen zijn *uniface* gegoten en zijn voorzien van het omschrift **I/P/R/A** (fig. 5: cat.nrs. 48, 49 en 50). Deze penningen zijn iconografisch verwant met de keerzijde van de *mailles* uit leper, geslagen tijdens de 12de-13de eeuw.

Op een zeer goed bewaarde kleine penning is een (Franse) koning afgebeeld (fig. 5: cat.nr. 60). Een aantal andere penningen dragen eveneens een duidelijke herkenbare beeldenaar (fig. 5: cat.nrs. 51, 53, 57, 59 en 63). Andere beeldenaars zijn heel stilistisch weergegeven en zijn niet steeds te duiden (fig. 5: cat.nrs. 47, 52, 54, 55, 56, 58, 61, 62 en 64). De functie en het gebruik van deze penningen is niet gekend.

2.5 PENNINGEN IN LOOD

We vermelden eveneens drie loden penningen (fig. 5: cat.nrs. 65, 66 en 67), waarbij één exemplaar een tweekoppige adelaar draagt (fig. 5: cat.nr. 65). Ook van deze penningen is de functie en het gebruik niet gekend.

2.6 NIET GEÏDENTIFICEERD

Wegens hun slecht alooi en door een langdurig verblijf in een zure ondergrond heeft een groot deel van de munten (en ook enkele penningen in tin-lood en lood) zwaar geleden en zijn niet met zekerheid meer te identificeren of te beschrijven (cat.nrs. 68-101).

2.7 CATALOGUS

2.7.1 Romeinse periode

Niet geïdentificeerde keizer

1. Sestertius, brons, 33,06mm, 21,71g, volledig afgesleten.
Inventarisnr. 17/IEDE/ 114.
Ref. -

2.7.2 Middeleeuwen

2.7.2.1 Vlaanderen

Arras, tussen 1155 en 1186

2. Maille, zilver, Filips van de Elzas (1155-1186), muntmeester Simon, 10,61mm, 0,27g, goed bewaard.
Vz. In een parelcirkel twee tegenover elkaar staande lelies met ernaast een sikkel en een ster.
Buiten de cirkel vier ringetjes in een parelcirkel.
Kz. Kort gevoet kruis. In de kwartieren afwisselend een sikkel en een bolletje, telkens verbonden met het kruis.
Omschrift: onleesbaar.
Inventarisnr. 17/IEDE/ 233.
Ref. GHYSENS 1971, 101a e.v.; HAECK 1973, 128 e.v.

2.7.3 Bourgondische periode

Filips de Stoute (1384-1404)

9. Dubbele mijt, biljoen, Gent, Mechelen en Brugge, 1388-1402, 18,66mm, 0,82g, goed bewaard.

Vz. Wapenschild van Bourgondië binnen een parelcirkel.

Omschrift: -

Kz. Kort gevoet kruis binnen een parelcirkel.

Omschrift: -

Inventarisnr. 17/IEDE/ 4732.

Ref. SCHUTYSER 2002, B14; VANHOUDT 1996, G2638.

Jan Zonder Vrees (1404-1419)

10. Mijt, biljoen, Gent (1407), 17,89mm, 0,73g, slecht bewaard.

Vz. Binnen een parelcirkel, twee grote gotische letters **F-L**

Omschrift: + IOH[

Kz. Lang gevoet kruis dat de legende en het omschrift doorsnijdt.

Omschrift: -

Inventarisnr. 17/IEDE/ 39.

Ref. SCHUTYSER 2002, B17; VANHOUDT 1996, G2649.

11. Mijt (idem), biljoen, 16,60mm, 0,28g, slecht bewaard, uitgebroken.

Vz. Wapenschild van Bourgondië binnen een parelcirkel.

Omschrift: + IOH[

Kz. Lang gevoet kruis dat de legende en de parelcirkel doorsnijdt. Tussen de armen links boven een lelie, rechts onderaan een klimmend leeuwjtje.

Omschrift: -

Inventarisnr. 17/IEDE/ 44.

Ref. SCHUTYSER 2002, B25; VANHOUDT 1996, G2663.

12. Mijt (idem), biljoen, 16,24mm, 0,47g, goed bewaard.

Vz. Omschrift: +I[

Kz. Omschrift: -

Inventarisnr. 17/IEDE/ 112.

Ref. SCHUTYSER 2002, B25; VANHOUDT 1996, G2663 of G2670.

13. Mijt (idem), biljoen, 16,43mm, 0,47g, slecht bewaard.

Vz. Omschrift: -

Kz. Omschrift: -

Inventarisnr. 17/IEDE/ 589.

Ref. SCHUTYSER 2002, B25; VANHOUDT 1996, G2663.

2.7.4 Habsburgse periode

Filips de Schone (1494-1506)

14. Dubbele mijt, Brugge (1493-1496), biljoen, 19,84mm, 0,84g, goed bewaard.

Vz. Gekroonde hoofdletter P.

Omschrift **PHS[**

Kz. Kort gevoet kruis binnen een parelcirkel. Centraal binnen een ruit een lelie.

Omschrift: -

Inventarisnr. 17/IEDE/ 394.

Ref. SCHUTYSER 2002, C46; VANHOUDT 1996, H189.

2.7.5 Spaanse periode

Karel V (1506-1555)

15. Dubbele Brabantse Mijt, Antwerpen, z.j. (ca. 1507-14), biljoen, 19,88mm; 0,91g; uitgebroken.

Vz. Wapen van Oostenrijk-Bourgondië.

Omschrift: **]AR[**

Kz. Gevoet kruis met hartschild.

Omschrift: **+ SI[]DOMINI . BE[**

Inventarisnr. 17/IEDE/ 23.

Ref. VAN GELDER & HOC 1960, 180-1; VANHOUDT 1996, I 46; VANHOUDT 2015, 210.AN.

16. Korte, koper, Brugge, 18,04mm, 0,80g, slecht bewaard en uitgebroken.

Vz. Gekroond hoofd van de keizer naar rechts binnen een volle cirkel.

Omschrift: -

Kz. Naar links klimmende leeuw binnen een volle cirkel.

Omschrift: S-vormige sierband.

Inventarisnr. 17/IEDE/ 213.

Ref. SCHUTYSER 2002, C81; VANHOUDT 1996, I 45.

Philips II (1555-1598)

17. Oord, koper, 24,66mm, 4,13g, slecht bewaard.

Vz. Slecht bewaard.

Omschrift: **PHS[]D.TORN 8 toren 5**

Kz. Gekroond wapenschild Oostenrijk-Bourgondië.

Omschrift: **DOMINVS[**

Inventarisnr. 17/IEDE/ 403.

Ref. VAN GELDER & HOC 1960, 232-14; VANHOUDT 2015, 321TO.

18. Oord, koper, Artois, -, 25,14mm, 4,66g, slecht bewaard.

Vz. Gekroonde buste van de koning naar rechts.

Omschrift. **PH[]D:GHI[] X []ART/-**

Kz. Gekroond wapenschild Oostenrijk-Bourgondië.

Omschrift: **DO[].MIHI[**

Inventarisnr. 17/IEDE/ 1721.

Ref. VAN GELDER & HOC 1960, 232-9; VANHOUDT 2015, 323AR.

19. Oord, koper, Mons, 24,81mm, 5,17g, prachtig bewaard.

Vz. Gekroonde buste van de koning naar links.

Omschrift: **PHS.D:G.H[]P.Z.REX.CO.HAN/8 toren - .**

Kz. Gekroond wapenschild Oostenrijk-Bourgondië.

Omschrift: **DOMINVS.MIHI.ADIVTOR**

Inventarisnr. 17/IEDE/ 1576.

Ref. VAN GELDER & HOC 1960, VANHOUDT 2015, 321MO.

20. Dubbele korte, koper, -, 23,45mm, 3,63g, slecht bewaard.

Vz. Slecht bewaard.

Omschrift: -

Kz. Gekroond wapenschild van Oostenrijk-Bourgondië op een gevoet kruis.

Omschrift: **]MI-HI[**

Inventarisnr. 17/IEDE/ 4151.

Ref. VAN GELDER & HOC 1960, VANHOUDT 2015, 319.

Frans van Anjou, hertog van Alençon (1581-1583)

21. Twaalf mijten, Gent, 1582, koper, 25,28mm, 5,29g, goed bewaard.

Vz. Binnen een lijncirkel een klimmende leeuw naar links. De laatste twee cijfers van het jaartal tussen de achterpoten.

Omschrift: *** GHENT * XII* MYTEN**

Kz. Gekroond wapenschild van Vlaanderen-Alençon, omhangen met de ketting van de Sint-Michielsorde.

Omschrift: **.NISI . DNS[**

Inventarisnr. 17/IEDE/ 1674a.

Ref. SCHUTYSER 2002, D39, VANHOUDT 1996, I224.

22. Idem, Gent, 1582, koper, 25,79mm, 6,66g, goed bewaard.

Vz. Omschrift: *** GHENT * XII* MYTEN**

Kz. Omschrift: **.NISI . DNS. - .FRVS[**

Inventarisnr. 17/IEDE/ 4498b.

Ref. SCHUTYSER 2002, D39, VANHOUDT 1996, I224.

2.7.6 Maaslandse heerlijkheden

Rummen

Johanna van Wesemael (1464-1474)

23. Dubbele mijt, Rummen, 1464-1474, biljoen, 16mm, 0,39g, slecht bewaard.

Vz. Gevierdeeld veld met afwisselend drie lelies en een klimmende leeuw.

Omschrift:]N[

Kz. Een kort gevoet kruis binnen een cirkel.

Omschrift: onleesbaar.

Inventarisnr. 17/IEDE/ 41.

Ref. LUKAS 1982, Rummen 62 (of var.).

28. Sterling, zilver, Londen, 20,05mm, 1,35g, zeer goed bewaard. z.j. 1279-1280.

Vz. Gekroond hoofd in vooraanzicht binnen een parelcirkel.

Omschrift: **EDW R ANGL DNS hYB**

Kz. Lang eenvoudig kruis dat het omschrift deelt. Binnen een kleine centrale parelcirkel bevinden zich in elk kwadrant drie bolletjes.

Omschrift: **CIVI – TAS – LON DINI**

Inventarisnr. 17/IEDE/ 4498a.

Ref. NORTH 1991, Class 2b 1014.

2.7.10 Frankrijk

2.7.10.1 Feodale munten

Boulogne-sur-Mer

Graaf Mathieu d'Alsace (1159–1173)

29. Denier, z.j., biljoen, 19,22mm, 0,98g, goed bewaard.

Vz. Kort gevoet kruis met drie parels in elk kwartier.

Omschrift tussen twee parelcirkels : **✠ MAIHEVS**

Kz. In het veld een grote **A** getopt met een staaf met aan weerszijden een parel, aan weerszijden van de **A** een liggende maansikkel.

Omschrift : **✠ VRBS BOLONIE**

Inventarisnr. 17/IEDE/ 1613.

Ref. POEY D'AVANT 1862, 6621 en CLIV 21.

2.7.10.2 Koninklijke munten

Lodewijk VIII (1223-1226) of Lodewijk IX (1245-1270)

30. Tourse denier, zilver, 18,06mm, 0,78g, goed bewaard.

Vz. Kort gevoet kruis.

Omschrift: **+ LVDOVICVS REX**

Kz. Kasteel van Tours.

Omschrift: **+ TVRONVS CIVI**

Inventarisnr. 17/IEDE/ 409.

Ref. POEY D'AVANT 1862, 187, 193 of 23; DUPLESSY 1999, 188.

Lodewijk XVI (1774 - 1793)

31. Sol, koper, Arras (W), 1782, 29,21mm, 9,37g, zeer goed bewaard.

Vz. Buste van de koning naar links. Samengeknoppte haren.

Omschrift: **LUDOV. XVI / D. GRATIA**

Kz. Gekroond Frans wapenschild.

Omschrift: **FRANCIÆ ET NAVARRÆ REX 1782.**

Inventarisnr. 17/IEDE/ 4635.

Ref. DUPLESSY 1999, 1714.

32. Sol constitutionnel (12 denieren), koper of klokkenmetaal, Parijs (A), 1791, 28,25mm, 11,11g, zeer goed bewaard.

Vz. Gedrapeerde buste van de koning naar links.

Omschrift: **LOUIS XVI ROI / DES FRANCOIS**

Kz. Binnen een eikenkrans een stokkenbundel bezet door een Frygische muts. Geflankeerd door **12 – D**.

Omschrift: **LA NATION LA LOI LE ROI 1791 . 3 . DE LA LIB.**

Inventarisnr. 17/IEDE/ 425.

Ref. DUPLESSY 1999, 1723.

2.7.11 Schotland of continentale imitaties

Op naam van Jacobus

33. Penny, koper, 17,36mm, 0,96g, slecht bewaard.

Vz. Centraal een rijksappel.

Omschrift: **]IA[**

Kz. Binnen een dubbele vierpas een kort eenvoudig kruis.

Omschrift: -

Inventarisnr. 17/IEDE/ 4659.

Ref: MURRAY & VAN NEROM 1983; VAN CAELENBERGHE 2014.

Niet geïdentificeerde muntheer

34. Penny, koper, 18,41mm, 0,99g, slecht bewaard.

Vz. Centraal een rijksappel.

Omschrift: -

Kz. Binnen een dubbele vierpas een kort eenvoudig kruis.

Omschrift: -

Inventarisnr. 17/IEDE/ 546.

Ref: MURRAY & VAN NEROM 1983; VAN CAELENBERGHE 2014.

2.7.12 Rekenpenningen

Type "Scheepjespenning"

35. Anoniem, Neurenberg, ca. 1490-1550, koper, 26,46mm, 2,10g, slecht bewaard.

Vz. Eenvoudige voorstelling van een zeilschip boven golven.

Omschrift niet meer leesbaar of fictief.

Kz. Ruitschild Frankrijk met vier lelies 1/2/1 geplaatst en decoratie langs de randen.

Omschrift niet meer leesbaar of fictief.

Inventarisnr. 17/IEDE/ 12.

Ref. MITCHINER 1988, 365 e.v.

Type "Sarrazijn- of Morenhoofd"

- 36. Anoniem, Frankrijk?**, z.j. (ca. 14de-15de eeuw), koper/brons, 20,07mm, 1,86g, prachtig bewaard.
Vz. Buste van baardloze Sarrazijn of Moor met haarwring naar rechts in een boord van ranken met bloemen met zes bloemblaadjes.
Omschrift: anepigrafisch.
Kz. Lang leliekruis met gebogen armen, opengewerkt en voorzien van een centrale lelie.
Omschrift: tussen twee parelcirkels onderbroken door de armen van het kruis :
. AV . / . EM . / . AP . / . PA .
Inventarisnr. 17/IEDE/ 319.
Ref. DE LA TOUR (ROYER) 1899, 1328/1329, pl. XXV, 6; LABROT 1989, 196-197.

Type "Rijksappel/roosje"

- 37. Anoniem, Neurenberg**, koperlegering, ca. 1500-1550, 22,78mm, 1,45g, slecht bewaard, centraal een vierhoekig nagelgaatje.
Vz. Rijksappel binnen een dubbele driepas met hoekpunten.
Omschrift: niet meer leesbaar of fictief.
Kz. Afwisselend drie lelies en drie kronen om een centraal vijfbladig roosje (?).
Omschrift: niet meer leesbaar of fictief.
Inventarisnr. 17/IEDE/ 406.
Ref. MITCHINER 1988, 377-386.
- 38. Anoniem, Neurenberg**, koperlegering, ca. 1500-1550, 24,74mm, 1,37g, slecht bewaard, centraal een vierhoekig nagelgaatje.
Idem 36.
Inventarisnr. 17/IEDE/ 1577.
Ref. MITCHINER 1988, 377-386.

- 39. Hans Krauwinkel II (1586-1635), Neurenberg**, koperlegering, 26mm, 1,77g, zeer goed bewaard.
Vz. Rondom een roosje afwisselend drie lelies en drie kroontjes.
Omschrift: **HANN.S.KRAVWINCKEL.IN.NVRENB.**
Kz. In een dubbele driepas met uitstaande hoeken een rijksappel.
Omschrift: lelie.**DAS.WORT.GOTES.BLEIBT.EWICK.**
Inventarisnr. 17/IEDE/ 413.
Ref. STALZER 1989, 361.

- 40. Hans Schultes (I), II, (III) 1553-1612, Neurenberg**, koperlegering, 25,55mm, 1,54g, slecht bewaard.
Vz. Rijksappel binnen een dubbele driepas met hoekpunten.
Omschrift: niet meer leesbaar of fictief beginnende met een rozet.
Kz. Afwisselend drie lelies en drie kronen om een centraal zesbladig roosje.
Omschrift : + **HANS SCHVLTES**
Inventarisnr. 17/IEDE/ 1582.
Ref. STALZER 1989, 559; MITCHINER 1988, 386, 407.

- 41. Anoniem, koperlegering, Neurenberg**, ca. 1500-1550, 23,97mm, 1,66g, slecht bewaard.
Vz. Rijksappel binnen een dubbele driepas met hoekpunten met ter weerszijden een ringetje.
Omschrift: niet meer leesbaar of fictief.
Kz. Afwisselend drie lelies en drie kronen om een centraal vijfbladig roosje.
Omschrift: niet meer leesbaar of fictief.
Inventarisnr. 17/IEDE/ 1607a.
Ref. MITCHINER 1988, 377-386.

42. Anoniem ?, Neurenberg, koperlegering, ca. 1500-1550, 25,49mm, 1,03g, slecht bewaard.
Vz. Rijksappel binnen een dubbele driepas met hoekpunten met ter weerszijden een pareltje.
Omschrift niet meer leesbaar of fictief.
Kz. Afwisselend drie lelies en drie kronen om een centraal zesbladig roosje.
Omschrift niet meer leesbaar of fictief.
Inventarisnr. 17/IEDE/ 1607b.
Ref. MITCHINER 1988, 77-386.

Type “Pour le Dauphiné”?

43. Anoniem?, Koperlegering, ca. 1480-1500, 32,76mm, 2,31g, slecht bewaard, fragment.
Vz. Gevierendeeld veld met in de kwartieren 1 en 4: drie lelies (Frankrijk) en in 2 en 3:
een dolfijn (Dauphiné).
Omschrift: niet meer leesbaar of fictief.
Kz. Veld bezaaid met lelies.
Omschrift: niet meer leesbaar of fictief.
Inventarisnr. 17/IEDE/ 417.
Ref: MITCHINER 1988, 1043-1044var.; ROELANDT *et al.* 2005, 151-153.

Type “ à la couronne” (naar de couronne d’or van Philippe VI, 1328-1350).

44. Anoniem, Frankrijk?, koper, 26,17mm, 3,19g, slecht bewaard.
Vz. Koningskroon met centraal een grote lelie, op de band drie rozetten.
Omschrift: **rozet AVE MARIA rozet GRACIA rozet PLEI.**
Kz. 3-nervig lielekruis in een dubbele vierpas aan de binnenhoeken bladversiering.
Omschrift: in de buitenhoeken van de vierpas **A/V/E/rozet.**
Inventarisnr. 17/IEDE/ 424.
Ref. DE LA TOUR (Royer) 1899: 1115var.; ROELANDT *et al.* 2005, 314var.

2.7.13 Historiepenningen

Philips II en Elisabeth van Valois, 1563

45. Penning, koper, 28,77mm, 4,14g, slecht bewaard.
Vz. Naar elkaar gekeerde bustes, onder een kroon.
Omschrift: **REGIS.HISP[]NA[]VS**
Kz. Gekroond gevierendeeld wapenschild van Vlaanderen-Artois /Henegouwen-Namen.
Omschrift: **lelie []DVC[]C[]RE**
Inventarisnr. 17/IEDE/ 204.
Ref. DUGNIOLLE 1876, 2360; VAN HENDE 1858, pl. 39, 353.

Philips II en Anna van Oostenrijk, voor de rekenkamer van Lille, 1571

46. Penning, koper, 29,40mm, 4,07g, goed bewaard.
Vz. Naar elkaar gekeerde bustes van de vorsten, onder een kroon.
Omschrift: **PHS.ET.ANNA.D:G.roosje.HISP:REX.**
Kz. Gekroond gevierendeeld wapenschild van Vlaanderen-Artois /Henegouwen-Namen, geflankeerd door het jaartal **15-71.**
Omschrift: lelie **AD VSVM CAMERÆ RATIONVM INSVL:ENS**
Inventarisnr. 17/IEDE/ 1710.
Ref. DUGNIOLLE 1876, 2542; VAN HENDE 1858, pl. 41, 380.

2.7.14 Penningen/tin-lood, ca. 13de eeuw.

47. Type “halve cirkels”, tin-lood, 11mm, 1,28g, goed bewaard.

Vz. Vier halve cirkels met de opening naar de rand, centraal een stervormig (?) motief.

Kz. Binnen een verdikte gearceerde rand een gevoet kruisje met in de kwartieren een stervormig (?) motief.

Inventarisnr. 17/IEDE/ 493.

Ref. -

48. Naar “maille leper”, tin-lood, 17,03mm, 2,06g, geknipt muntplaatje (1180-1220), goed bewaard.

Vz. Binnen een parelrand een gevoet kruis, liggende op een binnencirkel.

In de kwartieren afwisselend een punt en een ringetje.

In het omschrift tussen de kruisvoeten **I/P/R/A**

Kz. Blanco.

Inventarisnr. 17/IEDE/ 335.

Ref. zie VANHOUDT 1996, G 2426.

49. Idem, naar “maille leper”, tin-lood; 15,99mm, 2,67g, geknipt muntplaatje (cfr. inventarisnr. 335 en 337) (1180-1220), goed bewaard.

Inventarisnr. 17/IEDE/ 336.

Ref. VANHOUDT 1996, G 2426.

50. Idem, naar “maille leper”, tin-lood, 15,26mm, 2,01g, geknipt muntplaatje, (1180-1220), goed bewaard, (cfr. inventarisnr. 335 en 336).

Inventarisnr. 17/IEDE/ 337.

Ref. zie VANHOUDT 1996, G 2426.

51. Type “antropomorf wezen”, tin-lood, 17mm, 0,78g, goed bewaard.

Vz. Antropomorf wezen in vooraanzicht.

Kz. Binnen een cirkelvormige rand een leliekruis.

Inventarisnr. 17/IEDE/ 1283.

Ref. -

52. Type “krijger”?, tin-lood, 16,45mm, 1,55g.

Vz. Buste van een krijger met helm en schild?

Kz. Lang eenvoudig kruis, met in de kwartieren telkens drie bolletjes.

Inventarisnr. 17/IEDE/ 1703.

Ref. -

53. Type “vogel”, tin-lood, 18,25mm, 2,21g.

Vz. Gestileerde vogel naar links.

Kz. Centrale gepunte cirkel, door vier dubbele lijnstukken verbonden met de verdikte rand.

Inventarisnr. 17/IEDE/ 1643.

Ref.-

54. Type “hoofd”, tin-lood, 20,85mm, 5,21g.

Vz. Binnen een cirkel een hoofd in vooraanzicht

Omschrift: + **V** [

Kz. Binnen een cirkel een dubbel kruis, eindigend in een bolletje.

Omschrift: + **V** [] . **SVT.NO** (omgekeerde N)

Inventarisnr. 17/IEDE/ 4158.

Ref. -

3 INSIGNES, MEDAILLONS EN EEN KROONTJE

JOS KOLDEWEIJ & JAN MOENS

3.1 INLEIDING

Onder het gevonden loodtinnen gietwerk bevindt zich een aantal dat als insigne of als figuratief versierde draagspeld kan worden geïdentificeerd. Soms is lastig te bepalen wat we daar wel en wat niet toe moeten rekenen. Zo worden de gespbroches in deze publicatie elders behandeld (zie 4.2.3) en kun je je afvragen of sommige medaillons strikt genomen bij deze vondstgroep thuishoren (fig. 6: 612) evenals de kroontjes en kleine figuurtjes zoals de lopende pelgrim met staf en reiszak (fig. 6: 657), het kruisigingsgroepje (fig. 6: 1630) of de voorstelling van een van de Drie Koningen op het linkerluik van een miniatuur triptiekje (fig. 6: 1655). Een omlijsting met een draagoogje was zeker als hangertje bedoeld, maar wat er met de nog aanwezige lipjes in was bevestigd, is voor altijd verdwenen; het kan misschien ook een spiegelkje zijn geweest (fig. 6: 1719).

Fig. 6: Enkele voorbeelden van de zeer gevarieerde vormen van aangetroffen insignes.

Eén hol gegoten loodtinnen bedevaartsampul werd op de site leper - De Meersen gevonden (fig. 6: 1661). Het is een niet-figuratief gedecoreerd exemplaar, dat dus overal verkocht kan zijn geweest. Het gebruik was dergelijke metalen flesjes met materiaal uit een gewijde plaats te vullen; dat kon bijvoorbeeld water of zand uit de Jordaan zijn, schraapsel van de muren van een kerk of kapel, stof van

een heiligengraf of eindeloos aangelengd bloed van een martelaar. Het miniatuur beursje, gedecoreerd met lijnen die textiel imiteren, was vermoedelijk niet bedoeld om van een of andere inhoud te voorzien, maar zal als speelgoed bedoeld zijn geweest (fig. 6: 1606). Wat voorstellingen betreft gaat het in dit hoofdstuk zowel over religieuze als profane onderwerpen. Het merendeel is devotioneel van aard en daarvan zijn er verschillende nauwkeurig te duiden naar voorgestelde heilige en soms ook naar plaats van herkomst. Dan gaat het om pelgrimstekens in striktere zin, om vrome souvenirs die direct verbonden zijn met een bepaald heiligdom. Andere speldjes met christelijke afbeeldingen en op soortgelijke manier gefabriceerde devotionalia waren bedoeld voor algemener, niet plaatsgebonden religieus gebruik (fig. 6: 1655, 1661, 1630, 556). De profane insignes tonen soms decoratieve ornamenten (fig. 6: 530), kunnen verhalend zijn (fig. 6: 1681) of geven bijvoorbeeld gebruiksvoorwerpen weer (fig. 6: 1606). Heel uitzonderlijk is het zevental fragmenten van een ajour gegoten, fragiel en rijk gedecoreerd kroontje (zie 3.4).

3.2 INSIGNES

3.2.1 Pelgrimstekens

Van de dertien pelgrimstekens zijn er negen identificeerbaar: Aken (fig. 7: 569, 1623), Amiens (fig. 7: 543, 1681), Maastricht (fig. 7: 1606), Noyon (fig. 7: 583), Saint-Gilles-du-Gard (fig. 7: 1634), Saint-Nicolas-de-Port(?) (fig. 7: 597-598), Zürich (fig. 7: 1587). De bedevaartplaatsen waaruit deze pelgrimstekens afkomstig zijn, liggen alle binnen de actieradius van andere in leper gevonden insignes (fig. 8). Saint-Gilles-du-Gard ligt het verst verwijderd op zo'n negenhonderd kilometer van leper. Volgens de traditie was daar vroeg in de achtste eeuw de monnik-kluizenaar Aegidius ofwel Gilles gestorven en zijn graf werd een druk bezochte bedevaartplaats op een van de routes naar Santiago-de-Compostella (fig. 8). Op het fragment van het in reliëf gegoten insigne zijn nog enkele letters herkenbaar van het oorspronkelijke opschrift 's[ignum] beati egiDII **ABB**atls', 'insigne van de gelukzalige Aegidius, abt' (fig. 7: 1634). Aegidius draagt als priester een rijk geborduurd kazuifel. Zijn rechterhand heeft hij zegenend opgeheven. In de linkerhand houdt hij de abtsstaf vast met de krul naar hem toegewend als teken van zijn gezag dat beperkt is tot het domein van het klooster waarover hij de leiding heeft¹¹.

De pelgrimsroute naar Rome vanuit leper zou ongetwijfeld leiden langs de zeer populaire bedevaartplaats Saint-Nicolas-de-Port en Zürich (fig. 8). Van een insigne, dat mogelijk uit Saint-Nicolas-de-Port afkomstig is, zijn twee delen gevonden in het opgravingsgebied van de site leper - De Meersen: de staande heilige bisschop en de kuip met de drie door hem geredde studenten (fig. 7: 597-598). De jongens werden door een herbergier vermoord, in een pekelvat gestopt en vervolgens door Nicolaas weer tot leven gewekt. Elders in leper werd eerder al twee keer eenzelfde fragment gevonden van de kuip met de jongens en in Gent kwam deze tevoorschijn compleet met een stukje omranding¹². Dat fragment toont bovendien de roe waaraan boven de hoofden van de jongens hun reiszakken hangen, waarvan de achterste ook nog op het fragment uit De Meersen aanwezig is.

¹¹ Zie de database KUNERA (<https://kunera.nl/>) waar 27 insignes uit Saint-Gilles-du-Gard zijn opgenomen. Dit insigne is een tot nog toe onbekende variant.

¹² Kunera, objectnr's 15671, 16499, 22064.

Fig. 7: Overzicht van de pelgrimstekens en overige devotionalia.

Op het Karel-de-Grote-insigne (fig. 7: 1587) is de keizer frontaal en zittend op een troon weergegeven. Hij houdt het zwaard dat op zijn schoot ligt met beide handen vast. Pelgrims die vanuit Zürich hun reis voortzetten naar Rome zagen bij hun vertrek uit de stad aan de Zürichsee naar Sankt-Gallen precies deze voorstelling hoog in de zuidtoren van de Grossmünster¹³. In de Kunera-database werden tot nu toe zeventien onderling allemaal verschillende exemplaren opgenomen, en het insigne dat in Ieper - De Meersen werd gevonden wijkt ook weer iets af; hieruit blijkt dat ook in Zürich een behoorlijk grote

¹³ Koldewey 2019.

productie van insignes moet zijn geweest die zich over een behoorlijk lange tijd uitstreckte tot er onder invloed van de Reformatie een abrupt einde aan kwam. Een fragmentair bewaard Karel-de-Grote-insigne werd ook aangetroffen op de site Barbarahof te Leuven (datering: eind 13de - vroege 14de eeuw)¹⁴.

Pelgrims vanuit Ieper konden ook een meer westelijke route naar Santiago-de-Compostella kiezen (fig. 8). De weg zou dan via Amiens en Noyon kunnen gaan, immers zo'n pelgrimage ging in etappes waarbij onderweg zoveel mogelijk heiligdommen werden aangedaan. In Amiens trok het hoofd van Johannes de Doper talrijke gelovigen aan van heinde en verre, in Noyon vormden de relikwieën van de heilige Eligius de attractie. Het grote opengewerkte insigne van Amiens verwijst naar het tonen van de schotel met het hoofd van Johannes de Doper (fig. 7: 543). Een priester toont de relikhouder die er uitziet als een volrond gezicht en wordt geflankeerd door twee andere figuren en dubbele kaarsen. De tekst op de omlijsting is slechts deels leesbaar maar uit andere soortgelijke teruggevonden exemplaren blijkt dat er in het latijn iets staat als 'zie, het aangezicht van de gelukzalige Johannes de Doper, Amen'. Dit goed bewaard gebleven insigne sluit helemaal aan bij het dertigtal direct vergelijkbare bekende exemplaren, maar is afwijkend in details zoals de dubbele kaarsen en de precieze formulering van het randschrift. Ook het dubbelgevouwen insigne waarvan we maar een kant kunnen zien, is uit Amiens afkomstig (fig. 7: 1681). Alleen de achterzijde is zichtbaar en is gesierd met een gelijkarmig kruis binnen een omranding die voorzien is van gearceerde driehoeken; de voorzijde, nog net zichtbaar, heeft eenzelfde rand. In Amiens en in Londen werd een direct vergelijkbare insigne gevonden, waar uit blijkt dat als het exemplaar uit Ieper - De Meersen wordt opengevouwen, het aankijkende hoofd van Johannes tevoorschijn zal komen¹⁵.

De (edel)smid-bisschop Eligius, die ook Eloy wordt genoemd, is rechts op het insigne uit Noyon afgebeeld (fig. 7: 583). In Londen is een nagenoeg identiek pelgrimsteken gevonden¹⁶. Door vergelijking wordt duidelijk wat hier verder is afgebeeld. Een tweede persoon, een pelgrim, staat aan de andere kant tegenover hem. Op het altaar tussen hen staat een kelk met een hostie en daarboven een rolkaars. De tekst is bedoeld als aanduiding van Eligius maar is zoals bij een groot deel van de insignes die we kennen uit Noyon verbasterd tot een pseudo-opschrift.

Behalve naar het Zuiden, de richting van de *peregrinationes maiores* ofwel 'grotere pelgrimstochten', werden ook meer regionale en noordelijker heiligdommen bezocht. Grote aantrekkingskracht hadden enkele plaatsen in het gebied van Maas en Rijn, waar al sinds de hoge Middeleeuwen vele relieken aanwezig waren en populaire heiligen werden vereerd. Maastricht en Aken waren het belangrijkste en van beide zijn insignes teruggevonden op de site Ieper – De Meersen. In Aken werd in de eerste plaats Maria vereerd als patroon van de domkerk en paltskapel. Daar bevond zich een miraculeus Mariabeeld en een van de vier grote Akense 'Heiligtümer' is nog altijd het linnen gewaad van Maria. De twee insignes uit Aken tonen allebei de tronende Moeder Gods met het Christuskind op haar linker knie; ze is gekroond en in haar rechterhand houdt ze een liliescepter. Het Christuskind op het vroegste en meest beschadigde exemplaar wordt door de nimbus achter zijn hoofd gekarakteriseerd als de Zoon Gods (fig. 7: 569); op het andere insigne draagt ook Hij een kroon en heeft hij een rond voorwerp vast, vermoedelijk de rijksappel als attribuut (fig. 7: 1623).

Het insigne uit Maastricht, dat voor iets minder dan de helft bewaard bleef, behoort tot het vroegste van de vele Servatius-pelgrimstekens (fig. 7: 1606). De figuur is herkenbaar aan de sleutel in zijn rechterhand en de kromstaf in de linker. Hij is frontaal afgebeeld en van vergelijkbare exemplaren kunnen we aflezen dat hij een kazuifel draagt en op zijn hoofd een mijter droeg.

¹⁴ De Groote *et al.* 2015, 125: fig. 77-2.

¹⁵ Demailly 1908, 122-124, nr. 142, Kunera objectnr. 11024; Spencer 1998, 218, nr. 235, Kunera objectnr. 03421.

¹⁶ Spencer 1998, 222, nr. 238d, Kunera objectnr. 03437.

Fig. 8: Kaart met de verschillende pelgrimsroutes en bedevaartsplaatsen (rood) met aanduiding van de locaties waarvan de pelgrimstekens uit de site de Meerssen afkomstig zijn (paars). Oorspronkelijke kaart © Manfred Zentgraf, Volkach (Germany), bron: Wikimedia Commons.

De andere als pelgrimsteken herkenbare loodtinnen vondsten kunnen niet herleid worden tot hun plaats van herkomst. Dat betreft de volgende, hier kort besproken exemplaren. Johannes de Doper, wijzend met de linkerhand op een schijf met het Lam Gods die hij in de rechterhand vasthoudt (fig. 7: 510). Ook in het Zeeuwse Middelburg en in Diksmuide werd ditzelfde insigne gevonden¹⁷. Het drietal fragmenten van een insigne met een lange tekstband en boomtakken is mogelijk wel te identificeren na reiniging en conservering (fig. 7: 555). De sierlijk uitgevoerde Maria met Kind moet op den duur wel thuis te brengen zijn (fig. 7: 567). Beiden zijn gekroond en alle twee houden ze een scepter in de rechterhand. Heel uitzonderlijk en opvallend is de voorstelling van het Lam Gods met kruisvaan op de borst van Maria. Ook de resterende bijfiguren zijn opmerkelijk: Catharina met zwaard en rad links, een koning met een crucifix en een kadertje (een paxtafeltje?), mogelijk de heilige Lodewijk, en een engel met een kaars en kandelaar. Het vrij grote fragment van de vrouwenfiguur in lange mantel stelt vermoedelijk ook Maria voor die met de rechterhand wijst naar haar Kind dat ze op de linkerarm droeg (fig. 7: 576). Van het fragment van de staande heilige in een ruime mantel is het vierkante kader opmerkelijk dat hij voor zich houdt met de linkerhand terwijl hij de rechterarm opheft voor een zegenend gebaar (fig. 7: 571). Het vierkante voorwerp is stellig bedoeld als reliekhouder, en het insigne zal dan ook de weergave zijn van een heiligenbeeld met op deze manier een voor de gelovigen zichtbare relikwie voor de borst.

3.2.2 Overige devotionalia

Verwant met het gietwerk van de insignes zijn enkele andere objecten. De kleine dapper voortstappende pelgrim noemden we al (fig. 6: 657). Duidelijker voor devotioneel gebruik in de privé

¹⁷ Kunera, objectnrs. 21996, 20962.

sfeer is de Calvariegroep, de gekruisigde Christus met de treurende Maria en Johannes (fig. 6: 1630). Dit fragment moet wellicht op een voetstukje hebben gestaan. Het bisschopsfiguurtje, dat onidentificeerbaar is omdat het behalve zijn kromstaf geen attributen meer bij zich heeft, is ook bedoeld als een vrijstaand figuurtje (fig. 7: 532). Heel plastisch uitgevoerd is het naakte mannetje op een treeft of vuurrooster: de vroegchristelijke martelaar Laurentius, die levend werd geroosterd en vermoedelijk omdat hij dat overleefde vervolgens werd onthoofd (fig. 6: 556).

Bij de insignes komen ook drie klokjes voor: één uit ongekende context (fig. 7: 558) en twee die aangetroffen werden in de vulling van de grote gracht op de site (S850 – datering 1250/1300) (fig. 7: 1639 & 1668). Uit teksten is geweten dat pelgrims klokjes en belletjes droegen¹⁸. Deze worden vaak in verband gebracht met het bedevaartsoord Canterbury, waar ze hun oorsprong vinden in het volksgeloof dat de kathedraalklokken spontaan gingen luiden op het ogenblik van de moord op Thomas Becket in 1170¹⁹. Maar ze werden ook verkocht in Franse pelgrimsoorden zoals Amiens, Mont-Saint-Michel en Rocamadour. Klokjes worden soms ook geassocieerd met de heilige Antonius Abt die vaak afgebeeld wordt met dit attribuut. Een vergelijkbaar klokje, met een randopschrift werd aangetroffen in Ieper en is gedateerd tussen 1325 en 1375²⁰. Ook in de drenkpoel van de site Aalst-Hopmarkt kwam een dergelijk klokje aan het licht (1350/1400)²¹.

Eén volledig (fig. 7: 665) en één fragmentair bewaard insigne dat werd aangetroffen in een tonput (S5199 – datering 1250/1325) (fig. 7: 1605) zijn de gestileerde weergave van een kerkgebouw. Vergelijking van beide insignes toont dat ze wellicht in dezelfde mal gegoten werden. Bij het volledige exemplaar is te zien dat dit insigne voorzien was van een standplaatje.

3.2.3 Profane insignes

Op de site Ieper – De Meersen zijn, in tegenstelling tot de andere vondstcomplexen in Ieper, opmerkelijk weinig profane insignes en soortgelijk gietwerk aangetroffen. De ronde sierspeld met de grote ster is van een type dat ook van elders gekend is, maar in iets afwijkende vorm en met een zes- in plaats van de vijfpuntige ster (fig. 6: 530)²². Een tweede ronde speld is voorzien van twee in elkaar geplaatste zespuntige sterren met centraal in de binnenste ster een zesbladig bloempje (fig. 9: 653). Tussen het ronde frame en de punten van de buitenste ster zitten rankenmotieven en enkele vier- en vijfbladige bloempjes. Eén fragment is waarschijnlijk een zijblad van een heraldisch Franse lelie-insigne (fig. 9: 581). De rand is afgezoomd met een parelrand en centraal is een geprononceerde nerf aanwezig. Goed vergelijkbare voorbeelden van dergelijke *fleur-de-lis*-insignes zijn gekend uit Londen (datering 15de eeuw)²³.

In de vulling van de grote gracht (S850 – datering 1250/1300) kwam een fragment aan het licht dat waarschijnlijk als de staart van een vogel te identificeren is (fig. 9: 1642). Meer specifiek zou het kunnen gaan om de gestileerde weergave van een hanenstaart. Gelijkaardige staarten kunnen vastgesteld worden bij insignes van solitaire hanen²⁴ als bij insignes waarbij een haan een hen treedt²⁵. Er kan echter ook niet uitgesloten worden dat het fragment afkomstig is van een speelgoed- of lokfluitje dat soms versierd was met een hanenfiguur. Dit kan onder meer vastgesteld worden bij een fluitje dat werd aangetroffen op de site²⁶.

¹⁸ Koldewey 2006, 171-173.

¹⁹ Spencer 1998, 123.

²⁰ Koldewey 2006, 173, afb. 12.32.

²¹ Moens 2018, 225; 227: fig. 180-3.

²² Kunera, objectnrs. 07763, 13713, 25436.

²³ Spencer 1998, 157: 158: 173/173a; Kunera objectnrs. 03238 en 09493.

²⁴ Zie onder meer Kunera objectnrs. 14849, 14710 en 17126.

²⁵ Zie onder meer Kunera objectnrs. 00716, 02674, 06971 en 17128.

²⁶ Inventarisnummer 915 (zie fig. 46).

Twee identieke exemplaren zijn opengewerkte zesbladige bloemvormige insignes (fig. 9: 4734 en 1626a). De bladranden hebben een geribbelde afwerking en zijn voorzien van stelen met een knopvormige verdikking. Volledigheidshalve kunnen twee fragmenten van insignes vermeld worden, waarvan het niet duidelijk is van welk type of vorm ze afkomstig zijn (fig. 9: 1626b en c).

Fig. 9: Overzicht van de aangetroffen profane insignes.

Een reeks insignes kan het best omschreven worden als frames of omlijstingen. Twee fragmenten zijn mogelijk afkomstig van eenzelfde type insigne (fig. 9: 19 en 1616). Het meest volledige individu bestaat uit twee vierkante frames met dubbele parelrand die onderling verbonden zijn door geribbelde stijlen die rechthoekige raampjes vormen. De vierkante delen zijn voorzien van korte omgeplooid lipjes. Waarschijnlijk kon hiermee een ander element, mogelijks uit een ander materiaal, op zijn plaats gehouden worden. Eén zijde vertoont een klein oogje voor vasthechting of ophanging van het insigne. Een gedeeltelijk bewaard insigne bestaat uit een raamwerk van smalle stijlen en is eveneens voorzien van een ophang- of bevestigingsoogje (fig. 9: 4738). In de grote gracht (S850 – datering 1250/1300) kwam ook een framevormig insigne aan het licht (fig. 9: 1587). Het bestaat uit een centraal ruitvormig frame met dubbele parelrand dat omgeven is door ranken met knopvormige uiteinden. Ook dit insigne is voorzien van een klein oogje. Drie insignes (fig. 9: 516, 542 en 1617) hebben een rond frame waarvan twee versierd waren. Het centrale deel van deze exemplaren is niet bewaard.

3.3 MEDAILLONS

Twee identieke medaillons (fig. 6: 612) stellen het sterrenbeeld boogschutter of *sagittarius* voor. Waarschijnlijk zijn ze afkomstig van beslag van een kistje of iets dergelijks. De gelijkenis tussen beide is zo groot dat geconcludeerd moet worden dat ze in dezelfde gietmal werden gegoten. Blijkbaar was de boog van de galopperende *sagittarius* het moeilijkst te bereiken voor het vloeibare loodtin, want het gietsel is daar bij beide medaillons imperfect.

3.4 KROONTJE

Zeven kleinere en wat grotere delen werden gevonden van een oorspronkelijk langere strook van onderling met elkaar verbonden fijn gedetailleerde figuurtjes (fig. 10: 596, 607, 658). Op een strip die bestaat uit twee met een dubbele parelrand versierde banden waartussen alternerend zesbladige bloemen, wapenschilden en mensenhoofden, staat een aaneenschakeling van onder andere ridders, narren, dieren en monsters. Sommige ridders te paard vallen elkaar aan, een leeuw vecht met een

monster, een draak wordt met zwaard en schild bevochten, een hond kijkt om naar een mannetje dat met een lange stok over de schouder voortstapt enzovoort. Het grootste fragment heeft aan de rechterzijde een oogje, waaruit blijkt dat de strook gekoppeld kan worden. Ook elders werden soortgelijke figuratief versierde stroken teruggevonden, bijvoorbeeld in Parijs, Magdeburg en Stralsund²⁷. In Reimerswaal werden twee korte stukjes van zo'n strook teruggevonden die met een lipje aan elkaar waren verbonden²⁸. Bij deze sierstroken blijkt het te gaan om kroontjes. De in Parijs gevonden fragmenten zijn voornamelijk gedecoreerd met de voorstelling van de Aanbidding door de Drie Koningen, deels met vermelding van hun namen Jaspar, Balthasar en Melchior. Deze kroontjes zullen dus bij de Driekoningenvieringen zijn gebruikt, wellicht door kinderen. Ook de met hoofse en ridderfiguren gedecoreerde kroontjes zullen bij bepaalde festiviteiten zoals riddertoernooien, een rol hebben gespeeld.

Fig. 10: Fragmenten van een rijkelijk versierd kroontje.

²⁷ Bruna 1996, 204-207; Kühne *et al.* 2012, 151-157; Berger *et al.* 2020, I 147-149, 164-165, II 466-479.

²⁸ Kunera, Objectnr. 25546.

4 DE OVERIGE METAALVONDSTEN

JAN MOENS & KOEN DE GROOTE

4.1 INLEIDING

Omwillen van de vrij omvangrijke hoeveelheden en hun specifieke kenmerken zijn de munten en penningen alsook de insignes in aparte hoofdstukken behandeld (zie hoger). De overige metaalvondsten zijn opgedeeld in 22 hoofdcategorieën (tabel 1). Deze indeling berust in hoofdzaak op de functionele eigenschappen van de vondsten. Een aantal van deze groepen is verder opgedeeld in: categorieën, subcategorieën, types en subtypes (zie Inventaris achteraan). Dit is onder meer het geval voor de vrij grote groep van de kledingaccessoires. Zo wordt een overzichtelijker beeld verkregen waarbij vergelijking met andere typologische studies eenvoudiger kan verlopen.

4.2 KLEDINGACCESSOIRES

4.2.1 Inleiding

De groep van de kledingaccessoires vormt een van de grootste hoofdcategorieën bij de metaalvondsten. Hierbij zijn enkele categorieën onderscheiden. Meer bepaald: riemonderdelen, gespbroches, kledinghaken, *fibulae*, knopen en nestels (fig. 11). Bij de riemonderdelen is er een verdere opdeling gemaakt in subcategorieën: gespen, riemtongen en -beslag, riemsluitingen en -hangers en ook riemgeleiders (fig. 12). Binnen elk van deze categorieën en subcategorieën zijn er verschillende vormen en types te onderscheiden (fig. 13).

Twee gespen van het type met geïntegreerde gespplaat worden meestal in verband gebracht met riempjes om ruiterspooren rond de schoen of laars te bevestigen. Ze worden daarom besproken bij de categorie 'Hoefijzers, hoefijzernagels en ruitersuitrusting' (zie 4.16).

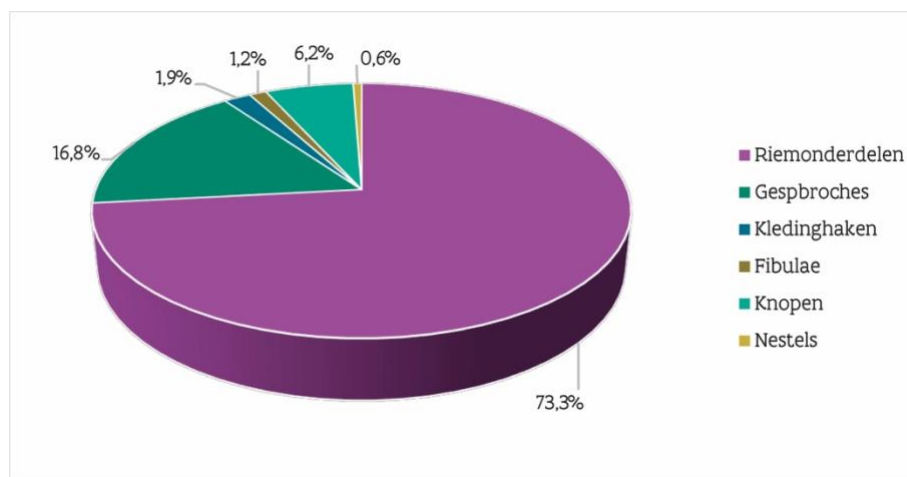

Fig. 11: Verdeling van de verschillende categorieën van kledingaccessoires (N: 161).

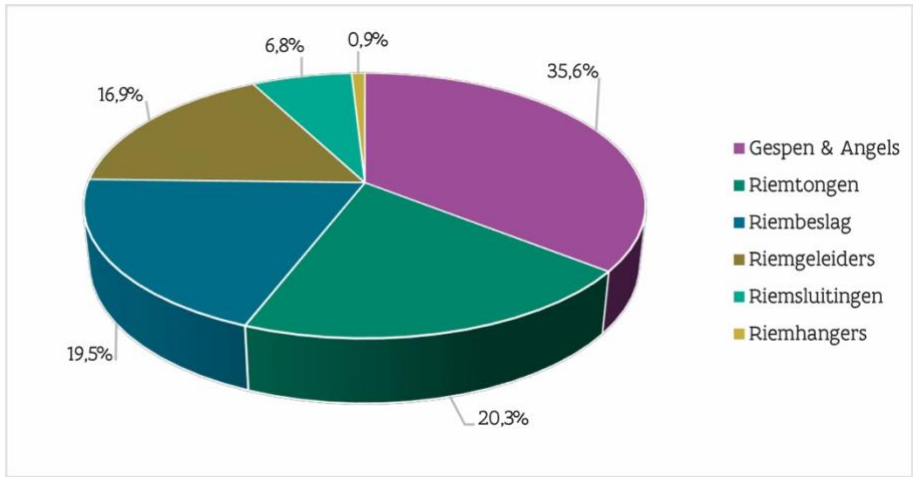

Fig. 12: Verdeling van de verschillende subcategorieën binnen de groep van de riemonderdelen (N: 118).

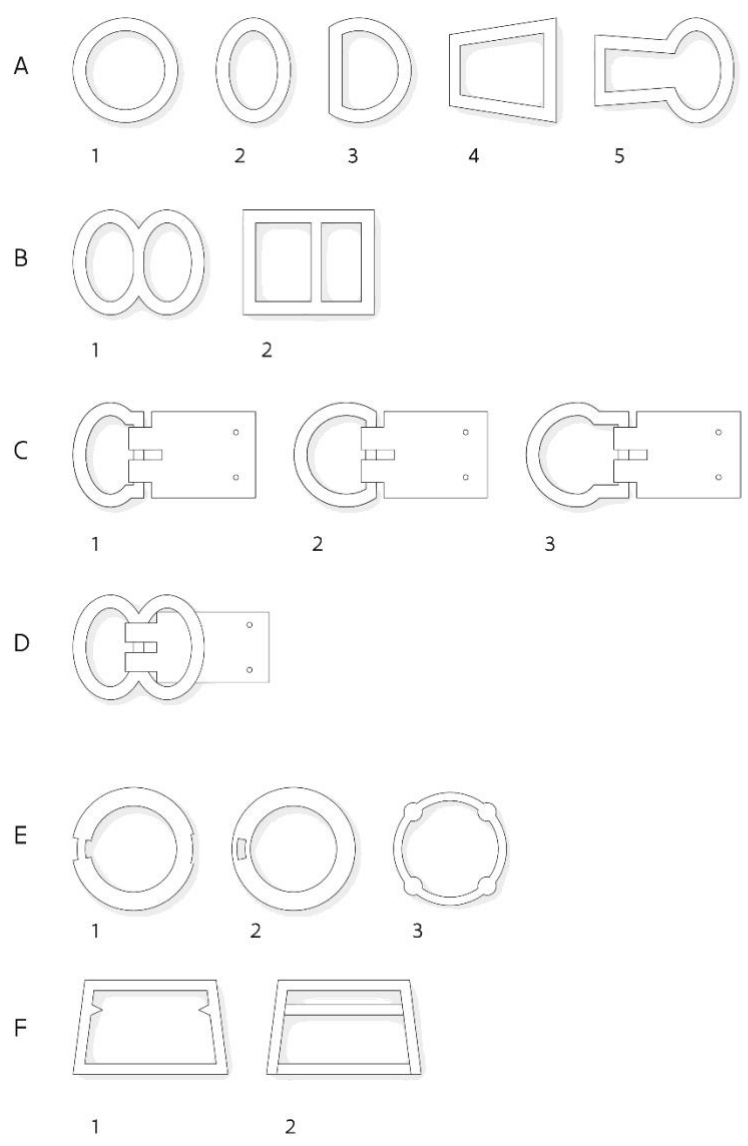

Fig. 13: Schematisch overzicht van de gespen met enkelvoudig frame (A), dubbel frame (B), gespen voorzien van een gevouwen gesplaat met enkelvoudig (C) en dubbel frame (D), gespbroches (E) en riemgeleiders (F)²⁹.

²⁹ Dit schema is grotendeels gebaseerd op de indeling van Egan & Pritchard 1991, 21-23.

4.2.2 Riemonderdelen

4.2.2.1 Gespen

De gespen kunnen op basis van de vorm en constructiewijze opgedeeld worden in drie subcategorieën, meer bepaald deze met een enkelvoudig frame (fig. 13: A), een dubbel frame (fig. 13: B) en met een gevouwen gespplaat (fig. 13: C/D).

-Enkelvoudig frame

De grootste groep (zeventien exemplaren) bestaat uit gespen met een enkelvoudig frame waarbij vijf subtypes kunnen onderscheiden worden (fig. 14).

-O-vormig

Zes gespen, alle in een koperlegering, hebben een onversierd O-vormig frame met ronde doorsnede (fig. 14: A). De meeste exemplaren vertonen een lichte vernauwing van het frame waar oorspronkelijk de angel roteerde. Bij drie ervan is ook deze angel nog aanwezig. De buitendiameter schommelt tussen 13 en 30 mm. De kleinste gespjes zijn wellicht gebruikt voor de sluiting van schoeisel³⁰. De riem werd direct vastgehecht aan het frame zelf.

Twee van deze O-vormige gespen zijn afkomstig uit de vulling van de grote gracht op de site (S850) die algemeen in de periode 1250/1300 wordt gedateerd (fig. 14: A - 617, 1618). Dit type gesp is na het D-vormige type het meest voorkomend in de laatmiddeleeuwse periode³¹. In de site Aalst - Hopmarkt werden meerdere gespen van dit type aangetroffen³². Ze komen er voor in contexten van het begin van de 14de eeuw tot 1500.

De O-vormige gespen in een koperlegering zijn in Londense sites aanwezig vanaf het eind van de 13de eeuw maar blijven zeker in gebruik tot het midden van de 15de eeuw³³. Deze exemplaren uit leper behoren dus tot de oudste gekende voorbeelden van dit type, nog te dateren vóór 1300.

-Ovaalvormig

Slechts drie gespen in een koperlegering hebben een min of meer ovaalvormig frame. Een eerste exemplaar betreft een eerder kleine gesp (maximale diameter 15 mm) met ter hoogte van de plaats waar de angel roteert twee zijwaartse uitstulpingen (fig. 14: B - 49). De tweede gesp van dit subtype heeft eveneens twee uitstaande uitstulpingen van het frame en een geribbelde vormgeving aan de zijde waar het angel-oog bevestigd zat (fig. 14: B - 619). Ter hoogte van de angelrust is eveneens een vernauwing van het frame vast te stellen met geribbelde vorm. De derde gesp van dit subtype vertoont op het frame een kort recht en versmald deel om het angel-oog te laten roteren (fig. 14: B - 1569).

³⁰ Egan & Pritchard 1991, 57.

³¹ Goodall 2011, 341: fig. 12.2.

³² Moens 2018, 205-206: fig. 163.

³³ Egan & Pritchard 1991, 22: fig. 11; 57-64.

Fig. 14: Overzicht van de gespen met een enkelvoudig frame: O-vormig (A), ovaalvormig (B), D-vormig (C), trapeziumvormig (D) en sleutelgatvormig (E).

Eén gesp van dit type (fig. 14: B - 619) werd aangetroffen in de grote gracht die de site doorkruist (S850 - datering 1250/1300). De nogal typische vormgeving van deze gesp met twee uitstaande uitstulpingen werd ook vastgesteld in de site Aalst - Hopmarkt (geen datering)³⁴. Ook in Londen werd in een context die dateert in de periode 1350/1400 een vergelijkbaar exemplaar aangetroffen³⁵. Een gelijkaardige gesp werd ook in 's-Hertogenbosch opgegraven en wordt er in de 13de tot midden 14de eeuw gedateerd.

-D-vormig

Vijf eerder grote enkelvoudige gespen hebben een D-vormig frame (fig. 14: C). Drie hiervan zijn vervaardigd uit ijzer en twee uit een koperlegering. Bij twee gespen is het frame aan de riemzijde versmald en vertoont het een duidelijke, versierde angelrust (fig. 14: C - 505, 610). Eén exemplaar heeft nog een bewaarde angel. Drie gespen zijn afkomstig uit de grote gracht op de site (S850 - datering 1250/1300).

³⁴ Moens 2018, 206: fig. 163.

³⁵ Egan & Pritchard 1991, 72-74: fig. 44.

Twee grotere ijzeren exemplaren van dit gesptype werden op de Hopmarkt in Aalst aangetroffen in de vulling van de drenkpoel³⁶. Ze behoren er respectievelijk tot de vullingsfase 4 (1450/1500) en de vullingspakketten 3 tot 7 (1350/1500). Ijzeren gespen met D-vormig frame vormen in de studie van Goodall het meest voorkomende type³⁷ en komen gedurende de ganse middeleeuwse periode voor³⁸. Eenzelfde vaststelling is er voor een reeks Londense vondsten en dit zowel voor exemplaren in ijzer als in een koperlegering³⁹.

-Trapeziumvormig

Eén gesp in een koperlegering heeft een trapeziumvormig frame met een duidelijke angelrust die geflankeerd is door kleine bolvormige verdikkingen (fig. 14: D). Deze gesp bevond zich in de vulling van een kuil (S4508) die op basis van de ceramiek kan gedateerd worden tussen 1250 en 1325.

-Sleutelgatvormig

Twee sterk gelijkende gespen in een koperlegering hebben een sleutelgatvormig, enkelvoudig frame (fig. 14: E). Eén exemplaar heeft ook nog de bijhorende angel in positie zitten. Op één van de frames kan er versiering vastgesteld worden. Het boogvormige deel van de gesp is door middel van haaks op de framerand zittende groefjes opgedeeld in kleine min of meer vierkante veldjes. Deze zijn alternerend vlak en met zigzaglijntjes opgevuld. Of het tweede exemplaar van dit gesptype ook versierd was, is omwille van de te sterke corrosie niet vast te stellen. Een vergelijkbare gesp werd aangetroffen in Gent - Waalse Krook (1350/1450)⁴⁰.

-Dubbel frame

Zes gespen (één in een tin-loodlegering en vijf in een koperlegering) hebben een dubbel frame met een rond de middenstijl roterende angel (fig. 13: B). Vijf exemplaren hebben een dubbel ovaal- tot D-vormig frame (fig. 15: 127, 447, 565, 4734, 4738). Bij twee hiervan vertoont de gesp een min of meer lichte puntige vormgeving aan de beide zijanten, bij een ander exemplaar is dit slechts aan één zijde het geval. Eén gesp heeft een eerder dubbel rechthoekig frame (fig. 15: 561). Deze overwegend eerder kleine gespen zijn meestal afkomstig van schoeisel, maar andere toepassingen zijn ook mogelijk⁴¹.

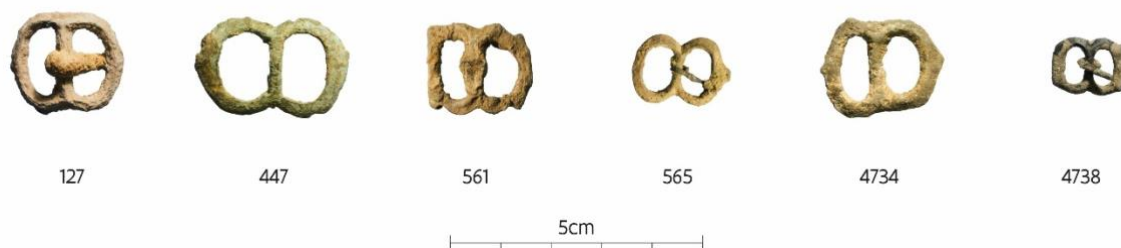

Fig. 15: Overzicht van de gespen met een dubbel frame.

Kleine dubbelovaalvormige exemplaren werden ook in de site Aalst - Hopmarkt gevonden⁴². Eén hiervan kwam uit één van de jongere vullingsfasen van de drenkpoel (1450/1500), een tweede bevond zich in een kuil (1325/1425). Vergelijkbare exemplaren uit Londen dateren voornamelijk in de periode midden 14de tot midden 15de eeuw⁴³.

³⁶Moens 2018, 206: fig. 163.

³⁷Goodall 2011, 339-341: fig. 12.2.

³⁸Janssen 2007, 136-137: fig. 53 - 1.

³⁹Egan & Pritchard 1991, 89-93.

⁴⁰Bogaert *et al.* 2016, 102: 9.1.2.59.

⁴¹Egan & Pritchard 1991, 50-123.

⁴²Moens 2018, 207-208: fig. 164.

⁴³Egan & Pritchard 1991, 22: fig. 11; 82-87.

-Gevouwen gespplaat

Zestien gespen, alle in een koperlegering zijn van het type met gevouwen gespplaat (fig. 16). Tien hiervan zijn van het subtype met enkelvoudig frame (fig. 13: C) en drie exemplaren hebben een dubbel frame (fig. 13: D). Drie fragmenten zijn te sterk beschadigd voor verdere determinatie.

Fig. 16: Overzicht van de gespen met gevouwen gespplaat: enkelvoudig ovaal frame (A1), enkelvoudig D-vormig frame (A2), enkelvoudig sleutelgatvormig frame (A3) en dubbel frame (B), fragment gespplaten (C).

-Enkelvoudig frame

Acht gespen met gevouwen gespplaat hebben een enkelvoudig rond tot ovaalvormig frame (fig. 13: C - 1; fig. 16: A1). De gespen vertonen aan de basis een vernauwing van het frame waarrond de gespplaat gevouwen zit. Bij een aantal gespen is het gespuiteinde verbreed en heeft het een min of meer gelobde vorm, soms voorzien van een duidelijke angelrust. De gespplaten van de gespen vertonen één of meerdere gaatjes waarin revetjes aangebracht werden om de riem te bevestigen. Bij enkele gespen zijn ook deze revetjes bewaard. Een aantal van de gespplaten is versierd, maar door te sterke corrosie en het feit dat er geen conservatiebehandeling heeft plaats gevonden, is dit slechts in beperkte mate vast te stellen. Eén exemplaar vertoont parallel met de rand van de gespplaat verlopende groeven en schuin op diezelfde rand georiënteerde geciseleerde fijne lijntjes (fig. 16: A1 - 66). Dit is in Londen de

meest voorkomende wijze om gesplaten te versieren⁴⁴. Een grotere gesp heeft een tot decoratieve krullen opengewerkte basis van de gesplaat (fig. 16: A1 - 449).

Drie gespen met gevouwen gesplaat hebben een enkelvoudig D-vormig frame (fig. 13: C - 2; fig. 16: A2). Al deze exemplaren vertonen een duidelijke insnoering of groef als angelrust. Ook in deze groep is er een exemplaar met versierde gesplaat. Het gaat om parallel met de rand verlopende groeven, waarbinnen enkele elkaar snijdende diagonale lijnen aangebracht zijn (fig. 16: A2 - 4147). Eén exemplaar heeft een eerder sleutelgatvormig, dun gespframe (fig. 13: C - 3; fig. 16: A3). Drie exemplaren van dit subtype komen respectievelijk uit de vulling van een kuil (S703 - datering 1250/1325), een extractiekuil (S5855 - 1250/1325) en de grote gracht die door de site trekt (S850 - datering 1250/1300). In Londen komen de gespen met gevouwen gesplaat en enkelvoudig frame hoofdzakelijk voor tussen 1350 en 1450⁴⁵. De Ieperse exemplaren lijken dus eerder vroege vormen van dit gesptype te zijn.

-Dubbel frame

Drie gespen, alle in een koperlegering, hebben een dubbel frame met een rondom de middenstijl gevouwen gesplaat (fig. 13: D; fig. 16: B). Een eerste exemplaar betreft een dubbel ovaalvormig frame met ovale doorsnede (fig. 16: B - 1646). De twee overige quasi identieke individuen hebben een dubbel frame dat eerder neigt naar een rechthoekige vorm (fig. 16: B - 1649, 1650).

Deze drie gespen werden gevonden in de vullingspakketten van de grote gracht (S850) die kan gedateerd worden tussen 1250 en 1300. In twee Londense sites werden zeer goed vergelijkbare exemplaren gevonden. Het betreft de site Swan-Lane (1270/1350) en Billingsgate Lorry Park (1350/1400)⁴⁶.

-Gesplaatfragmenten

Eén plaatvormig fragment kan als gesplaat gedetermineerd worden omwille van de karakteristieke uitsparing op de korte zijde waar oorspronkelijk de angel vast zat (fig. 16: C - 130). Daarnaast werd ook een gesplaat met een gedeeltelijk bewaarde gesp aangetroffen (fig. 16: C - 4317). Bij dit fragment is ook een klein gedeelte van het leer bewaard.

-Onbepaalde gesp en gespangels

Voor de volledigheid dient nog één fragment van een gesp en twee gespangels vermeld te worden. Het gespfragment in een koperlegering heeft een min of meer gedeeltelijk bewaard frame met puntige uitloper ter hoogte van de geprononceerde angelrust (fig. 17: 4731). Dit fragment kan afkomstig zijn van een gesp met enkelvoudig⁴⁷ of dubbel frame⁴⁸ of van een gesp met gevouwen gesplaat met enkel⁴⁹ of dubbel frame⁵⁰.

⁴⁴ Egan & Pritchard 1991, 29-31, 56.

⁴⁵ Egan & Pritchard 1991, 21-23: fig. 11.

⁴⁶ Egan & Pritchard 1991, 87-89: fig. 54.

⁴⁷ Egan & Pritchard 1991, 70.

⁴⁸ Egan & Pritchard 1991, 82-83.

⁴⁹ Egan & Pritchard 1991, 74-75.

⁵⁰ Egan & Pritchard 1991, 87-89.

Fig. 17: Framefragment van een gesp (4731) en twee angels (534 & 612).

Twee fragmenten zijn angels. Een eerste exemplaar is een eenvoudig platte angel waaraan een oogje geplooid werd (fig. 17: 534), terwijl het tweede, beschadigde fragment eerder een dolkvorm heeft (fig. 17: 612).

4.2.2.2 Riemtongen

In verscheidene sporen zijn riemtongen in een koperlegering aangetroffen. Ten gevolge van beschadiging is het echter niet uit te sluiten dat het voor bepaalde fragmenten ook om delen van gespplaten of riembeslag kan gaan. Deze zijn apart ondergebracht in een groep 'Onbepaald'. Alle als riemtong gedetermineerde exemplaren (24 individuen) zijn vervaardigd uit een koperlegering, op één uitzondering in een tin-koperlegering na.

Op basis van de constructiewijze worden vier basistypes onderscheiden: tweebladig (fig. 18: 1), toegevoegen eenbladig (fig. 18: 2), driedelige constructie (fig. 18: 3) en een tweedelige constructie met omgeplooide bladen (fig. 18: 4).

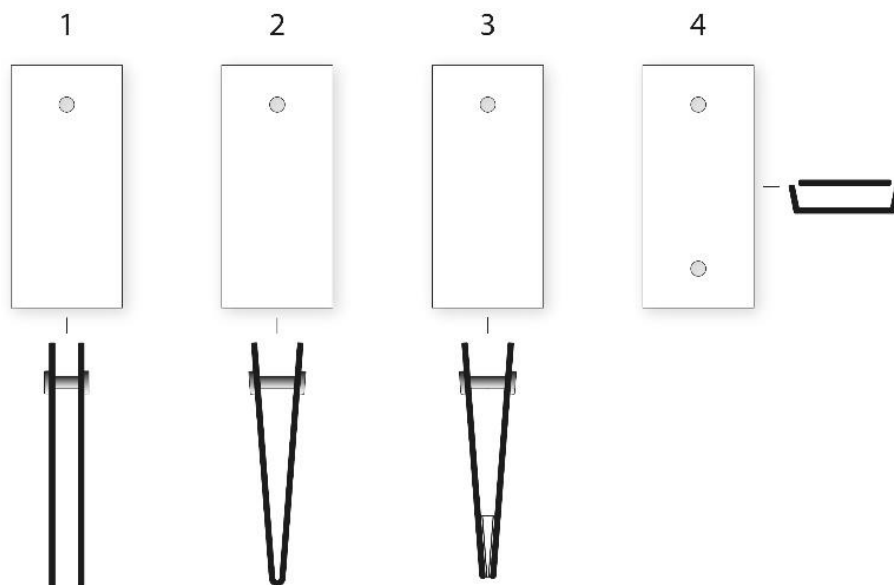

Fig. 18: Schematisch overzicht van de verschillende basistypes van riemtongen: tweebladig (1), toegevoegen eenbladig (2), driedelig (3) en tweedelig met omgeplooiden randen (4).

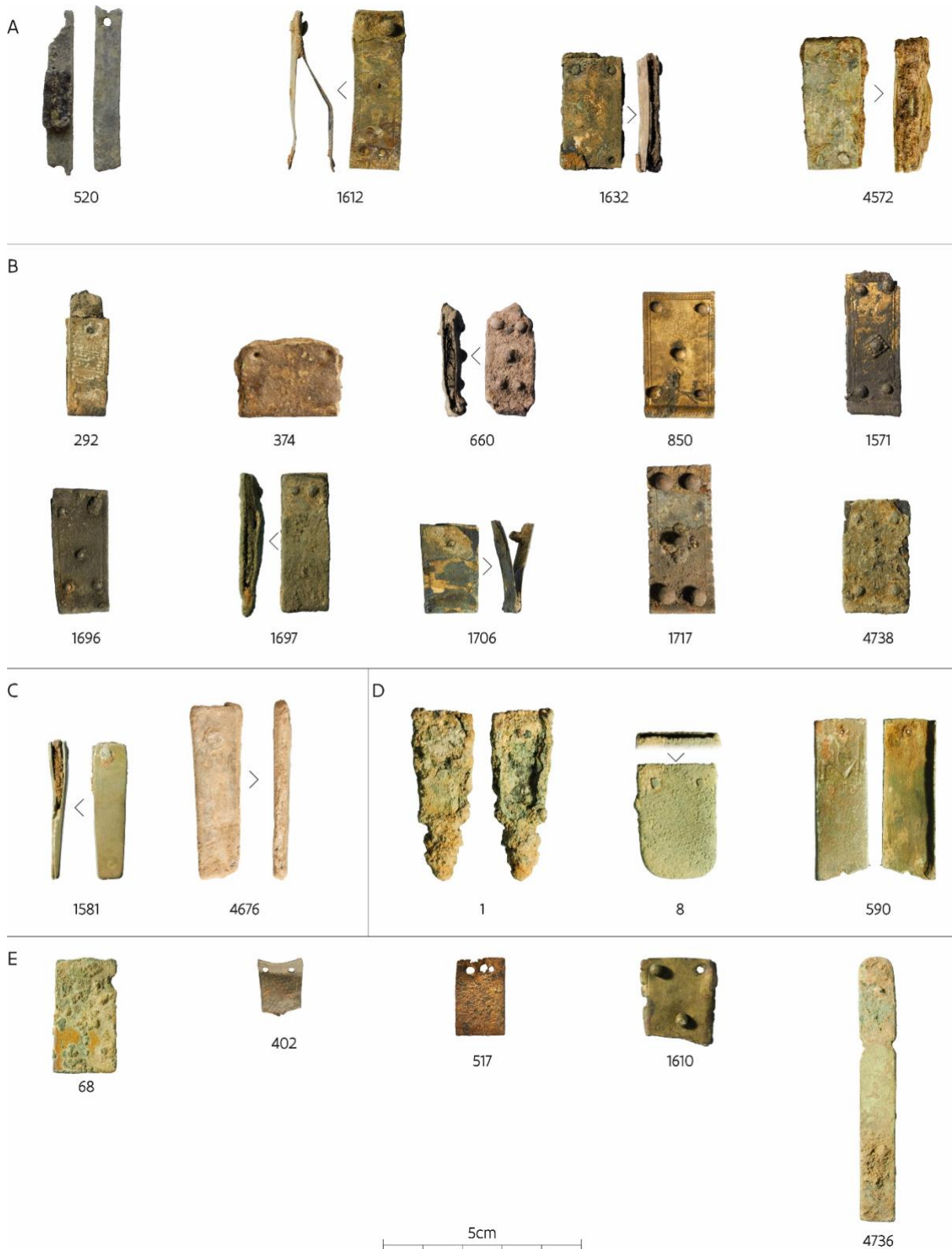

Fig. 19: Overzicht van de aangetroffen riemtongen. Tweebladige (A), toegevouwen eenbladige (B), riemtongen met een driedelige constructie (C), riemtongen met een tweedelige constructie en omgeplooiden randen (D) en onbepaalde riemtongfragmenten (E).

-Tweebladig

Dit type riemtongen bestaat uit twee onafhankelijke tongbladen die aan beide zijden van het riemuiteinde bevestigd en onderling verbonden werden door middel van revetjes (fig. 18: 1; fig. 19: A). Bij twee van de vier exemplaren is een deel van de leren riem bewaard (fig. 19: A - 1332, 4572). Eén smal exemplaar heeft slechts twee bevestigingsrevetjes, terwijl de overige riemtongen vier of vijf revetjes vertonen. Alle riemtongen van dit type zijn rechthoekig van vorm. Het oppervlak van één van de riemtongen is versierd (fig. 19: A - 1612). De versiering bestaat uit een parallel met de zijranden ingesneden kader waarbinnen korte, schuin op de rand georiënteerde lijntjes zijn aangebracht. Twee riemtongen van dit type komen uit de grote gracht op de site (fig. 19: A - 1612, 1632) (S850 - datering 1250/1300).

-Toegevouwen eenbladig

Het meest voorkomende type riemtong (10 individuen) bestaat uit een in de breedte toegevouwen metalen plaatje, waartussen het riemuiteinde door middel van één of meerdere revetjes werd vastgezet (fig. 18: 2; fig. 19: B). Alle aangetroffen exemplaren zijn rechthoekig van vorm. Sommige van de riemtongen vertonen ter hoogte van de plooi een bredere, ietwat circulaire tussenruimte (fig. 19: B - 660, 850, 1571)⁵¹. Bij meerdere individuen zijn er sporen van versiering vast te stellen. Meestal gaat het om een ingesneden kader parallel aan de rand van de riemtong. Dit kader werd soms opgevuld met kleine geciseleerde lijntjes (fig. 19: B - 850, 1571, 1706). Bij één riemtong werd de zijrand ingevijld waardoor een gekarteld uitzicht ontstond (fig. 19: B - 1717). Twee exemplaren hebben een centrale revet die omgeven is door respectievelijk een ruitvormpje dat opgebouwd is uit kleine bolletjes (fig. 19: B - 1571) en een vierbladig bloempje (fig. 19: B - 1717).

Vijf riemtongen van dit type zijn afkomstig uit de vulling van de grote gracht die het terrein doorkruist (fig. 19: B - 1571, 1696, 1697, 1706, 1717). Deze kan algemeen gedateerd worden tussen 1250 en 1300. In Londen komt het toegevouwen eenbladig type niet voor in contexten die vroeger dateren dan de late 13de eeuw⁵². Tijdens de 14de eeuw zijn de meeste exemplaren er over het algemeen ook onversierd. Het is voornamelijk vanaf de 15de eeuw dat decoratie langsheen de rand van de riemtong populairder wordt. Goed vergelijkbare vondsten van het type met een ietwat circulaire tussenruimte ter hoogte van de plooi en versiering langsheen de rand dateren in Londen tussen de late 13de en het eind van de 14de eeuw⁵³.

-Driedelige constructie

Twee riemtongen hebben een driedelige constructie (fig. 18: 3; fig. 19: C). Deze riemtongen zijn van een type dat bestaat uit twee bladen waartussen aan de top een tussen- of afstandsstukje aangebracht is. Op die manier ontstaat een iets ruimere opening om de riem tussen de riemtongbladen aan te brengen. Eén riemtong is afkomstig uit een laag (S439). Twee min of meer gelijkaardige riemtongen werden aangetroffen in de site Aalst - Hopmarkt. Een eerste komt uit een uitbraakspoor van een tonwaterput (1325/1400) en een tweede werd aangetroffen in de vulling van de drenkpoel (Vak VII - fase 6) die te dateren is tussen 1450 en 1500⁵⁴. Londense exemplaren van dit type komen alle uit 14de-eeuwse contexten⁵⁵.

⁵¹ Egan & Pritchard 1991, 158-160.

⁵² Egan & Pritchard 1991, 129.

⁵³ Egan & Pritchard 1991, 158-160.

⁵⁴ Moens 2018, 209-210.

⁵⁵ Egan & Pritchard 1991, 146-148.

-Tweedelig constructie met omgeplooiden bladen

Bij drie riemtongen heeft één of hebben beide riemtongbladen omgeplooiden randen (fig. 18: 4; fig. 19: D). Een eerste exemplaar is een trapeziumvormig type met op het uiteinde een niet te identificeren decoratieve knop (fig. 19: D - 1). De tweede riemtong is U-vormig en heeft twee kleine revetjes om de bevestiging aan het riemuiteinde te realiseren (fig. 19: D - 8). Van een derde exemplaar is de oorspronkelijke vorm door beschadiging niet meer te achterhalen, maar het bezit wel de kenmerkende omgeplooiden randen (fig. 19: D - 590). Geen enkele van de riemtongen van dit type is afkomstig uit contexten met dateringsgegevens.

Ook dit type riemtong werd aangetroffen in de site Aalst - Hopmarkt⁵⁶. Eén hiervan bevond zich in een kuil die slechts algemeen te dateren is tussen 1350 en 1500. Het tweede exemplaar komt uit een niet gedateerde context. Dit type van riemtongen komt in Londen voor in vondstcomplexen die dateren van het laatste kwart van de 13de tot het midden van de 15de eeuw⁵⁷.

-Onbepaald

Een reeks beschadigde fragmenten is mogelijk afkomstig van riemtongen, maar het is niet uit te sluiten dat het ook om delen van gespplaten kan gaan (fig. 19: E). De meeste exemplaren vertonen twee of meer revetgaatjes, soms nog met bijhorende revet voor de vasthechting op de riem. Eén fragment heeft een versierd oppervlak van lijntjes die door middel van ingehamerde kleine driehoekjes gerealiseerd zijn (fig. 19: E - 402).

⁵⁶ Moens 2018, 209-210: fig. 165: 7-8.

⁵⁷ Egan & Pritchard 1991, 134-136.

4.2.2.3 Riembeslag

De groep van het riembeslag groepeert meerdere qua vorm sterk variërende metaalvondsten (24 individuen). Ondanks de naam 'riembeslag' moet er rekening mee gehouden worden dat dit beslag ook kon toegepast worden op tassen en schoenen⁵⁸, boekbanden, Halsbanden van dieren⁵⁹, paardentuig⁶⁰, ruitertuig⁶¹ enz... Alle in dit hoofdstuk ondergebrachte exemplaren zijn eerder kleine metalen objecten, waarvan in Londen is vastgesteld dat ze meestal op riemen of gordels voorkomen⁶². De grotere beslagelementen die wellicht niet aangewend werden op riemen of gordels worden in deze studie gegroepeerd in de hoofdcategorie 'Beslag' (zie 4.15).

Bij het riembeslag kunnen op basis van de algemene vorm vijf subgroepen onderscheiden worden: eerder rechte exemplaren en de varianten daarvan (fig. 20: A), een reeks ronde individuen (fig. 20: B & C), bloemvormig beslag (fig. 20: D) en ampulvormige elementen (fig. 20: E).

Driekwart van de riembeslagen bestaat uit een koperlegering en één kwart is vervaardigd in een tinnloodlegering (zie Inventaris). De vasthechting aan de riem gebeurde door middel van een staafvormige revet die integraal deel uitmaakte van het beslagelement (zie bijvoorbeeld fig. 21: B - 2 & D1 - 1685). In andere gevallen vertoont het riembeslag kleine doorboringen waar een losse revet kon in aangebracht worden. Dit is voornamelijk het geval bij het riembeslag van het rechte type.

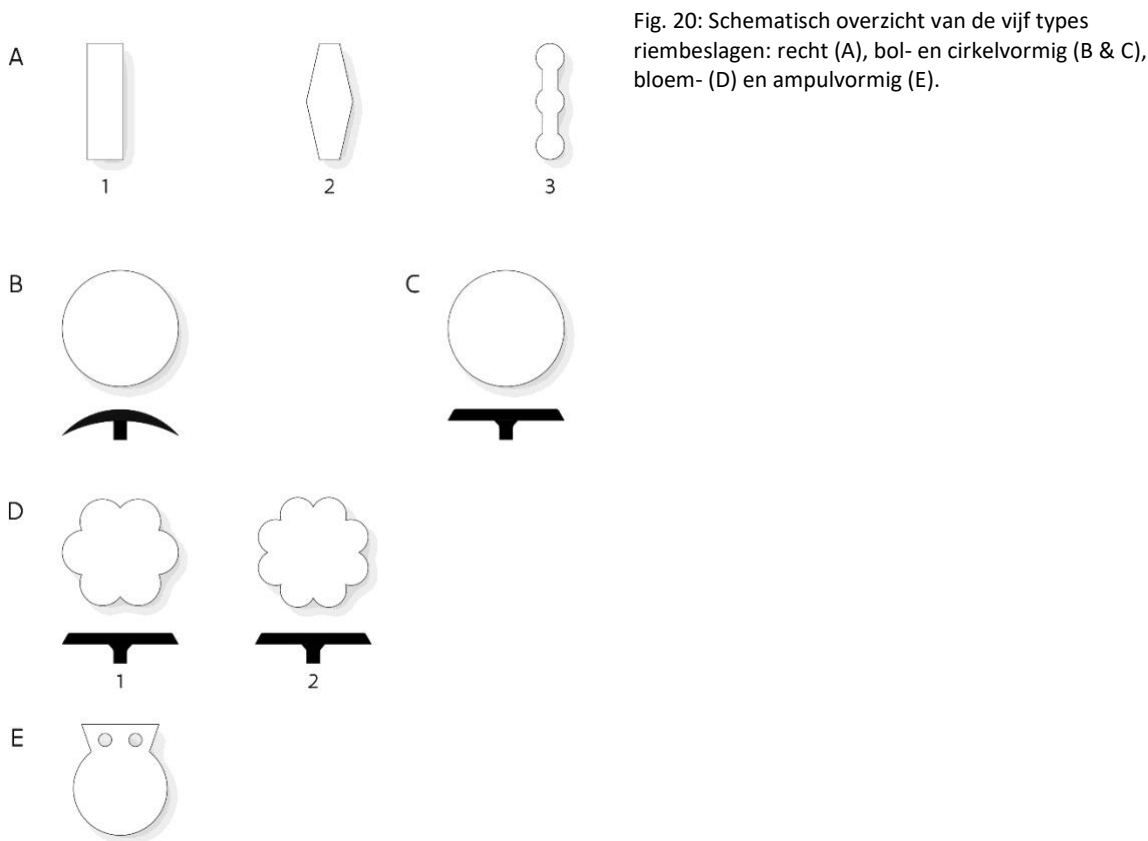

Fig. 20: Schematisch overzicht van de vijf types riembeslagen: recht (A), bol- en cirkelvormig (B & C), bloem- (D) en ampulvormig (E).

⁵⁸ Egan & Pritchard 1991, 162; Willemsen & Ernst 2012, 83, 93; Goubitz 2007, 35: fig. 47.

⁵⁹ Willemsen & Ernst 2012, 69-81.

⁶⁰ Egan & Pritchard 1991, 211: fig. 132.

⁶¹ Clarck 1995, 132-134.

⁶² Egan & Pritchard 1991, 162-243.

Fig. 21: Overzicht van het riembeslag (legende zie tekst).

-Recht

Acht beslagelementen zijn van het rechte type waarbij verscheidene varianten vast te stellen zijn (fig. 21: A)⁶³. Zoals bij Londense voorbeelden te zien is, komt de lengte van dit type riembeslag overeen met de breedte van de riem waarop ze vastzaten. Ook bij één van de hier bestudeerde exemplaren met gedeeltelijk bewaard stukje riem is dit te vast te stellen (fig. 21: A - 659). Alle exemplaren van dit type zijn vervaardigd in een koperlegering. Er kunnen binnen deze groep drie subtypes onderscheiden worden.

De eenvoudigste exemplaren zijn rechthoekige beslagelementjes met een halfronde doorsnede (fig. 20: A - 1; fig. 21: A1). Een tweede subtype heeft een bitrapezoïdale vorm en is voorzien van een centrale doorboring (fig. 20: A - 2; fig. 21: A2). Ter hoogte van de uiteinden zijn kleine revetgaatjes vast te stellen. Bij het derde subtype vertoont het lichaam drie bolvormige verdikkingen, één centraal en aan beide uiteinden (fig. 20: A - 3)⁶⁴. Deze eindverdikkingen vertonen kleine gaatjes voor de bevestiging

⁶³ Egan & Pritchard 1991, 209-215 (*bar-mounts*).

⁶⁴ Bij het exemplaar met inv. nr. 4138 zijn de eindverdikkingen beschadigd.

aan de riem. Het centrale verdikte deel vertoont bij drie exemplaren een doorboring (fig. 21: A3 - 4138, 659, 916) terwijl dit bij een vierde exemplaar een massief half sfeertje is (fig. 21: A3 - 4738).

Eén van de exemplaren van het rechte type komt uit de grote gracht (S850) waarvan de vulling te dateren is tussen 1250 en 1300 (fig. 21: A1 - 1680). Een tweede individu is afkomstig uit een kuil (S4540) die op basis van ceramiek kan gedateerd worden in de periode 1250/1325 (fig. 21: A2 - 4152). Londense voorbeelden van het recht riembeslag dateren meestal tussen 1270 en 1350, maar er zijn ook enkele voorbeelden gekend uit contexten die in de periode 1350/1400 thuis horen⁶⁵.

-Bolvormig

Zes riembeslagen zijn van het bolvormige type met een geïntegreerde revet en onversierd oppervlak (fig. 20: B; fig. 21: B)⁶⁶. Op één uitzondering na, in een tin-loodlegering, zijn alle exemplaren vervaardigd uit een koperlegering. Dit type beslag werd vaak in repetitieve reeksen aangebracht op de riemen.

Drie exemplaren zijn aangetroffen in de grote gracht (S850 - datering 1250/1300). Een gelijkaardig riembeslag van dit type werd aangetroffen in de jongste vullingsfase van de drenkpoel in de site Aalst - Hopmarkt (1450/1500)⁶⁷. In Londen komt dit type voor vanaf het midden van de 12de tot het midden van de 15de eeuw⁶⁸.

-Cirkelvormig

Van het (vlakke) cirkelvormige type, alle vervaardigd in een koperlegering werden drie exemplaren aangetroffen (fig. 20: C; fig. 21: C)⁶⁹. Twee hiervan hebben een geïntegreerde revet, terwijl dit voor het derde exemplaar omwille van de bewaring niet duidelijk is. Eén beslagelement van dit type heeft een gestileerd floraal motief als versiering van het oppervlak (fig. 21: C - 15).

-Bloemvormig

Drie riembeslagen hebben de vorm van een bloem (fig. 20: D; fig. 21: D1, D2)⁷⁰. Twee zesbladige exemplaren zijn vervaardigd in een tin-loodlegering (fig. 21: D1) terwijl de overige achtbladige vorm bestaat uit een koperlegering (fig. 21: D2). De beslagen hebben alle een min of meer plat oppervlak en een geïntegreerde revet voor bevestiging op de riem.

Twee exemplaren zijn afkomstig uit de vulling van de grote gracht (S850 - datering 1250/1300) (fig. 21: D1 - 1685, D2 - 4136).

Egan en Pritchard konden voor een reeks Londense ensembles vaststellen dat het zesbladige type beslag de meest voorkomende vorm is en voornamelijk voorkomt vanaf de 14de tot het eind van de 15de eeuw⁷¹. Een vergelijkbaar zesbladig exemplaar werd aangetroffen in de site Aalst - Hopmarkt (geen datering)⁷².

⁶⁵ Egan & Pritchard 1991, 211-214.

⁶⁶ Egan & Pritchard 1991, 170-172.

⁶⁷ Moens 2018, 210-211.

⁶⁸ Egan & Pritchard 1991, 170-172.

⁶⁹ Egan & Pritchard 1991, 165-170.

⁷⁰ Egan & Pritchard 1991, 184-195.

⁷¹ Egan & Pritchard 1991, 186.

⁷² Moens 2018, 210-211: fig. 165: 19.

-Ampulvormig

Drie exemplaren in een tin-loodlegering hebben een vorm die algemeen vergelijkbaar is met deze van pelgrimsampullen of beurzen (fig. 20: E; fig. 21: E)⁷³. Rond hun functie in het algemeen en als riembeslag in het bijzonder bestaan er uiteenlopende visies⁷⁴.

Aan de bovenzijde zijn ze voorzien van twee cirkelvormige gaatjes voor de vasthechting en ze hebben een versierd oppervlak. Twee exemplaren hebben een min of meer gelijkaardige decoratie (fig. 21: E - 551, 663). De onderste helft van het oppervlak bestaat uit meerdere parallelle halfcirkelvormige lijntjes en het bovenste deel vertoont drie kleine sfeertjes die in een driehoekige configuratie geschikt zitten. Het derde exemplaar heeft een zoömorfe versiering die doet denken aan een steigerend paard (fig. 21: E - 1641).

Eén van deze ampulvormige beslagelementjes is afkomstig uit de grote gracht (S850 - datering 1250/1300). Een studie van gelijkaardige Britse vondsten leert dat deze vorm van beslag voorkomt vanaf de late 12de tot het midden van de 14de eeuw⁷⁵.

4.2.2.4 Riemgeleiders

Binnen de riemonderdelen vormen de riemgeleiders of riemlussen een vrij omvangrijke groep van 20 exemplaren in een koperlegering. Het gaat meer specifiek om 19 enkelvoudige (fig. 13: F - 1; fig. 22: A) en één samengestelde riemlus (fig. 13: F - 2; fig. 22: B). Riemgeleiders dienden om een loshangende riemuiteinde op zijn plaats te houden tegen de riem⁷⁶.

De enkelvoudige riemgeleiders hebben alle een trapeziumvormig frame met twee tegenover elkaar zittende puntige uitsteeksels op de schuine zijden ter hoogte van de korte zijde. De afmetingen van de basis⁷⁷ variëren tussen 11 en 36 mm. De samengestelde riemlus heeft een vergelijkbaar trapeziumvormig frame maar bezit aan de basis en onder de top een klein staafje.

Zeven van de aangetroffen enkelvoudige riemgeleiders alsook het samengestelde type zijn afkomstig uit de vulling van de grote gracht S850, gedateerd tussen 1250 en 1300. Daarnaast is er ook nog een riemlus aangetroffen in een kuil met een gelijkaardige datering.

Het enkelvoudige type riemlus komt in Londense sites voor van de late 12de tot de late 14de eeuw⁷⁸. Voor Vlaanderen is er onder meer een vergelijkbaar exemplaar uit de site Aalst - Hopmarkt (eerste kwart 14de eeuw)⁷⁹. Van de samengestelde riemgeleider is een zo goed als identiek exemplaar gekend uit de site London - Billingsgate Lorry Park (late 14de eeuw)⁸⁰.

⁷³ Egan & Pritchard 1991, 235-238 (*Spangels / Aumonières*).

⁷⁴ Egan & Pritchard 1991, 236-237.

⁷⁵ Egan & Pritchard 1991, 236-237.

⁷⁶ Egan & Pritchard 1991, 229-235.

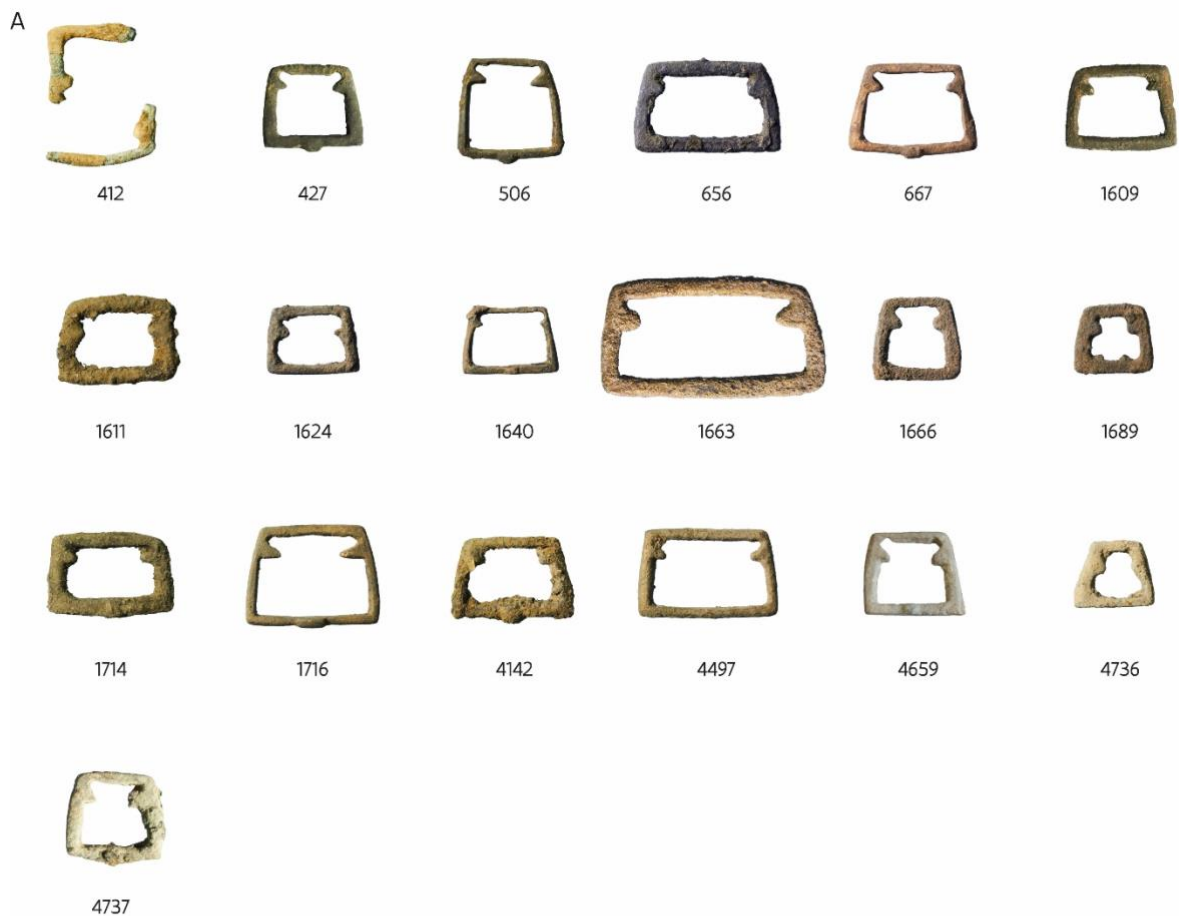
⁷⁷ Interne afmeting van het frame ter hoogte van de basis van de trapeziumvorm.

⁷⁸ Egan & Pritchard 1991, 233.

⁷⁹ Moens 2018, 210-211: fig. 165.

⁸⁰ Egan & Pritchard 1991, 235: fig. 150 - nr. 1267.

B

1656

Fig. 22: Overzicht van de enkelvoudige (A) en samengestelde (B) riemgeleiders.

4.2.2.5 Riemsluitingen en riemhanger

Riemen werden niet alleen gesloten door middel van gespen maar ook met haken en ogen die soms verwerkt zaten in en op riemtongen⁸¹. Omdat deze riemsluitingen een specifieke functie hebben die verschilt van de riemtongen in de strikte zin van het woord worden ze in deze studie als aparte subcategorie behandeld.

Riemhangers werden gebruikt om persoonlijke gebruiksvoorwerpen zoals onder meer beurzen, sleutels, mes- en dolkschede aan de riem of gordel te bevestigen⁸². Alle riemsluitingen en de riemhanger zijn vervaardigd uit een koperlegering.

⁸¹ Baart *et al.* 1977, 160.

⁸² Baart *et al.* 1977, 160; Janssen 2007, 132-136.

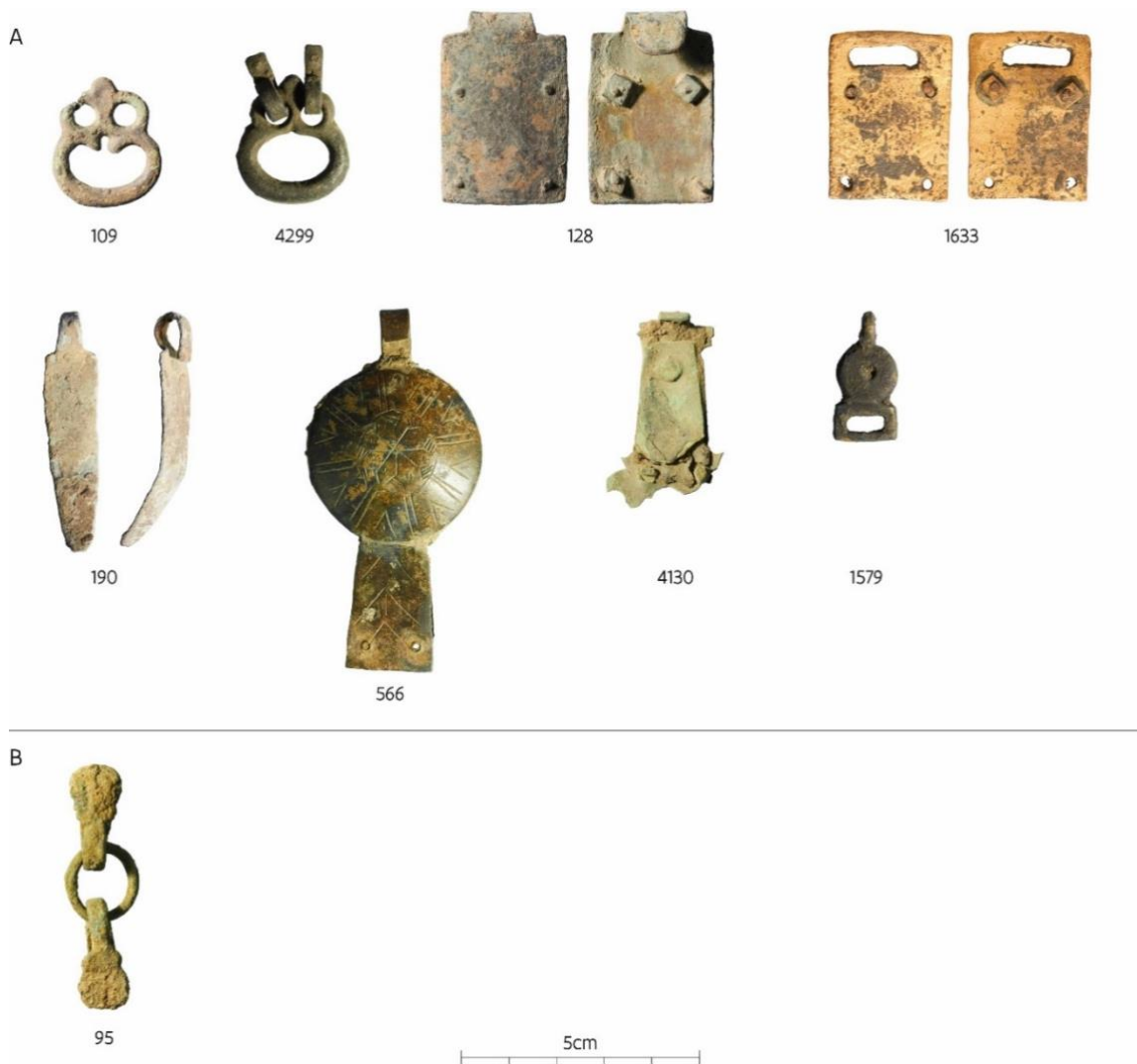

Fig. 23: Overzicht van de riemsluitingen (A) en riemhanger (B).

Twee van de riemsluitingen zijn van het zelfde type (fig. 23: A - 109, 4299). Voor de sluiting van de riem of gordel werden de twee van riemtongen met haakjes voorziene riemuiteinden ingehaakt in een middenstuk met drie ogen. Het grote oog kon gebruikt worden om er nog andere objecten aan te bevestigen⁸³. Bij één van de exemplaren zitten de afgebroken haakjes van de riemtongen nog in positie (aangetroffen in gracht S5813, datering 1250/1325). Vergelijkbare voorbeelden zijn er onder meer uit Petegem (eerste kwart 16de eeuw)⁸⁴, Amsterdam⁸⁵, 's-Hertogenbosch⁸⁶ en Middelburg⁸⁷. Dit type van riemsluiting komt voor vanaf de 15de eeuw tot in de 17de eeuw, maar zou volgens Hendrikse zijn hoogtepunt kennen in het midden van de 16de eeuw⁸⁸.

Een andere vorm van sluiting betreft twee rechthoekige plaatjes die oorspronkelijk op het riemuiteinde bevestigd zaten door middel van revetjes. Eén exemplaar heeft een haakvormig uiteinde (fig. 23: A - 128), terwijl het tweede een langwerpige oog vertoont (fig. 23: A - 1633). Dit laatste exemplaar werd aangetroffen in de grote gracht (S850 - datering 1250/1300). Beide

⁸³ van Heeringen *et al.* 1994, 45-46.

⁸⁴ De Grootte 1993, 384-385: fig. 50 - 16.

⁸⁵ Baart *et al.* 1977, 160-161.

⁸⁶ Janssen 2007, 134-135: fig. 48 - 5.

⁸⁷ van Heeringen *et al.* 1994, 45-46.

⁸⁸ van Heeringen *et al.* 1994, 45.

sluitingselementen vertonen sporen van versiering. Het gaat om meerdere elkaar kruisende lijnen die opgebouwd zijn uit fijne naast elkaar ingehamerde puntjes.

Een vijfde riemsluiting heeft een langgerekte vormgeving met haakje op het uiteinde (fig. 23: A - 190). Heel vaag zijn twee kleine revetgaatjes doorheen het oppervlak vast te stellen voor bevestiging op het riemuiteinde.

Een enigszins bijzonder sluitingselement heeft een circulaire, convexe vorm met haakje en een trapeziumvormige uitbreiding waarmee de bevestiging door middel van twee kleine revetjes aan de riem gebeurde (fig. 23: A - 566). Het oppervlak is versierd door middel van ingevijlde lijntjes in V- en visgraatpatroon. Een goed vergelijkbaar exemplaar werd aangetroffen in Londen - Billingsgate Lorry Park (1350/1400) en is volgens Egan en Pritchard een deel van een samengestelde riemtong met gevorkt tussenstuk⁸⁹.

Een eveneens als riemsluiting te determineren metaalvondst is opgebouwd uit twee, nog aan elkaar vastzittende delen (fig. 23: A - 4130). De algemene vorm is min of meer trapeziumvormig met haakje aan de top en een opengewerkte basis van het deel dat de voorzijde vormde van de sluiting. Beide opbouwende delen werden oorspronkelijk door middel van drie revetjes met elkaar verbonden.

Een laatste riemsluiting heeft een cirkelvormig lichaam met centrale doorboring en een oogje met aan de overzijde een rechthoekig gespvormig uiteinde (fig. 23: A - 1579). Vermoedelijk zat rondom de stijl van dit uiteinde een plaat gevouwen om de vasthechting aan de riem te realiseren. Ook dit exemplaar zat in de vulling van de grote gracht (S850 - datering 1250/1300). Egan en Pritchard catalogeren dit type als tweedelige riemtongen met scharnierende plaat en lusje⁹⁰. Dit type komt in Londen voor in laat-14de- en vroeg-15de-eeuwse contexten.

Een uit drie delen bestaande metaalvondst betreft een riemhanger (fig. 23: B - 95). Het object is opgebouwd uit een centrale ring waaraan twee peervormige plaatjes bevestigd zijn. Op basis van vergelijkbare vondsten uit Nederland kan vastgesteld worden dat de centrale ring door middel van een kort kettinkje aan de riem werd opgehangen⁹¹.

4.2.3 Gespbroches

Het verschil tussen gespen met een enkelvoudig frame van het cirkelvormig type en gespbroches is niet altijd eenvoudig te maken. In deze studie worden frames met een vernauwing om er de angel in te laten roteren als gespbroches beschouwd (fig. 13: E - 1)⁹². Bij uitbreiding worden ook frames met een apart voorziene opening voor het angel-oog (fig. 13: E - 2) en frames waarbij dit oog tussen uitstulpingen of versieringen van het frame gevat zit (fig. 13: E - 3) als gespbroches onderscheiden. Gelijkaardige criteria om het onderscheid te maken tussen gespen met enkelvoudig frame en gespbroches zijn gehanteerd door Egan en Pritchard⁹³.

Gespbroches werden gebruikt ter hoogte van de hals om kledij te sluiten, maar konden ook puur decoratief aangewend zijn en dit zowel bij vrouwen als mannen⁹⁴.

Voor de aangetroffen gespbroches kunnen zes basiscategorieën onderscheiden worden. Een eerste groep betreft deze met een volledig egaal frame (fig. 24: A1) of een frame dat over de gehele omtrek versierd is (fig. 24: A2). Groep twee omvat de exemplaren waarbij het frame bestaat uit twee helften die elk een andere afwerking hebben (fig. 24: B). De derde groep zijn de gespbroches met een frame waarop uitstulpingen zijn aangebracht (fig. 24: C). De gespbroches van de vierde groep zijn deze met

⁸⁹ Egan & Pritchard 1991, 140-141.

⁹⁰ Egan & Pritchard 1991, 154-155.

⁹¹ Baart *et al.* 1977, 165-166; Janssen 2007, 134-135: fig. 48 - 2.

⁹² Het betreft initieel aangebrachte vernauwingen. Gespen met insnoeringen van het frame die ontstaan zijn door het veelvuldig roteren van de angel worden niet beschouwd als gespbroche.

⁹³ Egan & Pritchard 1991, 57, 64-65, 247-247-260.

⁹⁴ Egan & Pritchard 1991, 247; Janssen 2007, 126-131.

een iets breder, vlak frame aan voor- en achterzijde, met rechthoekige doorsnede (fig. 24: D1) of een vlak frame aan één zijde (fig. 24: D1). In een vijfde groep zijn de exemplaren ondergebracht met een hoogversierd frame (fig. 24: D2) en een zesde groep zijn gespbroches waarbij er als versiering ook steentjes of pareltjes in glaspasta zijn aangebracht (fig. 24: F).

Voor de metalen waaruit de verschillende gespbroches vervaardigd zijn kan verwezen worden naar de inventaris (zie Inventaris). Globaal beschouwd zijn er ongeveer evenveel exemplaren in een koperlegering als in een tin-loodlegering.

De drie gespbroches uit groep A1 hebben een volledig egaal, onversierd frame met ovale of cirkelvormige doorsnede. Bij twee exemplaren is de angel nog aanwezig die een dolkvormige vormgeving heeft met een verdikking ter hoogte van het angel-oog (fig. 24: A1 - 364, 4734). De type A2 gespbroche heeft een rondom eerder afgeplat versierd frame dat over het hele oppervlak versierd is met alternerend kleine, haaks op de framerand georiënteerde streepjes en kleine cirkeltjes (fig. 24: A2 - 1651). Twee gespbroches van dit type werden aangetroffen in de grote gracht (S850) die op basis van andere vondsten kan gedateerd worden in de periode 1250/1300 (fig. 24: A1 - 619, A2 - 1651). Voor de versierde gespbroche type A2 zijn er parallellen te vinden in Londense sites, waar ze voorkomen in contexten daterend tussen 1270/1350 en 1350/1400⁹⁵.

Gespbroches van type B hebben als gemeenschappelijk kenmerk dat één helft van het frame een andere afwerking heeft dan de andere helft. Bij twee exemplaren is een egaal framedeel gecombineerd met een getorst gedeelte (fig. 24: B - 602, 1615). Eén van deze exemplaren heeft nog een angel zoals vastgesteld bij het type A1. De derde gespbroche uit deze groep heeft een eerder vlak frame waarvan de helft een visgraatpatroon vertoont en de andere helft versierd is met kleine naast elkaar zittende cirkeltjes (fig. 24: B - 668). De angel heeft een eenvoudige naaldvorm. Bij een andere gespbroche binnen deze groep is een geribbelde met een egale framehelft gecombineerd, waarbij op deze laatste een klein vijfbladig bloempje als versiering is aangebracht (fig. 24: B - 557). Een enigszins afwijkende gespbroche heeft de vorm van een hart (fig. 24: B - 552). Eén harthelft is onversierd en de andere helft vertoont een getorst patroon.

Eén gespbroche bevond zich in de vulling van de grote gracht (S850 - datering 1250/1300) (fig. 24: B - 1615). Gespbroches waar bij twee helften van het frame anders afgewerkt of versierd zijn komen veelvuldig voor zowel in Vlaanderen als in het buitenland. Zo zijn er voorbeelden uit Leuven - Barbarahof (laatste kwart 13de eeuw)⁹⁶, 's-Hertogenbosch - Loeffplein (onzekere datering)⁹⁷ en verscheidene sites in Londen (1230/1350)⁹⁸.

⁹⁵ Egan & Pritchard 1991, 248-252: fig. 160-162.

⁹⁶ De Groote *et al.* 2015, 125: fig. 77 - 4.

⁹⁷ Janssen 2007, 126-129: fig. 30 & 32.

⁹⁸ Egan & Pritchard 1991, 248-250: fig. 160.

Fig. 24: Overzicht van de gespbroches (legende zie tekst).

De gespbroches van type C, hebben alle één of meerdere uitstulpingen op het frame zitten. Bij twee exemplaren zijn er twee tegenover elkaar zittende bolvormige knopjes op het frame aangebracht (fig. 24: C - 513, 514). Eén van de frames is effen qua afwerking terwijl het frame van het tweede exemplaar aan de buitenrand een fijne parelrand vertoont. Een derde gespbroche van het type C vertoont vier gelijkaardige knopjes op een egaal onversierd frame met een dolkvormige angel (fig. 24: C - 4150). Een andere vorm van afwerking is te zien bij een vierde exemplaar, waarbij er vier platte, half cirkelvormige uitstulpingen tegen de buitenrand van het frame zijn aangebracht (fig. 24: C - 399). Heel vaag is nog te zien dat deze versierd waren met diagonale lijntjes of een wafelpatroon. Bij een eerder kleine gespbroche is het frame voorzien van negen eerder cilindervormige uitstulpingen (fig. 24: C - 295).

De gespbroche met vier bolvormige uitstulpingen op het frame (fig. 24: C - 4150-2) is afkomstig uit de grote gracht (S850 - datering 1250/1300). Een quasi identiek exemplaar werd aangetroffen in Gent - Waalse Krook (14de eeuw)⁹⁹ en Londen - Swan Lane (geen datering)¹⁰⁰.

Type D gespbroches hebben een vlak frame van minstens één van de zijden. Bij een eerder bijzonder exemplaar vertoont het frame twee paar in elkaar gestrengelde handjes (fig. 24: D1 - 521). Tussen de paren handjes zitten er niet te identificeren verdiepte lettertekens op het frameoppervlak van voor- en achterzijde. Ook de overige gespbroches uit deze groep lijken voorzien te zijn van een tekst (fig. 24: D1 - 1682, 4150; D2 - 662). Te sterke corrosie of beschadiging laten echter niet toe om deze te ontcijferen. In Dordrecht werd een sterk vergelijkbaar exemplaar van de gespbroche met ineengestrengelde handjes aangetroffen in verguld zilver (circa 1400)¹⁰¹.

De gespbroche van het type D2 heeft een verschillende afwerking van voor- en achterzijde. Eén zijde vertoont een getorst reliëf, terwijl op de andere zijde niet te identificeren lettertekens zijn aangebracht.

Eén van deze exemplaren is eveneens aangetroffen in de grote gracht (S850) en is te dateren tussen 1250 en 1300. Dit type gespbroche wordt frequent aangetroffen bij archeologisch onderzoek. De tekst op dit soort gespbroches zijn meestal religieuze verwijzingen of amoureuze toespelingen¹⁰². Vergelijkbare exemplaren uit Vlaanderen zijn gekend van Mechelen - Grote Markt (tweede helft 13de eeuw-begin 14de eeuw)¹⁰³, Leuven - Barbarahof (laatste decennia 13de eeuw)¹⁰⁴ en Raversijde (13de-14de eeuw)¹⁰⁵. In Nederland komt dit type gespbroche eveneens regelmatig voor met vondsten uit Dordrecht (1300/1350)¹⁰⁶, Middelburg (geen datering)¹⁰⁷ en 's-Hertogenbosch (geen datering)¹⁰⁸ en ook uit Londen is een gelijkaardig exemplaar gekend (1230/1260)¹⁰⁹.

De gespbroches van het type E hebben als gemeenschappelijk kenmerk dat ze een sterk versierd frame hebben en een speciaal voor het angel-oog aangebrachte opening. Een eerste exemplaar heeft een frame dat opgebouwd is uit alternerende ruitjes en cirkeltjes voorzien van vijfbladige bloemmotiefjes (fig. 24: E - 104). Ook de angel met eenvoudige naaldvorm is bewaard. Twee gespbroches hebben een min of meer vergelijkbare versieringsvorm (fig. 24: E - 1659, 4493). In de frames zijn langsheen de volledige rand vierkante tot rechthoekige openingetjes uitgespaard. Een andere gespbroche heeft een frame waarvan de binnen- en buitenrand versierd zijn met een fijne parelrand (fig. 24: E - 4135). Op het oppervlak wisselen in reliëf aangebrachte rechthoekjes en cirkeltjes elkaar af die van elkaar gescheiden zijn door kleine parellijntje die op hun beurt geflankeerd zijn door fijne lijntjes. Een laatste exemplaar binnen deze groep heeft in basis een zespuntig stervormig frame (fig. 24: E - 1635). Centraal op de zijden van de stervorm zijn kleine ronde nopjes aangebracht en tegen de buitenrand van het frame zitten krulvormige versieringen die eindigen in bolletjes.

Twee van deze fraai versierde gespbroches komen uit de vulling van de grote gracht (S850 - datering 1250/1300) (fig. 24: E - 4135, 4493), terwijl een derde exemplaar zich in een kuil bevond (S5200 - datering 1250/1325). Van de gespbroche met ruitjesversiering (fig. 24: E - 104) is een enigszins vergelijkbaar exemplaar aangetroffen in Raversijde (13de-14de eeuw)¹¹⁰ en van het exemplaar met in

⁹⁹ Bogaert *et al.* 2016, 107.

¹⁰⁰ Egan & Pritchard 1991, 253-254: fig. 163-1333.

¹⁰¹ Paalman 2016, 72.

¹⁰² Janssen 2007, 127; Egan & Pritchard 1991, 255.

¹⁰³ Beeckmans *et al.* 2007, 124-125: fig. 11 - 1.

¹⁰⁴ De Groot *et al.* 2015, 125: fig. 77 - 3.

¹⁰⁵ Pieters *et al.* 1997/1998, 270.

¹⁰⁶ van Beuningen *et al.* 2001, 469: Afb. 2152.

¹⁰⁷ van Heeringen *et al.* 1994, 44: fig. 30.

¹⁰⁸ Janssen 2007, 128: fig. 31.

¹⁰⁹ Egan & Pritchard 1991, 254-255: fig. 164 - 1336.

¹¹⁰ Pieters *et al.* 1997/1998, 270.

reliëf aangebrachte rechthoekjes en cirkeltjes (fig. 24: E - 4135) is een quasi identiek voorbeeld gekend uit Londen (1200/1230)¹¹¹.

De meest opvallende gespbroches zijn deze van het type F. Ze kenmerken zich door de aanwezigheid van kleine steentjes of bolletjes in glaspasta die in hulsvormige houdertjes op het frame gemonteerd zitten. Ook bij deze gespbroches is er voor het angeloog een speciaal aangebrachte opening in het frame voorzien. Twee exemplaren hebben als basisvorm respectievelijk een zespuntig (fig. 24: F1 - 661) en achtpuntig frame (fig. 24: F1 - 4737). Tussen de punten van de sterren zitten kleine ronde houdertjes met daarin de restanten van een witte glaspasta. De derde gespbroche heeft eerder een rozetvorm met acht houdertjes, waarvan er slechts één nog een diepgroen steentje bevat (fig. 24: F1 - 1631). Het oppervlak van de veldjes tussen de steentjes is versierd met zeer kleine ingehamerde cirkeltjes.

Een enigszins afwijkend exemplaar binnen deze groep betreft een vingerring die vermoedelijk omgevormd werd tot gespbroche (fig. 24: F2 - 4150). Het gaat om een ring in een koperlegering met eenvoudige, onversierde gladde schenen die uitgeven in een min of meer ovale ringkast, waarin oorspronkelijk drie steentjes zaten.

Net zoals meerdere andere gespbroches komen twee van deze type F exemplaren uit de grote gracht (S850 - datering 1250/1300) (fig. 24: F1 - 1631; F2 - 4150).

4.2.4 Kledinghaken

Tot de kledingaccessoires behoren drie kledinghaken in een koperlegering (fig. 25: A). Deze werden gebruikt om kledijonderdelen met elkaar te verbinden en als sluiting van mantels¹¹². De drie exemplaren zijn plat (fig. 25: A - 96) tot staafvormig (fig. 25: A - 1594, 1658) met een getorst middengedeelte en naar binnen gebogen puntige uiteinden. Bij één exemplaar zit er een metalen hulsje rond het lichaam (fig. 25: A - 1658). De functie hiervan is niet duidelijk. De lengtes van de kledinghaken liggen tussen de 57 en 66 mm. Eén haak is afkomstig uit een graf (S3994).

Een kledinghaak, echter zonder getorst middendeel, werd aangetroffen in een drinkpoel op de Aalsterse Hopmarkt. De vullingsfase waarin deze haak zich bevond kon gedateerd worden tussen 1450 en 1500¹¹³. Ook in Gent - Waalse Krook (16de eeuw) kwamen vergelijkbare exemplaren aan het licht¹¹⁴. Vergelijkbare kledinghaken uit 's-Hertogenbosch en Amsterdam dateren respectievelijk midden 14de tot eind 15de eeuw¹¹⁵ en tweede helft 15de eeuw¹¹⁶.

¹¹¹ Egan & Pritchard 1991, 252-253: fig. 163 - 1323.

¹¹² Baart *et al.* 1977, 152-153; Janssen 2007, 141-144. Deze auteurs gebruiken respectievelijk de term mantelspeld en mantelhaak. In deze studie is geopteerd voor de meer algemene omschrijving kledinghaak.

¹¹³ Moens 2018, 228-229: fig. 181 - nr. 5.

¹¹⁴ Bogaert *et al.* 2016, 127.

¹¹⁵ Janssen 2007, 142.

¹¹⁶ Baart *et al.* 1977, 153.

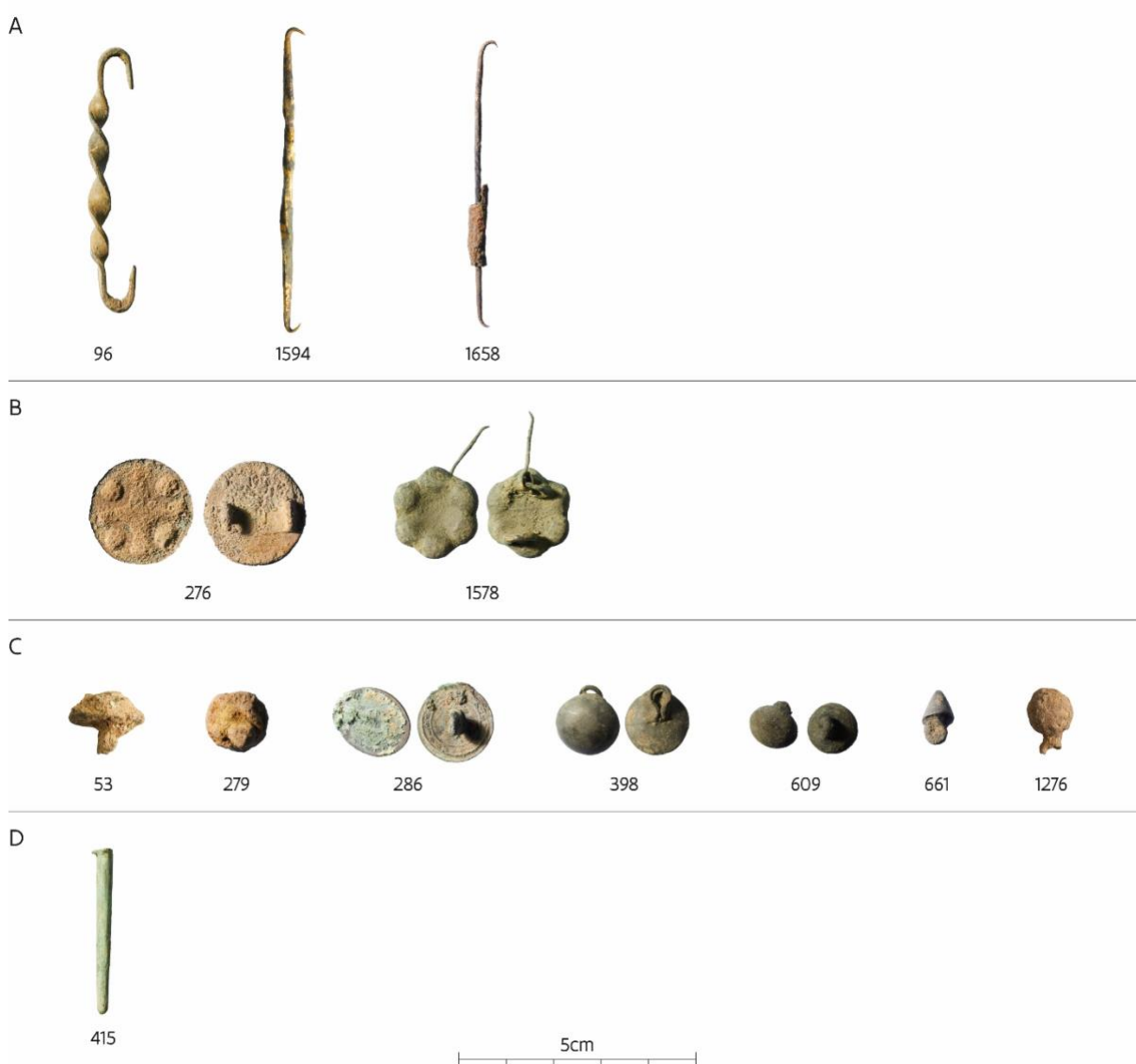

Fig. 25: Kledingaccessoires: kledinghaken (A), fibulae (B), knopen (C) en een nestel (D).

4.2.5 Fibulae

Twee objecten in een koperlegering kunnen als *fibula* gedetermineerd worden (fig. 25: B). Net zoals gespbroches werden ze gebruikt om kledingstukken te sluiten, maar ze verschillen ervan omwille van een aantal afwijkende kenmerken. De *fibulae* hebben geen opengewerkt, gespvormig lichaam en de sluitingsspedel situeert zich op de achterzijde, waarbij de punt vastgehaakt werd in een daartoe voorzien beugeltje of haakje. Deze exemplaren kunnen beide als schijffibulae gedetermineerd worden.

De eerste *fibula* betreft een cirkelvormig exemplaar (diameter 22 mm) met dwarsgesteld oogje en dwarsgestelde haak voor de sluiting (fig. 25: B - 276)¹¹⁷. De voorzijde vertoont een meegegoten kruisversiering. In de typologie van Heeren en van der Feijst betreft het een type 88, meer specifiek de variant 88a3¹¹⁸. Volgens de auteurs zou dit type voorkomen van de late 8ste tot de 10de eeuw.

De tweede *fibula* heeft een gelijkaardige sluitingsconstructie (fig. 25: B - 1578). De algemene vorm is deze van een zesbladige bloem (diameter 19 mm). Er zijn geen context- of dateringsgegevens beschikbaar voor deze vondst.

¹¹⁷ Heeren & van der Feijst 2017, 13: fig. 2.3 - constructie C14.

¹¹⁸ Heeren & van der Feijst 2017, 226–230.

4.2.6 Knopen

Tot de groep van de kledingaccessoires behoren ook tien knopen (fig. 25: C). Drie hiervan zijn van recente tot zeer recente datum en zullen hier niet verder behandeld worden. Op één uitzondering na (in een tin-loodlegering) zijn ze vervaardigd in een koperlegering.

De meeste exemplaren hebben een bolronde tot licht afgeplatte massieve kop en zijn voorzien van een rond oogje. Dit soort knopen lijkt het meest courante type te zijn in de middeleeuwse periode en kende vermoedelijk zijn introductie in de 13de eeuw¹¹⁹. Een van de hier bestudeerde knopen is alleszins 13de-eeuws en is aangetroffen in de grote gracht (S850 - datering 1250/1300) (fig. 25: C - 1276).

Eén knop heeft een conische vormgeving (fig. 25: C - 661). Een andere knoop bestaat uit een vlak rond lichaam met bevestigingsoogje (fig. 25: C - 286). De achterzijde vertoont een evenwijdig met de rand verlopend patroon van kleine blaadjes. Mogelijk was ook de voorzijde oorspronkelijk versierd, maar sterke corrosie laat niet toe om dit te zien. Gelet op de vormgeving van de knoop en de versiering behoort dit exemplaar wellicht tot de postmiddeleeuwse periode.

4.2.7 Nestel

In de groep van de kledingaccessoires komt slechts één nestel voor (fig. 25: D). Het is een smal licht toelopende metalen kokertje dat het veteruiteinde tegen uitrafelen beschermd en het rijgen doorheen de vetergaten makkelijker maakte. De nestel werd vervaardigd door een dun plaatjes uit een koperlegering in de langsrichting op te rollen. De randen zitten aansluitend tegen mekaar¹²⁰. Nestels zijn niet zozeer gebruikt bij de leren veters van schoenen, deze waren meestal immers voldoende stijf om ze door de vetergaten te rijgen. Ze werden eerder aangewend bij de uiteinden van veters uit textiel of touw voor kledij¹²¹. Vergelijkbare exemplaren werden onder meer aangetroffen in de site Aalst - Hopmarkt¹²².

¹¹⁹ Egan & Pritchard 1991, 272-280.

¹²⁰ Baart *et al.* 1977, 159; Egan & Pritchard 1991, 281-290.

¹²¹ Biddle 1990, 581. Bij de studie van leercontexten uit verscheidene Vlaamse sites werd tot vandaag nog nooit veterschoeisel aangetroffen dat voorzien was van veters met nestels (Moens 2020).

¹²² De Groote *et al.* 2011, 148; Moens 2018, 229.

4.3 MESSEN EN SCHAREN

4.3.1 Messen

In enkele structuren werden messen en scharen of fragmenten daarvan aangetroffen, in totaal 11 exemplaren (fig. 26: A). Op basis van de wijze waarop het heft bevestigd is kunnen de verschillende messen ingedeeld worden in twee categorieën. Het gaat enerzijds om een groep met een versmalde angel (2 exemplaren) en anderzijds enkele messen met een plaatangel (5 exemplaren). Eén mes is te fragmentair bewaard om het in één van beide groepen te kunnen onderbrengen.

Fig. 26: Overzicht van de aangetroffen messen (A) en scharen (B).

4.3.1.1 Versmalde angel

Dit type messen heeft als gemeenschappelijk kenmerk de versmalde angel met rechthoekige of vierkante doorsnede die vastgezet werd in een houten of benen heft. De angel loopt soms in het

verlengde van de bovenzijde van het mes door terwijl deze zich bij andere exemplaren ter hoogte van het midden van de korte zijde van het lemmet aanzet waardoor een zogenaamde schouder ontstaat¹²³.

Een volledig bewaard mes heeft een angel die vrijwel zonder onderbreking overgaat in het lemmet dat eindigt in een scherpe punt (fig. 26: A1 - 1604). Deze mesvorm komt het best overeen met het type F in de typologie van Goodall en is een minder courant middeleeuws type in Groot-Brittannië¹²⁴. Volgens Cowgill *et al.* zijn messen met versmalde angel het enige mestype voor de vroege 14de eeuw en ze blijven het meest voorkomende type tot de vroege 15de eeuw¹²⁵. Goodall dateert het type F messen in de periode 12de tot 15de eeuw¹²⁶.

Mes 4728 is een bijzonder exemplaar van het type met versmalde angel (fig. 26: A1 - 4728). Het betreft een zeer groot individu met driehoekige doorsnede en een accoladevormig uiteinde (260 mm lengte - breedte ter hoogte van uiteinde en schouder respectievelijk 57 en 28 mm). Gelet op de afmetingen en de aparte vormgeving zal dit mes een specifieke functie gehad hebben. Het is echter niet uit te maken welke deze zou kunnen zijn.

4.3.1.2 Plaatangel

Messen met een plaatangel hebben een lemmet dat overgaat in een vlak heftgedeelte waartegen heft- of belegplaten in hout, bot of gewei bevestigd werden door middel van drie tot vier revetten. Bij één van de aangetroffen messen zijn de belegplaten bewaard gebleven. Sommige messen van dit type vertonen op de overgang tussen lemmet en plaatangel een verdikking, de zogenaamde schouderplaat of heftbeschermer. Het uiteinde van het heft vertoont ook regelmatig een eindkap, waarvan er ook hier één exemplaar werd teruggevonden.

Ook van dit type mes is er één volledig bewaard exemplaar aangetroffen (fig. 26: A2 - 624). Het gaat om een vrij lang en smal mes zonder schouderplaat, waarbij de rug van het lemmet en de bovenzijde van het heftgedeelte in één lijn liggen. Door te sterke corrosie is het niet op te maken hoeveel revetgaatjes aanwezig zijn voor de bevestiging van de beslagplaatjes. In de typologie van Goodall gaat het om een type Q (13de tot 16de eeuw)¹²⁷. Van een tweede exemplaar is enkel de plaatangel bewaard (fig. 26: A2 - 441). Dit heftgedeelte is voorzien van een schouderplaat en vertoont drie revetgaatjes om de beslagplaten vast te hechten.

Een tweede heft van een mes met plaatangel werd aangetroffen in beerput S5443 (fig. 26: A2 - 1603). Bij dit exemplaar zijn beide beslagplaten in been nog aanwezig en is het heftuiteinde voorzien van een driehoekige eindkap in een koperlegering. Op basis van de ceramiekvondsten is de vulling van de beerput te dateren tussen 1300 en 1350. Tot de vondsten behoort ook een geïsoleerde eindkap van een mes met plaatangel (fig. 26: A2 - 4584).

Goodall heeft in zijn overzicht van het mestype met plaatangel voor Groot-Brittannië kunnen vaststellen dat deze verschijnen in de loop van de 13de eeuw en vooral hun hoogtepunt kennen in de periode 13de - 14de eeuw. Toch loopt dit type van mes ook nog door tot in de 15de en de 16de eeuw¹²⁸. Op de site Aalst - Hopmarkt komen de messen met plaathangel vrijwel allemaal uit contexten uit de periode 1450/1500¹²⁹.

¹²³ Goodall 2011, 105.

¹²⁴ Goodall 2011, 106-110.

¹²⁵ Cowgill *et al.* 1987, 25-26.

¹²⁶ Goodall 2011, 107.

¹²⁷ Goodall 2011, 108.

¹²⁸ Goodall 2011, 108-109.

¹²⁹ Moens 2018, 214.

4.3.2 Scharen

Er werden één volledige schaar en twee schaarfragmenten aangetroffen (fig. 26: B). Er kunnen hierbij twee verschillende schaar types onderscheiden worden: knijpscharen (fig. 26: B1) en scharnierscharen (fig. 26: B2)¹³⁰.

4.3.2.1 Knijpscharen

Eén volledig bewaarde knijpschaar werd aangetroffen in een kuil (S5172) (fig. 26: B1 - 1589). Deze schaar heeft een min of meer cirkelvormige boog en ter hoogte van de overgang tussen handgreep en schaarbladen is ze boogvormig. De doorsnede van de handgreep is cirkelvormig en beide schaarbladen vertonen op de schuine bovenzijde een kleine doornvormige uitstulping. Dit soort schaar stemt overeen met het type 3A in de typologie van Goodall dat voornamelijk voorkomt in de 13de en 14de eeuw¹³¹. Op basis van de ceramiek die aangetroffen werd in de kuil waarin de schaar zich bevond is een datering naar voor te schuiven tussen 1350 en 1450.

Een tweede fragmentair bewaarde knijpschaar is afkomstig uit de vulling van gracht S2800 (fig. 26: B1 - 1653). Deze schaar heeft een enigszins zeldzame vormgeving van de handgrepen die een gootvorm vertonen. Scharen met een vergelijkbare U-vormige doorsnede van de grepen werden ook in Groot-Brittannië aangetroffen¹³². De gracht waarin dit schaarfragment werd gevonden is aan de hand van de ceramiekvondsten te dateren in de periode 1200/1275.

4.3.2.2 Scharnierschaar

Eén schaarfragment is afkomstig van een scharnierschaar (fig. 26: B2 - 1653). Het betreft een ovaalvormige vingerlus die centraal op de schaararm staat. In de typologie van Goodall gaat het om een scharnierschaar type 1¹³³. De schaararm heeft een getorste vormgeving. Een vergelijkbaar exemplaar werd aangetroffen in Londen - Billingsgate Lorry Park (geen datering)¹³⁴.

4.4 SLEUTELS, SLOT EN SLOTONDERDELEN

Deze hoofdcategory omvat vijf sleutels, drie ijzeren en twee in een koperlegering, drie slotplaten en één onderdeel van een slotmechanisme (fig. 27). Sloten werden toegepast zowel in deuren, kisten als kasten.

4.4.1 Sleutels

Drie eerder kleine sleutels (40 tot 50 mm), waarvan twee in een koperlegering en één in ijzer hebben alle een cirkelvormige greep en zeer eenvoudige baard (fig. 27: A - 507, 1669, 2175). Twee van deze sleuteltjes eindigen in versmalde punt. Eén exemplaar vertoont net onder de greep een verdikking van de steel. Egan is van mening dat dit type sleutels lang in gebruik waren¹³⁵. Zeker vanaf de late 12de eeuw tot de late 14de eeuw. Ze zouden gebruikt zijn bij sloten van kistjes. Voor het ijzeren exemplaar zijn er meerdere parallellen in Groot-Brittannië¹³⁶.

¹³⁰ Baart *et al.* 1977, 140-144; Goodall 2011, 111-113.

¹³¹ Goodall 2011, 112.

¹³² Goodall 2011, 155: fig. 8.27 - G458 (ca. 1106 tot late 13de eeuw); 157: fig. 8.28 - G469 (late 14de - vroege 16de eeuw).

¹³³ Goodall 2011, 113; 158-159.

¹³⁴ Cowgill *et al.* 1987, 114 - fig. 75 - 371.

¹³⁵ Egan 1998, 111-112.

¹³⁶ Goodall 2011, 284-289: fig. 10.26-10.28.

Fig. 27: Sleutels (A), slotplaten (B) en slotonderdeel (C).

Twee grotere ijzeren sleutels kunnen slechts in beperkte mate geanalyseerd worden omwille van de zeer sterke corrosie en beschadigingen (fig. 27: A - 1677, 4154). De eerste sleutel heeft een cirkelvormige greep terwijl dat bij het tweede exemplaar niervormig is. Deze laatste is afkomstig uit de vulling van de grote gracht (S850 - datering 1250/1300).

4.4.2 Slotonderdelen

4.4.2.1 Slotplaten

Een eerste slotonderdeel is een slotplaat in ijzer (afmetingen: 92 x 75 mm) en is afkomstig van een inlaatslot waarop de delen van het mechanisme werden bevestigd (fig. 27: B - 264). De rechthoekige plaat is op de vier hoeken voorzien van doorboringen om het slot vast te maken op deur, kast of kist. Gelijkaardige exemplaren zijn gekend uit Londen (1270/1400)¹³⁷ en Winchester (midden tot late 13de eeuw)¹³⁸.

De twee andere delen van sloten zijn slotplaten die ter bescherming en decoratie van het sleutelgat dienden. Eén exemplaar is een gedeeltelijk bewaarde, eenvoudige rechthoekige ijzeren plaat met licht concave zijden en een centraal sleutelgat (fig. 27: B - 1662). De hoeken zijn voorzien van nagelgaatjes voor de vasthechting. Deze slotplaat bevond zich in de vulling van de grote gracht (S850) die te dateren is in de periode 1250/1300. Een tweede slotplaat in een koperlegering is in tegenstelling tot de vorige fraai versierd (fig. 27: B - 1591). Het betreft een cirkelvormige opengewerkte plaat met in het midden een kruis waarbij in de hoeken van de armen kleine uitstulpingen zitten. Centraal in het kruis zit de sleutelgatopening. Op de buitenrand zitten vier alternerende vlindervormige en ronde uitstulpingen.

4.4.2.2 Grendel

Eén ijzeren object is een grendel van het mechanisme van een inlaat- of oplegslot (fig. 27: C - 544)¹³⁹. De grendel zat gepositioneerd tussen de veer (boven) en het sleutelgat (onder) en werd op zijn plaats gehouden door twee U-vormige revetten¹⁴⁰. De grendel is 40 mm lang en is aan de bovenzijde voorzien van twee uitstulpingen. Dit onderdeel wordt zowel afzonderlijk aangetroffen of als onderdeel in volledig bewaarde sloten. Meerdere voorbeelden zijn gekend uit Britse sites zoals onder meer te Londen (1270/1350)¹⁴¹ en Winchester (vroeg 12de eeuw)¹⁴².

4.5 WERKTUIGEN

4.5.1 Elzen

Bij de werktuigen kunnen er twee elzen herkend worden. Dit specifieke gereedschap werd voornamelijk gebruikt door de verschillende leerbewerders, maar ook hout- en beenbewerders maakten er gebruik van¹⁴³.

¹³⁷ Egan 1998, 104-106: fig. 78 - 276; fig. 79.

¹³⁸ Goodall 2011, 258-259: fig. 10.13 - I142.

¹³⁹ Baart *et al.* 1977, 368.

¹⁴⁰ Egan 1998, 103-108; Goodall 2011, 235-236.

¹⁴¹ Egan 1998: 104-105: fig. 78: 274 & 276.

¹⁴² Goodall 2011, 258-259: fig. 10.13: I146.

¹⁴³ Mould *et al.* 2003, 3237.

Fig. 28: Overzicht van de verschillende werktuigen die werden aangetroffen op de site (legende zie tekst).

Een eerste ijzeren exemplaar is 80 mm lang, heeft twee puntige uiteinden en is cirkelvormig in doorsnede (fig. 28: A - 254). Deze els zat oorspronkelijk in een benen of houten handvat vast¹⁴⁴. Wanneer de els tijdens het gebruik brak, kon deze omgedraaid worden en diende het gebroken uiteinde voor de bevestiging in het handvat¹⁴⁵.

Een tweede 60 mm lange els in een koperlegering heeft een andere vormgeving (fig. 28: A - 1636). Deze els is voorzien van een knopvormige verdikking in het midden van het lichaam. De doorsnede is zoals de andere els, cirkelvormig. Dit werktuig werd aangetroffen in een kuil op de site (spoornummer 703) die op basis van de ceramiek kan gedateerd worden tussen 1250 en 1325. Gelijkaardige elzen staan afgebeeld op het Heilige Marcus altaarstuk uit 1346 in de Spaanse *Santa Maria de la Seu* kerk in

¹⁴⁴ Goodall 2011, 68.

¹⁴⁵ Mould *et al.* 2003, 3237-3239.

Manresa (fig. 29). Ook tijdens onderzoek in Groot-Brittannië werden elzen van dit type regelmatig aangetroffen¹⁴⁶.

Fig. 29: Detail uit het Heilige Marcus altaarstuk door Arnau Bassa, 1346 (Santa Maria de la Seu te Manresa, Spanje) (bron: Wikimedia Commons).

4.5.2 Wolkammen

Vier ijzeren objecten zijn de tanden van een wolkam (fig. 28: B). Ze variëren in lengte tussen de 135 en 161 mm, hebben een ronde of vierkante doorsnede en lopen uit op een punt. Na het scheren werd de wol gewassen om onzuiverheden te verwijderen, waarna ze gedroogd werd. Vervolgens ging men de wol ontwarren en werden de vezels gescheiden door ze te kammen¹⁴⁷. De vroegste kammen bestonden uit twee delen die elk voorzien waren van vijf tanden en die kruiselings geplaatst waren. In 1363 werd er nieuw model van kam geïntroduceerd in Ieper. Deze had 21 metalen tanden die in drie rijen gepositioneerd zaten en 32,5 cm lang waren¹⁴⁸. De tanden zaten gemonteerd in houten blokken die voorzien waren van een heft of greep¹⁴⁹. Eén van de tanden komt uit de vulling van de grote gracht (S850 - datering 1250/1300), terwijl een tweede afkomstig is uit een grote extractiekuil (S5855 - datering 1200/1220).

Tijdens het onderzoek in de Verdronken Weiden werden meerdere van deze tanden van wolkammen gevonden (datering voor 1383). Er konden hierbij drie categorieën onderscheiden worden op basis van de lengte: 11,5 cm, meer dan 14 cm en 28,5 cm¹⁵⁰. Maar ook in Groot-Brittannië kwamen tanden van wolkammen regelmatig aan het licht¹⁵¹. Ze komen er voor in contexten die dateren vanaf de late 11de - vroege 12de tot de vroege 16de eeuw.

4.5.3 Beitel, Spie, Wetstaal, Hamer

-Beitels

Twee werktuigen zijn beitels. Een eerste eenvoudig exemplaar met trapeziumvorm (lengte: 125 mm / basis: 38 mm / top: 20 mm) werd aangetroffen in de grote gracht op de site (S850 - datering

¹⁴⁶ Mould *et al.* 2003, 3237-3239: fig. 1574 & 1575; Goodall 2011, 74-75: fig. 6.3.

¹⁴⁷ Goodall 2011, 59-60; Sorber 1998.

¹⁴⁸ Dewilde & Van Bellingen 1998, 68-69; De Poerck 1951, 47-52.

¹⁴⁹ Sorber 1998, 22: fig. 1.

¹⁵⁰ Dewilde & Van Bellingen 1998, 68-69: fig. 16.

¹⁵¹ Goodall 2011, 62-65: fig. 5.1 & 5.2.

1250/1300) (fig. 28: C - 1647). Dit type beitel wordt door Goodall in verband gebracht met metaalbewerking (*hot chisel*)¹⁵².

Een tweede beitel (lengte: 242 mm / basis: 34 mm / top: 24 mm) is voorzien van een richel en angel met vierkante doorsnede om hem vast te zetten in een heft (fig. 28: C - 669). Deze beitel zal veeleer aangewend zijn bij hout- of steenbewerking. Vergelijkbare vondsten zijn er onder meer uit Amsterdam (1575/1650)¹⁵³ en Middelburg (1550/1574)¹⁵⁴.

-Spie

In een pakket met verbrande leem uit een van de laatmiddeleeuwse vakwerkhuisjes (S5223) werd een ijzeren spie aangetroffen (fig. 28: B - 4607). Het gaat om een ongeveer 10 cm groot, wigvormig exemplaar met een wat afgeronde punt.

Spieën werden zowel bij hout- als bij steenbewerking gebruikt. Ze hielpen bij het vellen van bomen of het klieven van grotere stukken hout¹⁵⁵. Ook in steengroeven en voor het grovere bewerken van steenblokken werden spieën gebruikt¹⁵⁶. Meerdere laatmiddeleeuwse voorbeelden zijn gekend uit Britse vindplaatsen¹⁵⁷.

-Wetstaal

In de vulling van de grote gracht (S850) werd een kort wetstaal aangetroffen (fig. 28: C - 4479). Het gaat om een tot een stompe punt toelopende ronde staaf die voorzien is van een angel met vierkante tot rechthoekige doorsnede. Beide delen zijn van elkaar gescheiden door een conische verdikking. Het uitlopend gedeelte vertoont een zeer glad en fijnkorrelig oppervlak. De gracht waarin dit werktuig werd gevonden kan gedateerd worden in de periode 1250/1300.

Tijdens het onderzoek op de site Hof van Peene te Baasrode werd in een perceelsgreppel ook een wetstaal aangetroffen. Het kon er gedateerd worden in de periode 13de tot eerste kwart 14de eeuw¹⁵⁸.

-Hammer

In de vulling van de grote gracht werd de sterk gecorrodeerde kop van een ijzeren hamer gevonden (S850 - datering 1250/1300) (fig. 28: C - 4464). Uitgebreide determinatie en beschrijving worden verhinderd door de corrosie en aantasting. In het oog is wel de aanwezigheid te herkennen van een ijzeren spie om de steel van de hamer stevig mee vast te zetten.

4.5.4 Onbepaald werktuig

Eén object uitgevoerd in ijzer doet sterk denken aan een vork (fig. 28: C - 1597). De zes 60 mm lange spits uitlopende tanden zijn waaivormig op de steel gepositioneerd en zitten relatief kort naast elkaar. Daarom moet er wellicht meer in de richting gedacht worden van een kam, veeleer dan aan een vork. Op de site Gent - Waalse Krook werd een vrijwel identiek exemplaar aangetroffen¹⁵⁹. Voorzichtig zou kunnen gedacht worden aan een hennep- of vlaskam.

¹⁵² Goodall 2011, 9-10; 15: fig. 2.5.

¹⁵³ Baart *et al.* 1977, 480.

¹⁵⁴ van Heeringen *et al.* 1994, 69: 148.

¹⁵⁵ Goodall 2011, 27.

¹⁵⁶ Goodall 2011, 43-44.

¹⁵⁷ Goodall 2011, 40-41: fig. 3.9; 48-49: fig. 4.1.

¹⁵⁸ Moens *et al.* 2011, 67-68: fig. 30 - 14.

¹⁵⁹ Bogaert *et al.* 2016, 288: 18.2.6.

4.5.5 Spaden

In de vulling van de grote gracht (S850 - datering 1250/1300) kwamen twee fragmenten van spaden aan het licht (fig. 31). Middeleeuwse spaden bestonden uit een steel met blad in hout waarvan de rand gevat zat in een ijzeren bladrand¹⁶⁰. De aangetroffen spade-ijzers zijn V-vormig met Y-vormige doorsnede. Het gaat om spaden van het type 2 in de typologie van Goodall. Twee goed vergelijkbare voorbeelden zijn er uit Netherton (midden 13de eeuw)¹⁶¹ en Steyning (1450/1500)¹⁶². Een miniatuur uit het eerste kwart van de 14de eeuw toont een engel met een gelijkaardige spade in de hand (fig. 30).

Fig. 30: Engel met spade, miniatuur uit *The Maastricht Hours*, eerste kwart 14de eeuw (© British Library Stowe MS17, fol. 31v).

Fig. 31: Twee spadefragmenten uit de vulling van de grote gracht die de site doorsneed.

¹⁶⁰ Goodall 2011, 77-79.

¹⁶¹ Goodall 2011, 86-87: fig. 7.3: F9.

¹⁶² Goodall 2011, 86-87: fig. 7.3: F10.

4.6 RINGEN

Verscheidene structuren bevatten ringen of fragmenten ervan (29 exemplaren) (fig. 32). Ze variëren in diameter tussen de 33 en de 83 mm en het merendeel is vervaardigd uit een koperlegering, behalve vier ringen uit ijzer. Sommige van deze ringen werden bijgevild, wat nog te zien is op het oppervlak. Deze ringen worden vaak als gordijnringen beschreven, maar ze kunnen ook als kledingaccessoire gebruikt zijn¹⁶³ of in paardentuig. Er bestaan bovendien ook onversierde circulaire gespen waarbij de ring de beugel of het frame van de gesp vormt¹⁶⁴.

Fig. 32: Overzicht van enkele van de aangetroffen ringen.

¹⁶³ van Heeringen *et al.* 1994, 45.

¹⁶⁴ Biddle 1990, 523-524; Egan & Pritchard 1991, 57-64.

4.7 VINGERRINGEN EN PERSOONLIJKE VOORWERPEN

4.7.1 Vingerringen

Het onderzoek op de site leverde zeven vingerringen op (fig. 33). Drie hiervan bestaan uit een tin-loodlegering en vier werden vervaardigd in een koperlegering.

Fig. 33: Overzicht van de aangetroffen vingerringen.

De meest eenvoudige ring is een exemplaar zonder kas en een onversierde hoepel met smalle halfronde doorsnede (fig. 33: 310). Van dit type vingerring werd een vergelijkbaar exemplaar aangetroffen in de site Swan Lane in Londen (1400/1450). Twee andere eerder eenvoudige exemplaren werden vervaardigd in een tin-loodlegering en hebben een kas met sobere versiering. Bij een eerste exemplaar is het sierplaatje cirkelvormig met parelrandje op de boord. Centraal zit een half bolvormig nopje. Op de overgang van sierplaatje naar hoepel, de schouder, zitten aan beide zijden kleine bolvormige verdikkingen met een rasterversiering. De hoepel is rondom rond versierd met schuin op de rand georiënteerde lijntjes (fig. 33: 576). Het tweede exemplaar heeft een vierkant sierplaatje waarvan de rand is versierd met een parelrand. Het plaatje heeft een piramidale vormgeving waarvan de top circulair afgeplat is. De schouders hebben de vorm van schelpjes en de hoepel is onversierd (fig. 33: 1628). Beide ringen werden aangetroffen in de vulling van de grote gracht (S850 - datering 1250/1300). Een vrij goed vergelijkbaar exemplaar van de ring met rond sierplaatje werd gevonden in Leuven - Barbarahof (laatste kwart 13de eeuw)¹⁶⁵. Het type ring uit tin-loodlegering verschijnt in Londen vanaf de vroege 13de eeuw, maar komt er voornamelijk voor in late-14de- en 15de-eeuwse vondstcomplexen¹⁶⁶. Egan en Pritchard suggereren dat deze eenvoudige ringen in een tin-loodlegering mogelijk ook pelgrimssouvenirs zouden kunnen zijn¹⁶⁷.

In een van de grachten (S5813 - datering 1250/1325) kwam een ring met vierkante kas aan het licht (fig. 33: 4298). In het midden van de licht verdiepte kas staat vermoedelijk een vierbladig bloempje of klavertje afgebeeld. Op de buitenzijde van de hoepel staan vier groepen van tussen rechte streepjes aangebrachte andreaskruisjes (I X I).

¹⁶⁵ De Groote *et al.* 2015, 126: fig. 78.

¹⁶⁶ Egan & Pritchard 1991, 334.

¹⁶⁷ Egan & Pritchard 1991, 335.

Drie ringen hebben een kas met één of meerdere steentjes of bolletjes in glaspasta. Een eerste van deze vingerringen met steentjes is vervaardigd uit een tin-loodlegering en heeft een conische kas waarin een licht transparant bolvormig steentje gevat zit (fig. 33: 184). De basis van de kas is omringd met een parelrandje en ook de schouders vertonen sporen van versiering. Een andere ring in een koperlegering heeft ook een ovale, bolvormige kas met bolvormig steentje (fig. 33: 4156). De schouders hebben een vormgeving die doet denken aan bloemknoppen. De derde ring is voorzien van vijf transparante helblauwe steentjes, waarvan er echter slechts drie bewaard zijn (fig. 33: 107). De hoepel heeft een ovale tot ronde doorsnede. Voor Londense vondsten heeft men kunnen vaststellen dat dit type ring minstens 300 jaar lang voorkomt vanaf het midden van de 12de eeuw¹⁶⁸.

4.7.2 Persoonlijke voorwerpen

4.7.2.1 Pincet

Tot de persoonlijke voorwerpen kan ook een 43 mm lang pincetje in een koperlegering gerekend worden (fig. 34). Beide armen zijn op dezelfde wijze versierd met een reeks groepjes van vier ingevijlde groefjes, waartussen andreaskruisjes zitten.

Dit type pincet werd wellicht gebruikt voor cosmetische doeleinden, zoals het bijwerken van wenkbrauwen, baard en snor¹⁶⁹. Soms komt het voor in zogenaamde toiletsets, samen met onder andere oorlepeltjes en tandenstokers¹⁷⁰. Het heeft een vormgeving die over geheel Europa tussen de 13de en 15de eeuw quasi identiek is¹⁷¹.

Fig. 34: Voor- en zijaanzichten van een pincetje.

4.7.2.2 Spiegeldoosjes

In totaal werden niet minder dan negen delen van spiegeldoosjes gevonden (fig. 35). Vier hiervan komen uit de vulling van de grote gracht (S850 - datering 1250/1300) (fig. 35: 1621, 1627, 1629, 4137) en één uit een kleinere gracht (S5813 - datering 1250/1325) (fig. 35: 4299). Vier zijn vervaardigd in een tin-loodlegering, twee in een koperlegering en van de overige twee is de metaalsoort niet te identificeren.

Zes dekseltjes zijn ogenschijnlijk identiek, maar zowel wat de versiering als wat het sluitingsmechanisme betreft zijn er toch kleine verschillen vast te stellen. Voor de verbinding met het bodemgedeelte is bij sommige op de rand het scharniertje nog aanwezig dat bestaat uit twee uitstaande pennetjes (zie bijvoorbeeld fig. 35: 1621). Aan de tegenoverliggende zijde zit een klein nopje voor het sluitingsgedeelte. Bij één dekseltje is voor de sluiting of scharniertje een rechthoekige

¹⁶⁸ Egan & Pritchard 1991, 326-331.

¹⁶⁹ Nijhof & Janssen 2007, 209.

¹⁷⁰ Egan & Pritchard 1991, 377-383.

¹⁷¹ Nijhof & Janssen 2007, 209.

uitsparing tegen de rand aanwezig (fig. 35: 4299). De zes dekseltjes zijn versierd met vier dubbelcirkelvormige veldjes, waarvan de binnenste cirkel telkens met stralen verder is opgedeeld en waarbinnen kleine bolletjes zitten. Meestal gaat het om zes veldjes, maar in één geval zijn er dat vijf (fig. 35: 1627). Tussen de dubbele cirkeltjes zitten kleine nopjes/bolletjes en is het oppervlak met kleine lijntjes opgevuld.

Fig. 35: Delen van spiegeldoosjes.

Een dekseltje in een tin-loodlegering heeft een andere versiering (fig. 35: 4137). Het gaat om slingerende rankenmotieven die opgevuld zijn met een raster van elkaar diagonaal snijdende lijntjes. De twee er later in aangebrachte gaten duiden op hergebruik, mogelijk als het primitieve muziekinstrument dat *snorrebot*, *zoembot* of *hor* wordt genoemd¹⁷².

Bij één rijkelijk versierd dekseltje in een koperlegering heeft men gebruik gemaakt van zoömorfe figuren voor de versiering (fig. 35: 642). Centraal is een boom of plant afgebeeld waar aan beiden zijden een drakenfiguur tegenaan kruipt of klimt. Het zijn gevleugelde dieren met een geschubde huid, een lange staart en een krokodilachtige kop.

Eén vondst is vermoedelijk het bodemgedeelte van een spiegeldoosje (fig. 35: 413).

Meerdere vondsten van spiegeldoosjes zijn gekend uit Londen¹⁷³. Egan en Pritchard zijn van mening dat de spiegeldoosjes in tin-lood- en koperlegering massaproducten waren en vermoedelijk geïntroduceerd werden in het midden van de 13de eeuw¹⁷⁴. Deze datering stemt alvast overeen met die van de leperse exemplaren die in context zijn aangetroffen.

¹⁷² Met dank aan Jos Koldewij voor de interpretatie van het hergebruik.

¹⁷³ Egan & Pritchard 1991, 358-365.

¹⁷⁴ Egan & Pritchard 1991, 365.

4.7.2.3 Zegelstempels

Wellicht een van de meest persoonlijke voorwerpen is een zegelstempel. Hiervan werden drie ronde exemplaren, alle in een koperlegering aangetroffen (fig. 36). Eén hiervan komt uit de vulling van de grote gracht (S850 - datering 1250/1300) (fig. 36: 1700).

Fig. 36: Overzicht van de drie aangetroffen zegelstempels met in zwart-wit het positief van het zegel.

Een eerste stempel betreft een klein exemplaar (diameter 22 mm) dat oorspronkelijk voorzien was van een eenvoudige verticale greep (fig. 36: 246). Er is duidelijk vast te stellen op basis van de sporen dat dit handvatje weg gevijld werd. Door het oppervlak horizontaal te spiegel worden tekst en afbeelding duidelijk. Centraal is een burcht of stads(?)poortgebouw met drie torens en poort afgebeeld. Dit gebouw staat op negen kleine bolletjes. Als tekst is gedeeltelijk te ontcijferen: S'(igilum) MAGISTRIHELLINIDEMOTACL'I. Mogelijk is de afbeelding van het poortgebouw of burcht een verwijzing naar de stad Doornik en die ook voorkomt op zegelloodjes¹⁷⁵.

Een tweede zegelstempel (diameter 22 mm) heeft een gefacetteerde greep die afgebroken is ter hoogte van het ophangoog (fig. 36: 526). Vlak bij de rand zitten vier in ruitvorm geplaatste puntjes die de bovenzijde van het zegel aangeven. Centraal in het zegeloppervlak staat een asymmetrisch meerarmig kruis afgebeeld (twee armen links, vier armen rechts). Van de omringende tekst zijn slechts enkele letters te herkennen door de slechte bewaringstoestand: ... S+(igilum) ... NDVDI

De derde zegelstempel (diameter 32 mm) is volledig bewaard, maar vertoont een duidelijke barst in het zegeloppervlak (fig. 36: 1700). Het positief beeld van dit zegel toont een naar rechts kijkende vogel die op een lakenbaal staat. Op een midden 15de-eeuwse miniatuur van een jaarmarkt zijn twee gelijkaardige balen afgebeeld (fig. 37). De randtekst vermeldt: +SIGILLVM:LAMBERTDIPRII. Het is best mogelijk dat het hier gaat om het zegel van een zekere Lambert van Ieper die lakenhandelaar en/of -producent was.

¹⁷⁵ Van Laere 2019a, 42-45; Van Laere 2019b, 32-37.

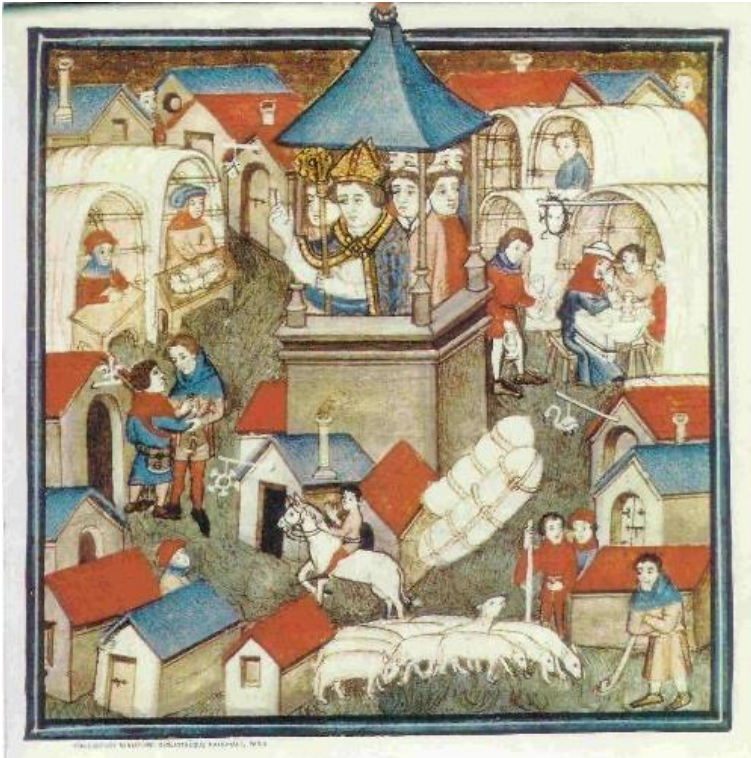

Fig. 37: Miniatuur 'De zegening van de Lendit jaarmarkt bij Parijs', midden 15de eeuw (© BNF, ms. Lat. 962).

Zegelstempels werden gebruikt om in was of zegellak een afdruk te maken en zo de authenticiteit van brieven en oorkonden te garanderen. Volgens Nijhof en Janssen waren dergelijke stempels oorspronkelijk voorbehouden voor de hogere adel, geestelijkheid, stadsbesturen en geestelijke instellingen, maar vanaf de late 14de eeuw zouden ze ook gebruikt zijn door koop- en ambachtslui¹⁷⁶. Mogelijk gaat het voor dit 13de-eeuws exemplaar om een vroeg voorbeeld van het gebruik door een handelaar en/of producent.

Sommige auteurs wijzen op het feit dat zegels na de dood van de eigenaar vernietigd of onbruikbaar gemaakt werden¹⁷⁷ of ze werden meegegeven in het graf¹⁷⁸. Het wegvijlen van de greep van een van de zegels en de moedwillig aangebrachte inkeping in een andere moeten wellicht zo geïnterpreteerd worden.

¹⁷⁶ Nijhof & Janssen 2007, 214-216.

¹⁷⁷ Baart *et al.* 1977, 422; Egan 1998, 274.

¹⁷⁸ De Groote *et al.* 2011, 159-160; Gilchrist & Sloane 2005, 176-177.

4.8 SPELDEN, NAALDENDOOSJE EN VINGERHOEDEN

4.8.1 Spelden

Enkele contexten bevatten één of meerdere speldjes. Alle exemplaren bestaan uit een koperlegering. Het overgrote deel van deze spelden zijn zogenaamde naaispelden. De kop is altijd bolvormig maar er kunnen twee groepen onderscheiden worden. Deze met een massieve min of meer sferische kop (fig. 38: A - 209) en deze met een door omwinding gerealiseerd bol uiteinde (fig. 38: A - 1572).

Fig. 38: Spelden (A), naaldendoosje (B) en vingerhoeden (C).

4.8.2 Naaldendoosje

In de grote gracht (S850) werd een naaldendoosje gevonden echter zonder het bijhorende dekseltje (fig. 38: B - 1625). Het gaat om een 42 mm lang hulsvormig kokertje (diameter 4 mm). Op het kokertje zitten ter hoogte van de dekselrand twee kleine cilindervormige buisjes. Deze dienden om door middel van een draad het naaldenkokertje aan een riem te bevestigen.

Een goed vergelijkbaar naaldendoosje werd aangetroffen in een kuil op de Aalsterse Hopmarkt en kon er gedateerd worden in het eerste kwart van de 14de eeuw¹⁷⁹. Een gelijkaardig maar iets jonger naaldendoosje werd gevonden in Londen (1350/1400)¹⁸⁰.

4.8.3 Vingerhoeden

Er werden vier vingerhoeden in een koperlegering aangetroffen, waarbij twee types te onderscheiden zijn: het ringvormige en het gesloten type¹⁸¹. De twee ringvormige exemplaren hebben een identieke afwerking (fig. 38: C - 574, 666). Parallel met de boven- en onderrand is een dun groefje gegraveerd. Tussen beide lijnen zijn verticale lijnen van vijf tot zeven puntjes aangebracht. Dit type van vingerhoed

¹⁷⁹ Moens 2018, 228: fig. 181 - nr.11; 230.

¹⁸⁰ Egan & Pritchard 1991, 384-386: fig. 255 & 256 - 1784.

¹⁸¹ Baart *et al.* 1977, 145-146.

wordt gezien als schoenmakersgereedschap¹⁸². Gelijkaardige vondsten uit de site Londen - Billingsgate Lorry Park dateren uit de periode 1350/1400¹⁸³.

Een eerste vingerhoed van het gesloten type vertoont een kleine ribbel net boven de onderzijde van de rand en tussen ring en kap (fig. 38: C - 472). Tussen beide ribbels zitten kort bij elkaar en zeer regelmatig gepositioneerde puntjes. Mogelijks betreft het een gegoten vingerhoed die eerder in de postmiddeleeuwse periode te dateren is. De tweede vingerhoed heeft een eerder licht conische kap en de puntjes zijn onregelmatiger ingehamerd over het ganse oppervlak (fig. 38: C - 4139). In een kuil uit de periode 1325/1400 op de site Aalst - Hopmarkt kwam een gelijkaardige vingerhoed aan het licht. Ook in Petegem - Beaulieu (eerste kwart 16de eeuw) zijn dergelijke vingerhoeden aangetroffen¹⁸⁴. Vergelijkbare exemplaren uit Londen - Swan Lane komen uit structuren die dateren tussen 1400 en 1450¹⁸⁵. Vingerhoeden met gelijkaardige vormgeving uit Winchester¹⁸⁶ en York¹⁸⁷ dateren uit de 14de en 15de eeuw.

4.9 LAKENLOODJES

In totaal werden zeventien volledige of fragmenten van lakenloodjes aangetroffen (fig. 39). Lakenloden waren keurmerken die door de keurders of warandeerders van de lakengilde aan de stof werden gehecht als kwaliteitsgarantie¹⁸⁸. Deze loodjes werden gebruikt voor de verschillende stadia van de lakenproductie zoals bij het weven, vollen en verven.

Bij de aangetroffen lakenloodjes gaat het op drie uitzondering na om zogenaamde pinneloden¹⁸⁹ of scharnierzegels¹⁹⁰. Deze bestaan uit twee ronde schijfjes die onderling verbonden zijn door een tussenstuk of lip. Eén schijfje is voorzien van een rond gat, terwijl het andere schijfje voorzien is van een pin die past in deze opening (dit is bijvoorbeeld goed te zien bij fig. 39: 605). Bij het dichtklappen van de lakenloodjes werd de pin door de stof heen gedrukt en door het corresponderende gat gehaald, waarna door middel van een tang de beide schijfjes in mekaar gedrukt werden en voorzien van een stempel. Naast deze pinneloden bestaan er ook langwerpige loden, pijploden of -zegels genaamd. Deze werden door de wevers rond een aantal draden geklemd als het laken nog op het getouw stond. Naderhand werden deze loden door de keurmeesters voorzien van een stempel¹⁹¹.

¹⁸² Baart *et al.* 1977, 145.

¹⁸³ Egan 1998, 265-267.

¹⁸⁴ De Grootte 1993, 385-386: fig. 52.

¹⁸⁵ Egan 1998, 266-267.

¹⁸⁶ Biddle & Elmhirst 1990, 811: fig. 235: 2485/2488.

¹⁸⁷ Ottaway & Rogers 2002, 2739-2740: fig. 1347: 14185.

¹⁸⁸ Nijhof 2007b, 233.

¹⁸⁹ Baart *et al.* 1977, 110-125; Nijhof 2007b, 232-239.

¹⁹⁰ Van Laere 2019a, 15-20.

¹⁹¹ Baart *et al.* 1977, 110-111; Van Laere 2019a, 20.

Fig. 39: Overzicht van de aangetroffen lakenloodjes.

Enkele fragmenten zijn gedeeltelijk bewaarde pinneloodjes waarbij slechts één van de twee oorspronkelijk aan mekaar vastzittende schijfjes bewaard zijn (fig. 39: 120, 316, 446, 580). De overige pinnenloodjes, op één uitzondering na, bevinden zich in hun toegeplooid vorm. In de meeste gevallen zijn de merktekens op de oppervlakken door corrosie of het onzorgvuldig stempelen quasi niet meer te identificeren. Op enkele is er een kruis te herkennen (fig. 39: 176, 605). Eén lakenloodje heeft aan één zijde de afbeelding van een patriarchaal kruis of kruis van Lotharingen en op de andere kant een dubbelkoppige adelaar in een vierpas die omgeven is door een parelrand (fig. 39: 1579; fig. 40). Het patriarchaal kruis is typisch voor de leperse lakenproductie¹⁹². Dit exemplaar werd aangetroffen in de grote gracht (S850), waarvan de vulling kan gedateerd worden tussen 1250 en 1300.

Drie lakenloodjes zijn van het type pijploden (fig. 39: 113, 562, 4736). Op één ervan is nog een stempel met vaag daarin een kruis te herkennen.

Fig. 40: Lakenloodje met het kruis van Lotharingen, afkomstig van de leperse lakenproductie.

¹⁹² Dewilde & Van Bellingen 1998, 67: fig. 15; Egan 2010, 59-60: fig. 2; Van Laere 2019a, 50-54; Van Laere 2019b, 42-47: zie nr. 101.

4.10 BORDEN EN METALEN RECIPIËNTEN

Acht vondsten zijn borden of fragmenten van metalen recipiënten (fig. 41-43). Twee volledig en goed bewaarde tinnen borden en een gietijzeren ketel zijn de meest opvallende individuen van deze hoofdcategorie. Daarnaast behoren nog een kleiner bordje en een randfragment tot de categorie 'Borden'.

Drie randfragmenten zijn afkomstig van metalen recipiënten, zonder dat de oorspronkelijke vorm waarvan ze afkomstig zijn kan geduid worden.

4.10.1 Borden

Een eerste tinnen bord met wapenschild (diameter 250 mm) is zowel op de voor- als achterzijde voorzien van merktekens (fig. 41: 1393). Op de voorzijde is op de vlag van het bord een schild aangebracht. Het betreft een wapenschild met gelobde voet dat afgeboord is met een parelrand. In het centrale veld staat een *agnus dei* met kruisvaandel afgebeeld. Aan de bovenrand van het schild is een merkteken aangebracht. Op de achterzijde is op de spiegel een keurmerk in de vorm van een gekroonde Tudorroos geslagen samen met twee kleine ronde merktekentjes met respectievelijk de letters 'C' en 'L'.

Het merken van tin bood een kwaliteitsgarantie voor de koper en liet deze toe om te zien uit welke soort tin het object vervaardigd was, waar het vervaardigd was en door wie¹⁹³. Het roosmerk is het meest bekende kwaliteitsmerk dat oorspronkelijk ontleend is aan het wapen van de Engelse Tudorfamilie. Dit kwaliteitsmerk is vanaf het tweede kwart van de 16de eeuw in de Nederlanden (Mechelen 1527, Antwerpen 1536, Gent 1542) geïntroduceerd naar analogie van de grote hoeveelheid Engels kwaliteitstijns dat vanaf die periode via Antwerpen werd ingevoerd¹⁹⁴. De Tudorroos bestaat uit een dubbele, vijfbladige roos, die als kwaliteitsmerk ook steeds gekroond werd. In de 16de tot in de 17de eeuw werd dit merk geflankeerd door de initialen van de meestertingieteer, maar in de loop van de 17de eeuw werden de initialen steeds meer in het merk zelf opgenomen. Aanvankelijk waren de roosmerken nog vrij klein, maar vanaf de 17de eeuw werden ze steeds groter. De combinatie van de losse initialen met een vrij groot roosmerk lijkt te wijzen op een datering in de 17de eeuw. Deze datering wordt ook ondersteund door de vorm van de kroon, die in de 16de eeuw meestal nog open was, maar in de 17de eeuw evolueerde naar een gesloten kroon met parels op de band en een kruisje op de top, zoals ook op dit exemplaar te zien is¹⁹⁵. Een verwijzing naar de herkomst werd vaak centraal in het roosmerk opgenomen, maar door slijtage of het slecht aangebrachte merk is het centrale deel van het roosmerk op dit bord niet leesbaar. Aldus kan niet uitgemaakt worden of er al dan niet een herkomstmerk centraal in de roos stond.

¹⁹³ Baart *et al.* 1977, 338-344; Mees 1990.

¹⁹⁴ Mees 1990, 100-102.

¹⁹⁵ Mees 1990, 104.

Fig. 41: Tinnen bord 1393 met details van het wapenschild en de merktekens.

4157

2cm

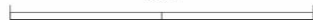

Fig. 42: Tinnen bord 4157 met detail van het merkteken op de achterzijde.

Een tweede bord met min of meer dezelfde afmetingen (diameter 256 mm) is enkel aan de achterzijde gemerkt (fig. 42: 4157). Het gaat eveneens om een gekroonde Tudorroos. Onder dit merkteken is nog vaag een klein merkteken vermoedelijk met de letter 'L' waar te nemen. Het roosmerk is identiek aan dat van het hierboven besproken exemplaar met *agnus dei*, en is waarschijnlijk uit dezelfde periode en van dezelfde meesterdingieter afkomstig.

Fig. 43: Bord 1696 en fragmenten van metalen recipiënten (80, 462, 4728).

Buiten deze grotere tinnen borden werd ook een klein gehavend eerder diep bordje aangetroffen (diameter 82 mm) (fig. 43: 1696). Op de vlag werd een gekroonde letter 'F' ingehamerd. Dit bordje werd aangetroffen in de grote gracht (S850 - datering 1250/1300). Opmerkelijk is dat de bodem van het bordje er uitgesneden of -geknepen is. Waarom dit juist gebeurde blijft een vraagteken. Eveneens afkomstig uit deze gracht is een randfragment van een bord (fig. 43: 1715).

4.10.2 Gietijzeren ketel

Het grootste metalen object dat aan het licht kwam tijdens het onderzoek is een gedeeltelijk bewaarde gietijzeren ketel (fig. 44). De archeologische context is niet gekend. Het betreft een ongeveer 19 cm hoge en 23,7 cm brede vorm met een min of meer U-vormig profiel en een licht afgeronde schuin uitstaande rand. De basis bestaat uit een rond verdikt standvlak (diameter 10,5 cm). Op het lichaam zitten drie parallelle ribbels.

Fig. 44: Grote gietijzeren ketel.

4.10.3 Randen van metalen recipiënten

Drie fragmenten zijn delen van de rand van recipiënten in een koperlegering (fig. 43: 80, 462, 4728). Deze randfragmenten zijn echter dermate klein dat het vrijwel onmogelijk is om ze aan een bepaalde vorm toe te schrijven. Het gaat bij alle drie de fragmenten om uitstaande lippen, soms voorzien van een randverdikking. Mogelijk betreft het randfragmenten van grappen.

4.11 VERSIERDE LEPELS

Bij de metaalvondsten komen er ook drie gedeeltelijk bewaarde versierde lepels voor (fig. 45). Ze zijn alle vervaardigd uit een tin-loodlegering. Twee hiervan komen uit de vulling van de grote gracht (S850 - datering 1250/1300).

Fig. 45: Drie versierde lepels in een tin-loodlegering.

Van een eerste exemplaar is enkele de op een punt eindigende lepelbak bewaard (fig. 45: 16). De buitenzijde vertoont in de lengterichting verlopende lijntjes waartussen een visgraatmotief is aangebracht. Op de overgang naar het steelgedeelte zitten twee sierlijke krullen op de bak. Ook de binnenzijde van de lepelbak was versierd, maar de bewaringstoestand maakt dat de versiering niet kan geïdentificeerd worden.

Een tweede lepel met gedeeltelijk bewaarde steel heeft een lepelbak met een eerder ovaalvormig uiteinde (fig. 45: 1622). Het oppervlak van de buitenzijde is door middel van lijntjes opgedeeld in dwarse en verticaal geschikte veldjes die alternerend opgevuld werden met een raster van elkaar diagonaal kruisende lijntjes. Op de binnenzijde van de lepelbak zijn vaag de sporen van versiering of een afbeelding waar te nemen. De bewaringstoestand maakt echter dat deze niet kan geïdentificeerd worden. De steel met ronde doorsnede heeft een geribbeld afwerking.

Een lepelbak van een derde exemplaar heeft eveneens een ovaalvormige vormgeving (fig. 45: 1672). De versiering op de buitenzijde van de bak is identiek met deze van het vorige exemplaar. Het is niet uit te sluiten dat ze in dezelfde gietmal werden vervaardigd. Of de binnenzijde van de lepelbak versierd was, is door de slechte bewaring niet te achterhalen.

Deze versierde lepels hebben gelet op de eerder kleine, platte lepelbakjes en de afwerking vermoedelijk niet echt een functie gehad voor het lepelen van vloeistoffen. Egan suggereert dat ze mogelijk konden gebruikt zijn om zout te scheppen¹⁹⁶. Hij dateert dit type lepels van de late 11de/vroege 12de eeuw tot de late 13de/14de eeuw¹⁹⁷.

In de literatuur komen deze lepels ook voor onder de benaming 'vissenlepels' of 'huwelijkslepels'¹⁹⁸. Over gebruik en/of betekenis van dit soort lepels worden verschillende hypothesen naar voor geschoven (zie 5 'Bespreking en discussie'). Deze versierde lepels worden regelmatig aangetroffen bij archeologisch onderzoek in Noordwest Europa. Voor Vlaanderen zijn er onder meer voorbeelden gekend uit Leper - Verdronken Weiden (voor 1383)¹⁹⁹, Gent - Sint-Michielsstraat (laatste kwart 12de eeuw)²⁰⁰ en Gent - Waalse Krook (12de/14de eeuw)²⁰¹.

¹⁹⁶ Egan 1998, 245.

¹⁹⁷ Egan 2000.

¹⁹⁸ Stern 2016.

¹⁹⁹ Stern 2016, 113: fig. 2.

²⁰⁰ Billefont *et al.* 2019, 2010-2011.

²⁰¹ Bogaert *et al.* 2016, 209.

4.12 SPEELGOED EN MUZIEKINSTRUMENTEN

4.12.1 Speelgoed

4.12.1.1 Figuurtjes

Bij het kinderspeelgoed zijn vier figuurtjes in een tin-loodlegering te onderscheiden: drie ridders te paard (fig. 46: A - 603, 651, 1629) en één paardje zonder ruiter (fig. 46: A - 1624). Deze figuurtjes verschillen van pelgrimsinsignes doordat beide zijden uitgewerkt zijn en ze voorzien zijn van standplaatjes om ze rechtop te laten staan.

Twee ridderfiguurtjes hebben een helm op het hoofd, voeren een schild op het lichaam en houden de teugels van het paardenharnas met één hand vast (fig. 46: A - 651, 1629). Eén ruiter houdt in de andere hand een boven het hoofd geheven zwaard. Het overige figuurtje te paard vertoont geen specifieke accessoires (fig. 46: A - 603). Het paardje zonder ruiter en één van de ridders te paard werden aangetroffen in de grote gracht (S850) en waarvan de vulling algemeen kan gedateerd worden tussen 1250 en 1300. Ook in de site Ieper - Verdronken Weiden kwamen meerdere ruiterfiguurtjes te paard aan het licht. Ze zijn alle te dateren voor 1383²⁰².

4.12.1.2 Miniatuurhuisraad

Twee tin-loden voorwerpjes zijn miniatures van huisraad of religieuze objecten en werden mogelijk gebruikt in een poppenhuis (fig. 46: A - 1589, 4734)²⁰³. Een eerste van deze miniatuurvormen is een beschadigde kelk of een glas op stam. Dit object werd aangetroffen in een kuil (S5172) die op basis van de ceramiek te dateren is in de periode 1350/1450. Deze kelkjes of glazen op stam komen wel meer voor tijdens archeologisch onderzoek. Zo zijn er onder meer voorbeelden gekend uit Amsterdam (1300/1350)²⁰⁴.

Een versierd plat bordje is het tweede miniatuurobject. De buiten- en binnenrand van de vlag vertonen een parelrand. Tussen beide zitten driehoekige veldjes met bolletjes. Ook de spiegel was oorspronkelijk gedecoreerd, maar corrosie laat niet toe om het patroon te herkennen. Deze mini-bordjes worden vaak aangetroffen. Ze zijn misschien wel de meest voorkomende vorm onder de miniatuurhuisraad. Ze kwamen onder meer aan het licht in 's-Hertogenbosch²⁰⁵, Middelburg²⁰⁶, Brugge (geen datering), Damme (voor 1350) en Ieper - Verdronken Weiden (voor 1383)²⁰⁷.

²⁰² Willemsen 1998, 103-109; 154-159; 396-397: B140 / B141.

²⁰³ Willemsen 1998, 91-95.

²⁰⁴ Willemsen 1998, 377: B72.

²⁰⁵ Janssen 2007, 255: fig. 11 - 1/3.

²⁰⁶ van Heeringen *et al.* 1994, 73: 159/160.

²⁰⁷ Willemsen 1998, 370-372: B55.

Fig. 46: Speelgoed (A) en muziekinstrumenten (B).

4.12.2 Muziekinstrumenten

Acht metaalvondsten zijn als muziekinstrumenten te identificeren, het betreft meer specifiek een mondharp, enkele fluitjes en belletjes.

4.12.2.1 Mondharp

In de categorie van de muziekinstrumenten bevindt zich één mondharp in een koperlegering (fig. 46: B - 346). Dit instrument bestaat uit een ovale beugel die uitloopt in twee spitse tanden met ruitvormige

doorsnede. In het midden van de beugel zat oorspronkelijk een dunne metalen tong of lamel bevestigd, het zogenaamde trilijzer.

Dit muziekinstrument dat zijn oorsprong heeft in zuidoost Azië²⁰⁸ is in de loop van de 12de eeuw in Europa geïntroduceerd²⁰⁹. Mondharpen worden regelmatig aangetroffen binnen Europa en dit zowel in stedelijke als landelijke contexten²¹⁰. Een typologische studie van Zwitserse mondharpen uit de periode 13de tot en met de 16de eeuw heeft aangetoond dat de verschillende vormtypes gelijktijdig voorkwamen. Goed vergelijkbare mondharpen werden in Vlaanderen onder meer aangetroffen in de site Aalst - Hopmarkt. Ze bevonden er zich in de jongere vullingen van een drenkpoel, te dateren tussen 1450 en 1500²¹¹.

4.12.2.2 Fluitjes

Drie objecten in een tin-loodlegering zijn fluitjes. Deze kunnen gebruikt zijn als muziekinstrument, maar er kon wel slechts één toon mee geblazen worden. Er kan zeker niet uitgesloten worden dat het hier ook kan gaan om speelgoed- of lokfluitjes²¹².

Twee van deze fluitjes hebben een mensenhoofd met spitse neus en hoofddekseel als uiteinde (fig. 46: B - 523, 604). Vergelijkbare fluitjes met kopje worden regelmatig aangetroffen. Zo zijn er onder meer voorbeelden gekend uit Gent - Waalse Krook (1300/1500)²¹³, Damme - Damsevaart (1300/1350)²¹⁴, leper - Verdrongen Weiden (voor 1383)²¹⁵ en Oudenaarde - J.J. Raepsaetplein (1350/1400)²¹⁶.

Een derde zeer gedetailleerd uitgewerkt fluitje heeft een haan als bekroning (fig. 46: B - 915). Net zoals de fluitjes met kopjes is de haan een populaire afbeelding bij dit soort instrumenten. Een identiek exemplaar werd aangetroffen in Nieuwlande²¹⁷. Andere vergelijkbare voorbeelden zijn ook gekend uit Gent - Sint-Michielsstraat²¹⁸, Gent - Waalse Krook (1300/1450)²¹⁹, Brugge - Garenmarkt (14de eeuw) en leper - Verdrongen Weiden (voor 1383)²²⁰.

4.12.2.3 Belletjes

Tijdens het onderzoek werden er vier belletjes aangetroffen (fig. 46: B - 498, 1587, 1606, 4688). Twee hiervan bestaan uit een koperlegering, voor de overige twee is de metaalsoort niet te achterhalen. Het gaat om min of meer bolvormige rammelbelletjes met een gesloten lichaam waarin een metalen bolletje zat²²¹. Deze belletjes werden gebruikt in houten en benen rammelaars²²², maar ze zijn ook als kledingaccessoire aangewend²²³. In Londen heeft men kunnen vaststellen dat belletjes vooral vanaf de late 13de eeuw veelvoorkomend zijn, waarbij het in de 14de en 15de eeuw voornamelijk om exemplaren in messing gaat. Twee van de op de site aangetroffen belletjes zijn afkomstig uit de vulling van de grote gracht (S850 - datering 1250/1300) (fig. 46: B - 1587, 1606).

²⁰⁸ Wardle 1998, 284-285.

²⁰⁹ Baart *et al.* 1977, 476-477; Janssen 2007, 249-251; Homo-Lechner 1996, 133-134; Lawson 1990, 724-725.

²¹⁰ Janssen 2007, 251.

²¹¹ Moens 2018, 224-225.

²¹² Willemsen 1998, 74-76; Egan 1998, 289.

²¹³ Bogaert *et al.* 2016, 231; 234-235.

²¹⁴ Willemsen 1998, 159-160: fig. 121; 362: B23; De Maeyer *et al.* 2015, 69: afb. 42.

²¹⁵ Willemsen 1998, 362: B23.

²¹⁶ De Maeyer *et al.* 2015, 69.

²¹⁷ Bos & Groeneweg 1987, 73-74: fig. 602.

²¹⁸ Billefont *et al.* 2019, 212-213: fig. 191-192.

²¹⁹ Bogaert *et al.* 2016, 233-234.

²²⁰ Willemsen 1998, 74, 362: B24.

²²¹ Egan & Pritchard 1991, 336-341.

²²² van Heeringen *et al.* 1994, 75.

²²³ Egan & Pritchard 1991, 336-337.

4.13 HERSTELLINGSSTUKKEN, KLINGNAGELS EN GEVOUWEN REVETTEN

In sommige structuren werden herstellingsstukken aangetroffen (7 fragmenten). Het gaat meestal om rechthoekige plaatjes in een koperlegering die langsheen de rand gaatjes vertonen (fig. 47: A). In sommige ervan zit soms nog een klinknagel of revet. Klinknagels, ook lapnagels genoemd zijn in de lengte tot een lange conische vorm opgerolde koperen plaatjes (fig. 47: B - 9, 60, 299). De bevestiging van de herstelplaatjes kon ook gebeuren door middel van gevouwen revetten (zie bij herstelstuk fig. 47: 318). Hiervoor vertrok men van ruitvormige koperen plaatjes die door ze te vouwen tot revetten werden geplooid (fig. 47: B - 1717)²²⁴.

Fig. 47: Herstellingsstukken (A), klinknagels en revetten (B).

Barsten of kleine gaatjes in metalen recipiënten werden hersteld door middel van plaatjes die op de beschadiging of versleten zone werden aangebracht en vastgezet werden door middel van klinknagels of revetjes. Dit werk gebeurde door de ketellappers ook wel ketelboeters genoemd. Een goed voorbeeld van een op dergelijke manier gerepareerde pan is gekend uit een beerput op de site Aalst-Stadhuis²²⁵.

4.14 HENGSELS

Tijdens het onderzoek werden meerdere ijzeren hengsels aangetroffen (totaal: 21 individuen). Ze kunnen steeds in verband gebracht worden met grafkisten. Bij één graf (interfacenummer 3750) is de kist zelf niet geregistreerd. Een exemplaar is afkomstig uit een kuil (S795 - datering 1250/1325).

Het merendeel van de hengsels hebben de vorm van een gelijkzijdige of gelijkbenige driehoek met rechthoekige doorsnede van het frame (fig. 48). De afmetingen van de zijden schommelen rond de 100

²²⁴ Zie schematische voorstelling van de vorming van een ruitvormig plaatje tot gevouwen revet: Egan 1998, 176: fig. 144.

²²⁵ De Groote *et al.* 2004, fig. 64: 3.

mm. Drie exemplaren²²⁶ hebben een licht afwijkende vormgeving waarbij de frames licht concaaf zijn (fig. 48: 4514). Eén hengsel heeft een gedrongen T-vorm (fig. 48: 4612).

Zestien hengsels zijn afkomstig van acht grafkisten waarvoor dendrochronologische dateringsgegevens voorhanden zijn (tabel 2)²²⁷. Zes van deze kisten werden vervaardigd in de eerste helft van de 14de eeuw, één is waarschijnlijk nog 13de-eeuws (na 1233) en één tweede helft 14de eeuw (na 1357).

Inventarisnr.	Spoornr.	Interfacenr.	Aantal hengsels	Kistvorm	Dendro-datering
1704	2848	2847	2	trapezium/dakvorm	1315-1326
1705	2873	2872	1	trapezium/dakvorm	-
1675	1502	1501	4	trapezium/dakvorm	1329-1342
4485	2368	2367	1	trapezium/dakvorm	na 1338
4514	1114	1113	3	trapezium/?	na 1357
4564	2452	1153	2	trapezium/dakvorm	1283-1311
4565	2499	2498	1	rechthoekig/vlak	na 1233
4612	1293	1293	2	trapezium/dakvorm	1301-1317
4618	3680	3679	1	trapezium/dakvorm	1308-1324

Tabel 2: Overzicht van de hengsels die aangetroffen zijn op grafkisten, in samenhang met de vorm van de kisten (vorm van kist / deksel) en de beschikbare dendrochronologische dateringsgegevens.

Er zijn te weinig kisten met hengsels om met zekerheid de relatie tussen het kisttype en het voorkomen van hengsels te kunnen bepalen. Ondanks de verschillende kisttypes die in het grafveld zijn aangetroffen²²⁸ is het wel opvallend dat 8 van de 9 kisten waarvan hengsels zijn aangetroffen een trapeziumvorm hebben en dat zeven daarvan zeker een dakvormig deksel hadden (tabel 2).

²²⁶ Van dit type zijn slechts twee exemplaren afgebeeld in fig. 48.

²²⁷ Haneca & De Groote in voorb.

²²⁸ Haneca & De Groote in voorb.

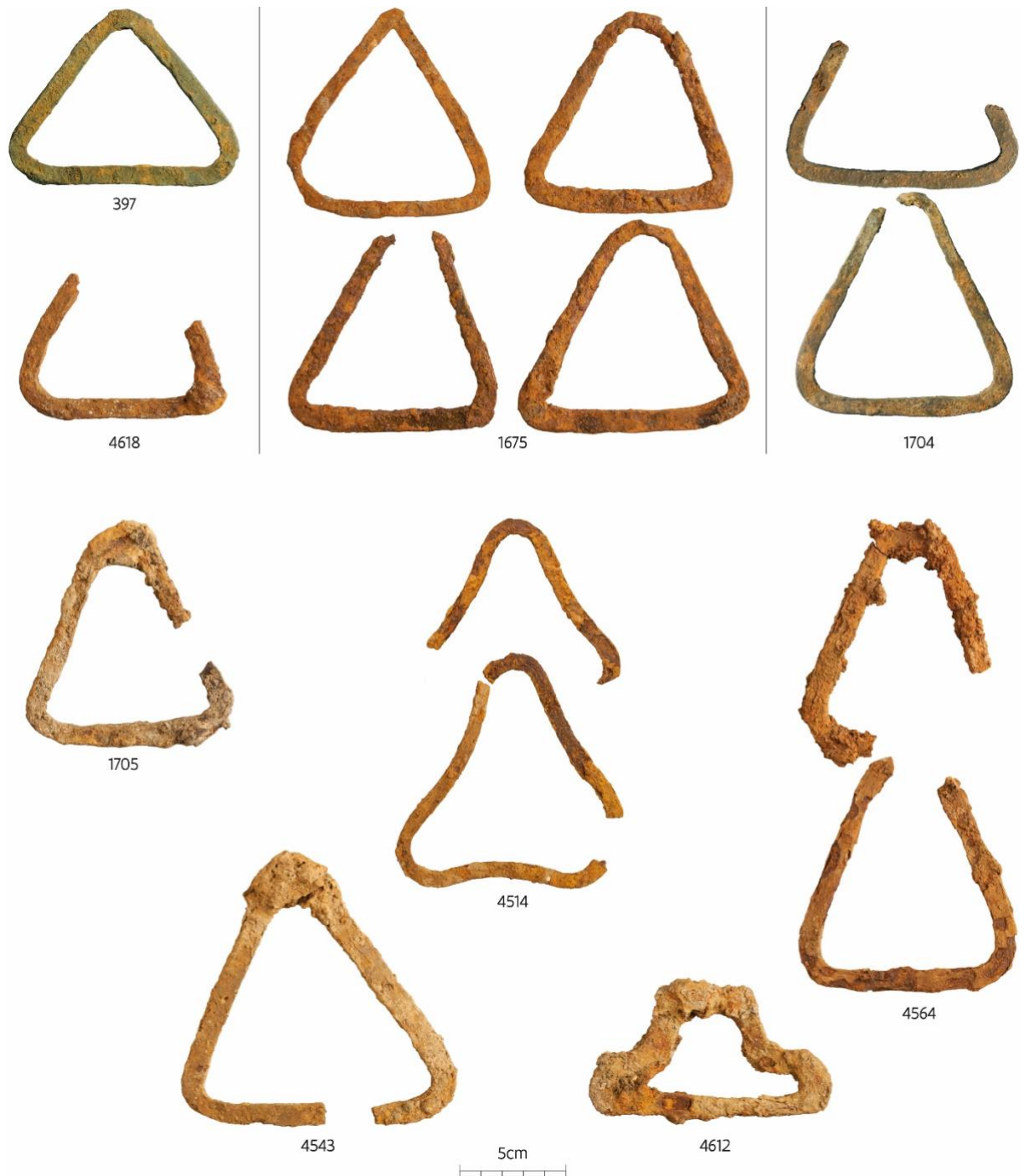

Fig. 48: Overzicht van de aangetroffen hengsels van doodskisten.

Informatie over het gebruik van hengsels bij grafkisten is zowel in Vlaanderen als in het buitenland zeer schaars. Volgens Gilchrist en Sloan zijn kisthengsels zeer ongebruikelijk tijdens de middeleeuwse periode²²⁹. In Oudenaarde werden tijdens onderzoek ter hoogte van de Sint-Walburgakerk twee begravingen aangetroffen die bijgezet waren in kisten die voorzien waren van ijzeren banden en hengsels (datering onbepaald)²³⁰.

²²⁹ Gilchrist & Sloane 2005, 112-113.

²³⁰ Ameels *et al.* 2009, 80.

4.15 BESLAG

Een omvangrijke en diverse groep vormen de beslag-elementen (37 individuen) (fig. 49). Alle zijn ze vervaardigd uit een koperlegering op drie uitzonderingen na, waarvan twee in ijzer en één in een tinloodlegering. Het gaat om eerder grotere beslag-elementen die wellicht niet aangewend werden op met kledij gerelateerde riemen of gordels (zie 4.2.2.3 riembeslag).

Een reeks beslag-elementen is eenvoudige vierkante of rechthoekige plaatjes (fig. 49: 432, 519, 617, 1717, 454, 455, 1611, 4144). Alle hebben ze één of meerdere kleine doorboringen om ze vast te hechten. Eén exemplaren heeft een revetplaatje op de achterzijde zitten.

Vijf individuen vertonen één of meerdere decoratieve openingen (fig. 49: 35, 54, 124, 1716, 4734). Deze zijn rond, ovaal of hebben de vorm van een rondboogvenstertje. Eén exemplaar met gekartelde randen combineert vier rozetten opgebouwd uit vijf ronde doorboringen met drie rondboogvenstertjes en een T-vormige opening (fig. 49: 35).

Onder de beslag-elementen zijn er drie met de vorm van een bloem. Het gaat om twee zesbladige (fig. 49: 274, 1587) en één zevenbladig exemplaar (fig. 49: 4659). Twee van deze bloembeslagen zijn eerder eenvoudige bloemfiguren waarbij één een centrale doorboring heeft terwijl de tweede voorzien is van een geïntegreerde revet. Het derde bloemvormig beslag is veel gedetailleerder uitgewerkt met een hart bestaande uit zeven bolvormige knopjes.

Twee enigszins aparte beslagen zijn respectievelijk een wapenschildje en een heiligenfiguur. Het heraldisch beslag heeft een vroeg-gotische schildvorm met verhoogd centraal deel (fig. 49: 4733). Langsheen de randen is het beslag opengewerkt en aan de punt van het schildje zit een oogje. Mogelijk diende dit om er een bijkomend decoratief element aan op te hangen. Schildvormige beslag is ook gekend uit de Londense site Baynard House (1330/1380)²³¹, Amsterdam - Nieuwezijds Kolk (1350/1400)²³² en Rotterdam - Laurenhof (1300/1400)²³³. Het 60 mm hoge beslag in de vorm van een heilige toont een staande figuur met lang gewaad en aureool (fig. 49: 491). Doorheen het lichaam zijn twee doorboringen aangebracht voor de bevestiging.

Vijf beslag-elementen zijn exemplaren met een ophangoogje voor decoratieve hangertjes of andere objecten (fig. 49: 350, 387, 457, 1680, 1590). Ze bestaan uit een rond plaatje dat oorspronkelijk vastzat op het leder en hebben een staafvormig uitsteeksel dat voorzien was van een ophangoogje.

Twee zware en dikke plaquettevormige elementen in een koperlegering zijn mogelijke beslagplaten van meubilair (fig. 49: 345). Ze zijn versierd met slingerende ranken- en bloemmotieven. Een ander rijk versierd rond beslag met parelrand (diameter 36 mm) heeft op het centrale opengewerkte veld een bloem met waaiervormige kroonbladen zitten (fig. 49: 1586). Een slechts fragmentair bewaard beslag vertoont een vleugelvorm in combinatie met andere niet te identificeren afbeeldingen (fig. 49: 206). Het zou hierbij kunnen gaan om een drakenfiguur.

²³¹ Egan & Pritchard 1991, 200-201.

²³² Willemsen & Ernst 2012, 64: fig. 67.

²³³ Willemsen & Ernst 2012, 85: fig. 95.

Fig. 49: Overzicht van de verschillende aangetroffen beslag-elementen.

Eén insignevormig beslag bestaat uit een vierkant met aan boven- en onderzijde een halfronde uitstulping (fig. 49: 529). Op de hoeken zijn kleine eikeltjes aangebracht en centraal staat een letter 'K'

die omgeven is door kleine vierbladige bloempjes. Centraal in het beslag is een doorboring voorzien voor de bevestiging.

Voor sommige beslag-elementen zijn er contextgegevens met bijhorende dateringen voorhanden. Meerdere van de eenvoudige rechthoekige of vierkante beslagplaatjes komen uit de grote gracht (S850 - datering: 1250/1300) (fig. 49: 617, 1611, 1717, 4144). Uit dezelfde structuur komt ook een floraal beslag (fig. 49: 1587) en een beslag met ophangoog voor hangertjes (fig. 49: 1680). Het ronde beslag met floraal motief werd aangetroffen in een kuil of afvallaag (S2198 - datering 1550/1650) (fig. 49: 1586).

4.16 HOEFIJZERS, HOEFIJZERNAGELS EN RUITERUITRUSTING

4.16.1 Hoefijzers en hoefijzernagels

4.16.1.1 Hoefijzers

Er werden tijdens het onderzoek slechts twee hoefijzerfragmenten aangetroffen (fig. 50: 2116, 4545). Daarnaast werden ook twee hoefijzernagels gevonden (fig. 50: 4616, 4694). De bewaringstoestand van de hoefijzers is slecht te noemen. De sterke corrosie en fragmentatie beperken een verregaande determinatie op type.

Eén gedeeltelijk bewaard hoefijzer heeft een golvende buitenrand en matig verdikte kalkoenen aan de uiteinden van de hielen (fig. 50: 4545). Door de corrosie kan niets gezegd worden over de nagelgaten en eventuele verzinkgaten. In de indeling van Clarck, op basis van Londense vondsten, behoort dit hoefijzerfragment tot het type 2²³⁴ dat voorkomt tussen 1050 en 1350, maar vooral dominant is in de periode 1050/1225²³⁵. Vergelijkbare exemplaren werden aangetroffen in de sites Aalst - Stadhuis (laatste kwart 12de eeuw/eerste kwart 13de eeuw)²³⁶ en Aalst - Hopmarkt (1225/1300)²³⁷.

Een tweede hoefijzerfragment heeft hielen met een effen rand, vertoont duidelijke kalkoenen en rechthoekige nagelgaten zonder verzinkgaten (fig. 50: 2116). Op basis van deze kenmerken komt dit hoefijzer overeen met het type 4 in de indeling van Clarck²³⁸. Hierbij kon vastgesteld worden dat dit type verschijnt in de periode 1270/1350 en het te Londen in 15de-eeuwse contexten het enige gangbare type is²³⁹.

²³⁴ Clarck 1995, 86, 115-116: fig. 81-82.

²³⁵ Clarck 1995, 92: fig. 75; 95-96.

²³⁶ De Groote *et al.* 2009, 165-166: fig. 35: 3.

²³⁷ Moens 2018, 219-221: fig. 173.

²³⁸ Clarck 1995:, 88-91.

²³⁹ Clarck 1995, 92: fig. 75; 96-97.

Fig. 50: Overzicht van de hoefijzerfragmenten, hoefijzernagels, ruitersporen en riemelementen van de sporen.

4.16.1.2 Hoefijzernagels

Naast de hoefijzerfragmenten werden ook twee hoefijzernagels gevonden (fig. 50: 4616, 4694). Het gaat in beide gevallen om nagels met een halfcirkelvormige kop, ook wel vioolsleutel-vormige hoefijzernagels genoemd²⁴⁰. De nagels vertonen sporen van omklinking. Hierbij werd de nagelpunt omgeslagen en terug in de hoefwand gehamerd. Dit nageltype werd gebruikt bij hoefijzers van het type 2 in de typologie van Clarck. Chronologisch is dit hoefijzertype dominant in de periode 1050/1225²⁴¹. Op de site Aalst - Hopmarkt werd een hoefijzer van het type 2 aangetroffen waarin nog enkele nagels zaten²⁴². Het werd aangetroffen in een leemwinningskuil die kan gedateerd worden tussen 1225 en 1300.

4.16.2 Ruiteruitrusting

4.16.2.1 Ruitersporen

Onder de vondsten bevindt zich één ruiterspoor (fig. 50: 4297). Jammer genoeg ontbreken contextgegevens voor dit voorwerp. Het is V-vormig radspoor met gebogen armen. Het rad zelf ontbreekt. Aan één armuiteinde is een rechthoekig oog met bijhorende rechthoekige schakel bewaard.

Op basis van de chrono-typologische studie van sporen uit Picardië door Legros, is dit exemplaar vergelijkbaar met het spoortype dat voorkomt in tweede helft van de 13de en het begin van de 14de eeuw²⁴³. Ook in Londen - Swan Lane car park werd een vergelijkbaar exemplaar aangetroffen (datering midden 13de - begin 14de eeuw)²⁴⁴.

In de vulling van de grote gracht die door de site loopt (S850 - datering 1250/1300) werd het rad van een radspoor aangetroffen (fig. 50: 1699). Het werd vervaardigd in een koperlegering en telt twaalf puntige uitsteeksel. Radsporen verschijnen rond 1300 en komen tot het midden van de 14de eeuw samen voor met de oudere priksproten. Vanaf 1350 zal het radspoor echter het algemeen gangbare model worden²⁴⁵.

4.16.2.2 Ruiterspoor-riemelementen

Twee gespen zijn naar alle waarschijnlijkheid afkomstig van riempjes waarmee het ruiterspoor rond de schoen of laars van de ruiter bevestigd werd. Het gaat om zogenaamde gespen met een geïntegreerde gespplaat²⁴⁶.

Een eerste gesp is een 63 mm lang exemplaar in een koperlegering en werd gevonden in de grote gracht (S850 - datering 1250/1300). Deze gesp heeft een ovaal rond frame met bewaarde angel (fig. 50: 4144). De basis is versierd en vertoont een gaatje voor de vasthechting van het riempje. Het tweede gespje met geïntegreerde gespplaat, afkomstig uit dezelfde gracht, is ook vervaardigd uit een koperlegering (fig. 50: 1587). Het frame is ovaalvormig met versiering van de angelrust. Gelijkaardige gespjes met geïntegreerde plaatjes uit London worden doorgaans gedateerd in de 13de-14de eeuw²⁴⁷.

²⁴⁰ Clarck 1995, 86: fig. 64.

²⁴¹ Clarck 1995, 91-93: fig. 75; 95-96.

²⁴² Moens 2018, 219-220.

²⁴³ Legros 2015, 102-110: fig. 77.

²⁴⁴ Clarck 1995, 134-136: fig. 95: 324.

²⁴⁵ Baart *et al.* 1977, 436; Clarck 1995, 126-130; Ellis 1990, 1037-1038.

²⁴⁶ Egan & Pritchard 1991, 106-109.

²⁴⁷ Clarck 1995, 150-151: fig. 109; Egan & Pritchard 1991, 106-109: fig. 68-69.

In dezelfde gracht werd ook een klein ijzeren haakje aangetroffen (fig. 50: 1642). Vermoedelijk gaat het hier om een element van een zool- of wreefbandje²⁴⁸. Min of meer gelijkaardige exemplaren werden ook aangetroffen op riemelementen van ruitersporen in Londen²⁴⁹.

4.17 BOUW- EN CONSTRUCTIE-ELEMENTEN

In de hoofdcategorie 'Bouw- en constructie-elementen' zijn 34 voorwerpen ondergebracht die sterk verschillen qua toepassing of functie. Enkel de meest relevante objecten zullen in dit hoofdstuk toegelicht worden (fig. 51).

Fig. 51: Bouw- en constructie-elementen.

In de hoofdcategorie 'Bouw- en constructie-elementen' konden negen fragmenten van loodlijsten herkend worden (fig. 51: 1684). Twee hiervan komen uit de vulling van de grote gracht (S850 - datering 1250/1300) en één werd aangetroffen in een kuil (S4540 - datering 1250/1325). In Groot-Brittannië kon vastgesteld worden dat vensters met glas in lood vanaf de 13de eeuw gebruikt werden in de woningen van de hogere klassen en vrij algemeen voorkwamen op het eind van de middeleeuwen²⁵⁰.

Drie objecten zijn ijzeren klinknagels met bijhorende ruitvormige revet (fig. 51: 429, 430). Dit type verbindingsobjecten werden gebruikt in de scheepsbouw of voor de constructie van (zware) poorten, deuren en deksels²⁵¹. Verscheidene voorbeelden zijn gekend uit Britse vindplaatsen en ze komen er voor in de volle en late middeleeuwen²⁵².

²⁴⁸ Clarck 1995, 148-150; Ottaway & Rogers 2002, 2956.

²⁴⁹ Clarck 1995, 130-147.

²⁵⁰ Egan 1998, 51-53.

²⁵¹ Goodall 2011, 164 (*Clench bolts and roves*).

²⁵² Goodall 2011, 188-189: fig. 9.11.

In de grote gracht werd een scharnierhaak aangetroffen (S850 - datering 1250/1300) (fig. 51: 1722). Scharnierhaken dienden om deuren, poorten of luiken aan op te hangen²⁵³. Ze zaten verankerd in de muur of in de deur- of raamstijl. In deze hoofdcategorie is er ook één scharnier aanwezig (fig. 51: 655). Het betreft een vrij groot ijzeren, min of meer rechthoekig exemplaar met scharnieroog en één golvende langsijde. Voor de vasthechting werden vijf nagelgaten voorzien.

In totaal werden er negen krammen aangetroffen, zowel vervaardigd in ijzer als in een koperlegering (fig. 51: 281, 315). De ijzeren exemplaren hebben een rechthoekige open vorm met vierkante tot rechthoekige doorsnede. Ze werden mogelijk gebruikt om planken met elkaar te verbinden²⁵⁴. De krammen in een koperlegering zijn eerder dunne langgerekte ruitvormige plaatjes waarvan de punten omgeslagen werden om zo een niet te vormen. Ze zullen eerder aangewend zijn in lichtere constructies.

Enkele fragmenten zijn verbindingselementen waarvan de oorspronkelijke functie niet verder te duiden valt (fig. 51: 4144). Twee hiervan bestaan uit ijzer en één exemplaar is vervaardigd uit een koperlegering. Het gaat om smalle plaatjes die voorzien zijn van verschillende ronde tot vierkante nagelopeningen.

4.18 GEWICHTEN EN VERZWARINGSELEMENTEN

Deze hoofdcategorie omvat zeventien objecten die verder kunnen opgedeeld worden in twee categorieën: de 'Gewichten' en 'Verzwaringsselementen'. Alle voorwerpen zijn vervaardigd uit lood, met uitzondering van één gewicht in een koperlegering. Twee verzwaringsselementen zijn afkomstig uit de vulling van de grote gracht (S850 - datering 1250/1300) (fig. 52: B - 1600). Drie gewichten komen uit dezelfde grachtstructuur (fig. 52: A - 1683 en 1686-1, 1686-2).

4.18.1 Gewichten

Negen objecten zijn als gewichten geïdentificeerd, soms ook blokgewichten genoemd²⁵⁵. De meeste zijn ronde schijven die variëren in diameter tussen 19 en 64 mm. Naast deze ronde gewichten is er één halfrond (fig. 52: A - 459) en een vierkant exemplaar (fig. 52: A - 26). Dit laatste is door een kruisvorm opgedeeld in vier kwadranten. Ook bij een rond gewicht is op de voorzijde door middel van een kruis een opdeling gerealiseerd in kwadranten, waarbinnen telkens een kleine stip is aangebracht (fig. 52: A - 132). Op de overige zijn geen ijkmerken of andere merktekens waar te nemen. In de inventaris is voor de gewichten het gewicht in gram opgenomen.

Door het ontbreken van ophangoogjes of doorboringen zullen de gewichten gebruikt zijn in schaalbalansen²⁵⁶. Gelijkaardige blokgewichten werden onder meer aangetroffen in Londen (datering voornamelijk tussen 1270/1450)²⁵⁷ en Amsterdam (tweede helft 14de - eerste helft 17de eeuw)²⁵⁸.

²⁵³ Goodall 2011, 164 (*Hinge pivots*); 190-197; Egan 1998, 43-45.

²⁵⁴ Goodall 2011, 162.

²⁵⁵ Baart *et al.* 1977, 416-419; Nijhof 2007b, 222-223; van Heeringen *et al.* 1994, 56-59.

²⁵⁶ Egan 1998, 301.

²⁵⁷ Egan 1998, 311-320.

²⁵⁸ Baart *et al.* 1977, 418-419.

Fig. 52: Overzicht van de gewichten (boven) en verzwaringselementen (onder).

4.18.2 Verzwaringselementen

Voor deze categorie is geopteerd om de algemene benaming 'Verzwaringselementen' te gebruiken en niet de gespecificeerde, functionele naam door het ontbreken van de mogelijkheid tot exacte determinatie. De verzwaringselementen verschillen onderling sterk qua vorm, afmetingen en gewicht. Ze hebben wel als gemeenschappelijk kenmerk dat ze vervaardigd werden uit lood en een doorboring of haakje hebben om ze op te hangen (fig. 52: B).

Twee exemplaren hebben een klok- (fig. 52: B - 136) of peervorm (fig. 52: B - 570) en zijn aan de bovenzijde voorzien van een doorboring. Voor twee andere objecten uit deze groep is de algemene

vorm deze van een gelijkbenige platte driehoek met aan de top een doorboring (fig. 52: B - 760, 1670). Drie verzwaringselementen zijn zware en grote exemplaren. Ze hebben een halfbol- (fig. 52: B - 1600-1) of klokvormig (fig. 52: B - 1600-2, 4739) lichaam en zijn voorzien van een oog. Bij één van deze exemplaren zit nog een ijzeren ring voor de ophanging in positie. Twee van deze zware verzwaringselementen komen uit de vulling van de grote gracht (S850) die kan gedateerd worden tussen 1250 en 1300 (fig. 52: B - 1600-1, 1600-2).

Voor de toepassing van de verzwaringselementen kan onder andere gedacht worden aan visnetverzwarings, schietloden, tegengewichten van een éénschalige balans of gewichten van klok- of uurwerkmechanismen.

4.19 SCHEDE-ELEMENTEN

Drie objecten zijn onderdelen van een mes- of dolkschede (fig. 53). Het betreft een schedeopeningversteviger en twee schedepuntverstevigere.

De schedeopeningversteviger is uitgevoerd in een koperlegering en werd aangetroffen in de grote gracht (S850 - datering 1250/1300). Het betreft een 30 mm brede en 14 mm hoge platte huls (fig. 53: 1587). Beide zijden zijn onderverdeeld in drie veldjes. De laterale, smalle ruimten zijn gedecoreerd met elkaar snijdende lijntjes. Op het middenpaneeltje staat een niet te identificeren dierenfiguur of een drôlerie afgebeeld.

Schedeopeningverstevigere komen voor op scheden van zowel dolken als messen, maar meestal zijn ze niet bewaard²⁵⁹. Wellicht werden ze gerecupereerd als de schede versleten was. Toch verradt de indruk in het leer dat scheden soms voorzien waren van zo een metalen versteviger.

Naast de schedeopening werd ook de punt van een schede soms voorzien van een verstevigend metalen element dat op de rand werd bevestigd (fig. 53: 290, 291). In Dordrecht werden verscheidene messcheden aangetroffen die voorzien waren van dergelijke schedepuntverstevigere²⁶⁰. Ze komen er voor op scheden die in de late 12de tot vroege 14de eeuw dateren.

Fig. 53: Schedeopeningversteviger (1587) en twee schedepuntverstevigere (290, 291).

²⁵⁹ Volken & Goubitz 2020, 106-108; van Heeringen 1994, 63.

²⁶⁰ Volken & Goubitz 2020, 139-144.

4.20 SIERNAGELS

Onder de metaalvondsten zitten er 10 siernagels waarvan acht in een koperlegering en twee uit ijzer (fig. 54). Ze verschillen van riembeslag door hun op een punt uitlopend nagelgedeelte in tegenstelling tot de eerder rechte revet bij het beslag. Meestal zijn de siernagels ook iets robuuster uitgevoerd. Vier van deze nagels hebben een bolvormige kop, terwijl dit bij één exemplaar een zevenbladige bloem is.

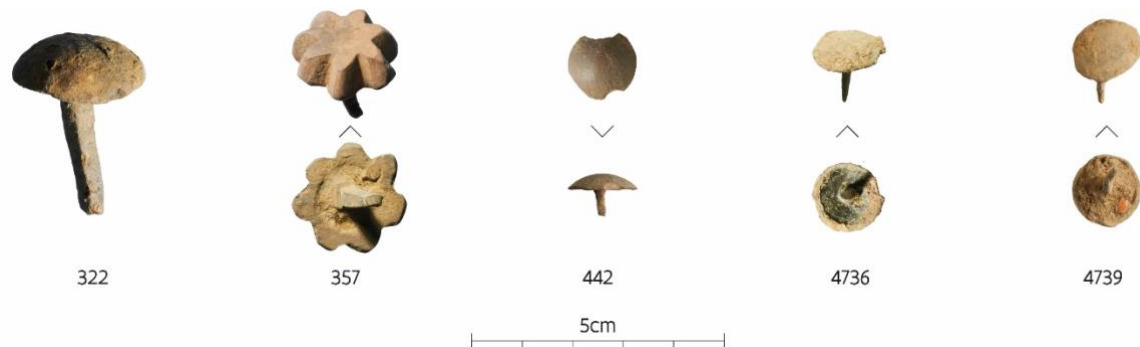

Fig. 54: Overzicht van de aangetroffen siernagels.

4.21 BAKJES

Drie objecten in een tin-loodlegering kunnen algemeen als bakjes omschreven worden (fig. 55). Eén hiervan is afkomstig uit de vulling van de grote gracht (S850 - datering 1250/1300).

Alle hebben ze een vergelijkbare vormgeving. De basis en de opening zijn D-vormig en de achterzijde is vlak. Eén exemplaar is versierd met diagonaal snijdende lijntjes, waardoor een ruitjespatroon ontstaat.

Over de functie of het gebruik van deze bakjes zijn de meningen verdeeld. Egan is van oordeel dat ze gebruikt werden in vogelkooien om er water, zaadjes of plantjes in te doen voor de vogels²⁶¹. Andere auteurs suggereren: wijwatervaatjes, dobbelsteenbekertjes, inktpotjes, kopjes voor aderlatingen en graanmaatjes²⁶².

Fig. 55: Drie bakjes in een tin-loodlegering.

²⁶¹ Egan 2005, 128-129.

²⁶² <https://finds.org.uk/database/artefacts/record/id/906829> (geraadpleegd 15 juni 2022).

4.22 ANDERE/VARIA

Onder de categorie 'Andere/Varia' zijn die vondsten ondergebracht waarvan er slechts één of enkele individu(en) is/zijn aangetroffen en die niet in de overige hoofdcategorieën kunnen ingedeeld worden.

-Balansschaaltje

In één van de lagen op het terrein (S2177) die op basis van de ceramiekvondsten kan gedateerd worden tussen 1550 en 1650 werd een balansschaaltje in een koperlegering gevonden (fig. 56: 1671). Het heeft de vorm van een gelijkzijdige driehoek (zijde: 45 mm) met aan de punten kleine doorboringen voor de ophanging. Evenwijdig met de rand is een fijn groeflijntje aangebracht. Centraal op het schaalte werd een gotische letter B in een kadertje ingehamerd. Het zou hierbij kunnen gaan om het meesterteken van de maker²⁶³.

Balansjes met dergelijke kleine schaaltes werden gebruikt voor het wegen van munten of juwelen, maar ook voor kostelijke specerijen en medicijnen²⁶⁴. Gelijkaardige balansschaaltes kwamen onder meer aan het licht in Middelburg (site Kousteensedijk - fase 4: 1550/1574)²⁶⁵ en Londen (1350/1450)²⁶⁶.

-Boeksluiting

Onder de eerder geïsoleerde vondsten bevindt zich een boeksluiting in een koperlegering (fig. 56: 4739). Door sterke corrosie is niet uit te maken hoe het oppervlak werd behandeld en hoe de bevestiging oorspronkelijk gebeurde. De basis vertoont een golvende rand en aan de top zit een haakje om de sluiting te realiseren.

Bij archeologisch onderzoek wordt regelmatig boekbeslag aangetroffen, meestal daterend uit de 16de en de 17de eeuw en vaak in kloostercontexten²⁶⁷. Vergelijkbare exemplaren zijn onder meer gekend uit de sites Aalst - Hopmarkt (geen datering)²⁶⁸, Petegem - Beaulieu (eerste kwart 16de eeuw)²⁶⁹, Middelburg (1150/1574)²⁷⁰ en Amsterdam (eerste helft 17de eeuw en laatste kwart 16de - eerste kwart 17de eeuw)²⁷¹.

-Haakje

Tussen de metaalvondsten zit er één haakje (fig. 56: 4738). Het heeft een sikkelvormig haakgedeelte en is voorzien van een oogje om het vast te zetten en te laten roteren. Wellicht is dit de sluiting van een klein kistje.

-Hangers

Tot de eerder geïsoleerde vondsten behoren ook twee hangertjes. Een exemplaar in een koperlegering heeft een ruitvormig kader met licht concave zijden en ophangoogje aan de top (fig. 56: 423). Het oppervlak van het frame is versierd door haaks op de rand aangebrachte groefjes. Binnen het frame is een klein vierkant open kadertje opgehangen. Een tweede klein hangertje in een tin-loodlegering met een excentrisch aangebracht ophangoogje (fig. 56: 592).

²⁶³ van Heeringen *et al.* 1994, 58-59.

²⁶⁴ Egan 1998, 322.

²⁶⁵ van Heeringen *et al.* 1994, 13; 31; 58-59.

²⁶⁶ Egan 1998, 324-325: fig. 241.

²⁶⁷ Nijhof & Janssen 2007, 216.

²⁶⁸ De Groote *et al.* 2011, 162-163: fig. 106.

²⁶⁹ De Groote 1993, 386-387: fig. 54.

²⁷⁰ van Heeringen *et al.* 1994, 60-61.

²⁷¹ Baart *et al.* 1977, 400-404: afb. 751-753.

Fig. 56: Overzicht van diverse metaalvondsten uit verschillende contexten (legende zie tekst).

-Kettingen

In een tonput (S4909 - datering na 1481) bevond zich een kort stukje ketting in een koperlegering bestaande uit min of meer krakelingvormige schakeltjes (fig. 56: 618). Daarnaast werden in de grote gracht (S850 - datering: 1250/1300) nog dertien ovaalvormige schakeltjes in een koperlegering aangetroffen (fig. 56: 1619).

-Kraal

Eén metaalvondst betreft een kleine kraal (fig. 56: 512). Deze heeft een biconische gefacetteerde vormgeving. Er zijn geen contextgegevens beschikbaar voor deze vondst.

-Lepel

In de vulling van de grote gracht (S850 - datering 1250/1300) werd een fragment van een lepel in een koperlegering aangetroffen (fig. 56: 1587). De lepelbak is eivormig en vrij diep en de steel heeft een min of meer ovale doorsnede. Deze vondst uit de grachtvulling is wellicht intrusief, want dit lepeltype dateert meestal in de 18de eeuw²⁷².

-Muntgewicht

In een kuil (S707 - datering 1275/1325) kwam een muntgewichtje in een koperlegering aan het licht (fig. 56: 4131). Het is een plat, vierkant plaatje dat voorzien is van een vierpas waarbinnen een door diagonalen opgedeeld vierkant zit met in de kwadranten een klein bolletje.

-Pijlpunt

In een van de grachten werd een vrij lange ijzeren pijlpunt met lancetvormige punt en vierkante doorsnede aangetroffen (S5997 - datering: 1200/1220) (fig. 56: 4490). Deze vorm komt overeen met het type T 1-4 in de typologie van Zimmermann en dateert in de late 12de en vroege 13de eeuw²⁷³. Legros geeft voor dit type (Type C) een datering tussen 1100 en 1200²⁷⁴.

²⁷² Baart *et al.* 1977, 294-321.

²⁷³ Zimmermann 2000, 45.

²⁷⁴ Legros 2015, 88-91: fig.65.

5 BESPREKING EN DISCUSSIE

Een omvangrijke hoeveelheid metaalvondsten is afkomstig uit de vullingspakketten van de grote gracht S850 die de site doorkruist in noord-zuid richting. Enerzijds gaat het om 216 vondsten die er met zekerheid zijn in aangetroffen, maar anderzijds is ook een belangrijk deel van de losse detectorvondsten eveneens uit deze grote structuur afkomstig. Deze gracht werd door de omwoners gedurende enkele decennia gebruikt om er stuk gegane of versleten zaken in te dumpen. Dat blijkt ook uit de grote hoeveelheden aan andere vondsten zoals aardewerk, leer en dierlijk bot. Op basis van de aardewerkvondsten is de vulling van deze gracht te dateren in de tweede helft van de 13de eeuw. Het contrast is groot met de overige vijf grachten, die alles samen maar een beperkte hoeveelheid van 18 vondsten opleverden. Uit 24 verschillende kuilen werden in totaal 44 metaalvondsten gedaan terwijl in de ton- en beerputten slechts 8 objecten werden gevonden.

Globaal beschouwd stemmen de meeste metaalvondsten qua datering op basis van de contextgegevens overeen met deze uit binnen- en buitenlandse ensembles waarvoor er dateringsgegevens beschikbaar zijn.

Een aantal munten vormt een weerspiegeling van de oudste occupatie van de site eind 12de / begin 13de eeuw, voorafgaand de oprichting van de Sint-Niklaaskerk vóór 1220²⁷⁵. Het betreft twee zilveren *mailles* uit de graafschappen Vlaanderen (1180-1186) en Henegouwen (12de eeuw) en een *denier* van Mathieu d'Alsace, graaf van Boulogne-sur-Mer (1159-1173). Ook drie geknipte penningen in een tin/loodlegering met de vermelding IPRA verwijzen naar deze oudste munten en dateren waarschijnlijk uit dezelfde periode (1180-1220). Uit de overige sporen uit deze eerste fase zijn slechts enkele metalen objecten aanwezig, waaronder een gesp, een pijlpunt en een fragment van een wolkam.

Zoals gezegd zijn heel veel vondsten afkomstig uit de vulling van de grote gracht, die de oudste bewoningsfase na de stichting van de Sint-Niklaaskerk vertegenwoordigt. Het gaat onder meer om huishoudelijke en persoonlijke objecten, zoals ringen, broches, gespen en andere riemonderdelen, een zegelstempel, een lepel, spiegeldoosjes en een naaldendoosje, maar ook werktuigen zoals een hamer beitel, spades, een wetstaal en fragmenten van wolkammen. Ook vijf munten dateren uit het midden en de tweede helft van de 13de eeuw. Het betreft onder meer twee Engelse zilveren *sterlingen*, een Tourse *denier* en een zilveren *maille* uit het graafschap Vlaanderen.

Opvallend is de bijzondere collectie aan vooral 13de-eeuwse pelgrimsinsignes en kleine religieuze *devotionalia* die voornamelijk in de noordelijke vulling van de grote gracht zijn aangetroffen. Negen daarvan zijn te koppelen aan specifieke bedevaartsplaatsen in Nederland, Duitsland, Zwitserland en Frankrijk, alle gelegen op bedevaartroutes, zowel naar Santiago de Compostella als naar Rome.

Uitzonderlijk is het fraaie kroontje, waarvan zeven grote fragmenten van een oorspronkelijk langere strook van onderling met elkaar verbonden fijn gedetailleerde figuurtjes bewaard gebleven zijn. Dergelijke kroontjes werden waarschijnlijk door kinderen gebruikt bij allerlei vieringen. Ook dit met hoofse en ridderfiguren gedecoreerde kroontje zal een rol hebben gespeeld bij bepaalde festiviteiten zoals riddertoernooien.

Door de goed gedateerde contexten kunnen enkele vondsten als vroege vormen of voorbeelden gelden in vergelijking met andere gekende parallellen. Dit is onder meer het geval voor de gespen met enkelvoudig O- en D-vormig frame en de gespen met gevouwen gespplaat. Ook het bloemvormig riembeslag en het naaldendoosje komen doorgaans voor in jongere contexten dan hier in dit ensemble het geval is. De zegelstempel die werd aangetroffen in de grote gracht S850 en vermoedelijk in verband kan gebracht worden met een Ieperse lakenhandelaar en producent is een vroeg voorbeeld van het gebruik van dit soort objecten door handelaars en ambachtslui. Doorgaans gingen die pas vanaf de late 14de eeuw dit soort zegels gebruiken om hun brieven en documenten te personaliseren.

²⁷⁵ De Groote 2022b.

Voor enkele metaalvondsten zijn er problemen van contextuele aard. Dit is het geval voor een riemsluiting (inv. nr. 4299) uit een gracht (S5813 - datering 1275/1325) en de twee tinnen borden (inv. nr. 4157) uit de grote gracht S850 (datering 1250/1300). Deze objecten zijn duidelijk jonger dan de contexten waarin ze aangetroffen werden. Het is niet uit te sluiten dat sommige grachten en structuren als depressies aanwezig gebleven zijn in de site en na hun finale opgave nog gebruikt zijn voor het dumpen van materiaal, of dat een vergraving en opvulling met hetzelfde humeuze materiaal tijdens het archeologisch onderzoek niet als kuil/verstoring herkend werd.

Ondanks enkele problemen van stratigrafische aard en wat betreft de inzamelwijze vormen de metaalvondsten van deze site een uitzonderlijk ruim en gevarieerd ensemble dat naar de toekomst toe kan gebruikt worden voor analyses van typo-chronologische aard, zowel voor lokaal als regionaal en zelfs supra-regionaal onderzoek.

De metaalvondsten werden vanuit verschillende invalshoeken geanalyseerd. Aandacht ging hierbij naar vormen, technische elementen, constructiewijze, materialen met ook aandacht voor context- en dateringsgegevens. Zoals Verhaeghe stelt dienen deze data echter onderworpen te worden aan specifieke vragen om meer inzicht te verwerven in de bijzondere betekenis van objecten²⁷⁶. Daarom dient men de archeologische data en contextuele gegevens op een actieve wijze te bevragen. Hierbij moet beroep gedaan worden op historische, antropologische en sociologische gegevens²⁷⁷. Op die wijze kunnen bepaalde processen en fenomenen beter begrepen worden zoals onder meer productie, innovatie, consumptie(patronen), distributie, handel, status, gender, enz.

Een beperkte hoeveelheid vondsten verwijst direct of indirect naar de textielindustrie die van Ieper in de 13de eeuw de grootste lakenproducent van Europa maakte²⁷⁸. Een directe aanwijzing voor één van de stappen in het productieproces zijn de aangetroffen ijzeren tanden van wolkammen (fig. 57). Na het weken en wassen van de wol werd deze gedroogd en vervolgens gekamd als voorbereiding op het spinnen²⁷⁹. Ook tijdens het onderzoek op de site Ieper - Verdronken Weiden werden meerdere van deze tanden van wolkammen gevonden. Uit de historische bronnen is geweten dat er in de loop van de tijd evoluties en aanpassingen plaatsvonden aan deze kammen. Wellicht om efficiënter te kunnen werken en een kwalitatiever resultaat te bekomen. Op termijn zou het misschien mogelijk kunnen zijn om aan de hand van goed gedateerde contexten uit Ieper deze evoluties ook op het archeologisch materiaal na te gaan.

In een stad die van oudsher bekend staat om zijn lakenproductie hoeft het niet te verbazen dat talrijke lakenloodjes deel uitmaken van de metaalvondsten. Ook tijdens onderzoek in het verleden binnen de stad Ieper werden deze loden keurmerken vaak aangetroffen²⁸⁰. Bij de lakenloodjes is er één exemplaar dat duidelijk verwijst naar de Ieperse textielproductie. Het betreft een loodje met het kenmerkende kruis van Lotharingen (datering 1250/1300). Bij de lakenloodjes kunnen twee types onderscheiden worden: pinneloden en pijploden. Deze laatste kunnen specifiek gelinkt worden aan het weven van het laken. Ze werden rond een aantal draden geklemd als het laken nog op het getouw stond en werden naderhand voorzien van een stempel. De pinneloden werden gebruikt als keurmerk tijdens de overige stadia van de lakenproductie zoals onder meer bij het vullen en verven. Momenteel is er nog geen doorgedreven studie uitgevoerd op de ruime dataset aan lakenloodjes uit het Ieperse. Op termijn moet het misschien mogelijk zijn om op basis van de verschillende types bepaalde patronen te herkennen die kunnen gelinkt worden aan de verschillende productiestappen.

²⁷⁶ Verhaeghe 1998.

²⁷⁷ Verhaeghe 1998, 309.

²⁷⁸ Chorley 1998, 111.

²⁷⁹ Sorber 1998, 22-23; Dewilde & Van Bellingen 1998, 68-69.

²⁸⁰ Dewilde & Eryvynck 1995, 13; Dewilde & Van Bellingen 1998, 67-68: fig. 15.

Fig. 57: Afbeelding van een textielarbeider aan de slag met een paar wolkammen uit de *Nürnberger Zwölfbrüderbücher*, circa 1450 (Amb. 317.2° Folio 28 verso (Mendel I) (© Stadtbibliothek Nürnberg).

Enkele metaalvondsten zijn zeker niet exclusief in verband te brengen met de lakenproductie of -handel. Het betreft multifunctionele objecten, maar het is niet uit te sluiten dat ze gebruikt werden in het productieproces. Enkele scharen kenden mogelijk hun toepassing bij het scheren van de wol en/of het versnijden van de stof. Ook de gewichten kunnen gebruikt zijn om garen en kleurstoffen af te wegen²⁸¹.

De vele munten, rekenpenningen, het balansschaaltje en het muntgewichtje kaderen in het monetaire circuit dat gepaard gaat met de intensieve handel in de stad, waarbij de munten op hun waarde gecontroleerd werden²⁸².

Een indirecte indicatie voor de lakenhandel of -productie vormt de vondst van een zegelstempel. Het randomnesschrift vermeldt duidelijk dat de zegel toebehoorde aan een zekere Lambert van Ieper. Gelet op de afbeelding van een baal laken op het zegelvlak betreft het hier wellicht een lakenhandelaar en/of -producent uit de stad. Deze zegelstempel werd aangetroffen in de vulling van de grote gracht (S850) die gedateerd wordt tussen 1250 en 1300.

Het onderzoek leverde een vrij omvangrijke hoeveelheid gespbroches op (27 individuen). Het grote aantal van deze specifieke kledingaccessoires laat toe enkele zaken af te leiden. Gespbroches werden gebruikt om kledij te sluiten, maar konden ook puur decoratief aangewend zijn²⁸³. Met andere woorden ze konden zowel een functionele als decoratieve functie hebben. Iets minder dan de helft van de gespbroches is vervaardigd uit een tin-loodlegering (11 individuen). Deze relatief zachte legering maakt dat ze minder bestand waren tegen trek- en rekrachten en daarom zullen ze wellicht eerder decoratief gebruikt zijn. Misschien niet toevallig hebben deze exemplaren ook een sterk versierd frame.

²⁸¹ Sorber 1998, 27; Dewilde & Ervynck 1995, 13.

²⁸² Dewilde & Ervynck 1995, 13.

²⁸³ Egan & Pritchard 1991, 247; Janssen 2007, 126-131.

Fig. 58: Gespbroche versierd met in mekaar gestrengelde handen (inv.nr. 521).

Enkele gespbroches geven ook inzicht in de symboliek die ze vertegenwoordigen. Eén exemplaar vertoont twee paar ineengestrengelde handjes op het frame die de huwelijksse trouw symboliseren (fig. 58)²⁸⁴. Een andere gespbroche vertoont een klein vijfbladig bloempje, mogelijk verwijzend naar de margriet, een bloem die symbool staat voor de maagd Maria en bij uitbreiding alle vrouwen en meisjes. De margriet speelt eveneens een rol in een populair gebruik waarbij jonge meisjes de kroonblaadjes wegplukken terwijl ze reciteren: 'Hij houdt van mij, hij houdt niet van mij...'²⁸⁵. Ook de gespbroche met een hartvorm zit duidelijk in de sfeer van liefdeszaken. En wat te denken van de verschillende gespbroches waarvan slechts de helft van het frame versierd is? Kan dit een uitdrukking zijn van een vorm van complementariteit op één object? Misschien wel de meest sprekende gespbroche is een tot gesp omgevormde vingerring.

Uit historische bronnen is geweten dat er bij verlovingen en huwelijken voorwerpen uitgewisseld werden tussen verloofden/verliefden of huwelijkskandidaten²⁸⁶. Een aantal van de aangetroffen gespbroches moet wellicht in dit perspectief gezien worden. Ze vormden mogelijk een soort van veruitwendiging en materialisatie van de status van verloving of huwelijk en hadden wellicht eenzelfde (signaal)functie als verlovings- of trouwringen vandaag.

Voor de betekenis van de versierde lepels in een tin-loodlegering worden in de literatuur verschillende hypothesen naar voor geschoven. Dit soort lepels komt heel vaak voor met een afbeelding van vissen op de binnenzijde van de lepelbak²⁸⁷. Sommige auteurs wijzen naar de vis als symbool van Christus, waardoor deze lepels misschien een rol speelden in een liturgische ritueel zoals doop of huwelijk²⁸⁸. Anderen zien het gebruik van deze lepels eerder in een profane context. De vissen als teken van de dierenriem van het voorjaar zouden symbool staan voor fertiliteit, waardoor de gift van dergelijke

²⁸⁴ Gilchrist 2012, 112; 188; Ostkamp 2004, 117; 125-126.

²⁸⁵ Gilchrist 2012, 94.

²⁸⁶ Gilchrist 2012, 83-84; 109; 124-125; 188.

²⁸⁷ Stern 2016; Veenman 2011.

²⁸⁸ Stern 2016, 113-114; Veenman 2011, 70.

lepels met vissen als huwelijkscadeau de vruchtbaarheid zou bevorderen²⁸⁹. Gilchrist meent dat de lepels in een tin-loodlegering een goedkopere vorm van huwelijksgift waren voor de middenklasse in plaats van de zilveren exemplaren van de *upperclass*²⁹⁰.

Een reeks metaalvondsten werpt een blik op de persoonlijke items die men bij zich droeg of gebruikte. Het gaat hierbij onder meer om vingerringen en sierraden, een pincet voor cosmetische doeleinden, zoals het bijwerken van wenkbrauwen, baard en snor en de verschillende spiegeldoosjes. Deze laatste werden volgens bepaalde auteurs ook gebruikt als liefdesgeschenk²⁹¹. De tin-lood versies zouden ook hier eerder te linken zijn met de middenklasse als substituut voor de kostbaarder exemplaren in ivoor of edelmetaal.

De meest persoonlijke objecten zijn de drie aangetroffen zegelstempels. Het is niet verwonderlijk dat er in een stad waar intensief handel gedreven werd en er overeenkomsten en bepalingen op papier of perkament werden gezet objecten gevonden worden om die administratieve stukken te officialiseren. Voor één van de zegelstempels is het duidelijk dat deze doelbewust werd beschadigd door een diepe barst in het zegelvlak te slaan. Dit moet in verband gebracht worden met het vernietigen of onbruikbaar maken van het zegel na de dood van de eigenaar om het zo uit circulatie te halen en misbruik te voorkomen²⁹². Een andere mogelijkheid was om de persoonlijke zegelstempels mee te geven in het graf²⁹³. Ook voor de zegelstempel met weggevijlde greep moet waarschijnlijk gedacht worden aan een manier om verder normaal gebruik tegen te gaan bij het overlijden van de eigenaar.

Een specifieke categorie vondsten kan in verband gebracht worden met de parochiebegraafplaats. Tijdens het onderzoek werden tien grafkisten met ijzeren hengsels geregistreerd tussen de begravingen op het Noorderkerkhof van de parochiekerk²⁹⁴. In totaal gaat het om 21 hengsels. Dergelijke vondsten in Vlaanderen zijn schaars of ze werden niet geregistreerd of gepubliceerd. Voor 16 hengsels zijn er dendrochronologische gegevens van de kisten waartoe ze behoorden beschikbaar. Het merendeel van deze kisten werden vervaardigd in de eerste helft van de 14de eeuw. Door de beperkte chronologische vork kan op basis van deze vondsten niet uitgemaakt worden of deze hengsels een typo-chronologisch gegeven kunnen zijn in de evolutie van de typologie van grafkisten en of er eventueel ook sociale elementen meespelen.

De metalen objecten die in verband staan met de in 1598 opgerichte abdij van Sint-Jan-ten-Berg²⁹⁵ zijn zeer schaars. Opvallend is de vondst van een tinnen bord met wapenschild van het *agnus dei* met kruisvaandel, dat naar de abdij lijkt te verwijzen. Een tweede tinnen bord met hetzelfde keurmerk bestaande uit een gekroonde Tudorroos dateert uit dezelfde periode, waarschijnlijk de 17de eeuw. Tekenend voor de quasi afwezigheid van sporen en vondsten uit de abdiiperiode is het ontbreken van munten uit de 17de en 18de eeuw. Opvallend is de aanwezigheid van twee identieke munten uit onbekende context(en), die te Gent geslagen zijn in 1582, dus van net voor de oprichting van de abdij. Daarnaast zijn er ook twee Franse munten van Lodewijk XVI die vermoedelijk met de Franse troepen meegekomen zijn na de opheffing van de abdij en de tijdelijke inrichting ervan als kazerne, een *sol* geslagen in 1782 en een *sol constitutionnel* uit 1791.

²⁸⁹ Stern 2016, 114.

²⁹⁰ Gilchrist 2012, 125-127.

²⁹¹ Gilchrist 2012, 109-110.

²⁹² Gilchrist 2012, 242.

²⁹³ De Groote *et al.* 2011, 159-160; Gilchrist & Sloane 2005, 176-177.

²⁹⁴ De Groote 2022b; Haneca & De Groote in voorb.

²⁹⁵ De Groote 2022a, 12-16.

6 BESLUIT

Het onderzoek op de site Ieper - De Meersen leverde een gevarieerde verzameling aan metaalvondsten op. Deze zijn voor een belangrijk deel het resultaat van doorgedreven metaaldetectie tijdens de opgraving. Niet minder dan 1318 objecten van diverse aard kwamen hierbij aan het licht. Een deel daarvan is afkomstig uit goed gedateerde contexten.

Ondanks het grote belang van de textielindustrie in de 13de en 14de eeuw als belangrijkste economische activiteit van Ieper, is er slechts een beperkte hoeveelheid vondsten die direct of indirect naar de lakenproductie verwijst. Een gelijkaardige vaststelling werd ook gedaan voor de site Ieper – Verdrongen Weide, gelegen in de Sint-Michielswijk, waar grootschalige opgravingen plaatsvonden in de jaren 1990²⁹⁶.

Ook de metaalvondsten bewijzen dat er op de muurresten na zeer weinig sporen en vondsten op de site bewaard waren uit de periode van de abdij van Sint-Jan-ten-Berg tussen 1598 en 1796. Er zijn geen munten gevonden die met zekerheid uit deze periode stammen. Enkel twee tinnen borden waarvan één voorzien van een stempel met het *agnus dei* met kruisvaandel lijken hierop een uitzondering te vormen.

De grootste hoeveelheid vondsten dateert uit de 13de tot eerste helft 14de eeuw en bestaat vooral uit een uitgebreid gamma aan persoonlijke objecten zoals kledingaccessoires, vingerringen, spiegeldoosjes en zegelstempels, naast werktuigen en specifieke objecten die in verband staan met muziek en spel. Door het grote aantal gespbroches zijn er aanwijzingen dat deze wellicht een specifieke toepassing kenden in verlovings- en huwelijksrituelen. Opvallend is de bijzondere collectie aan vooral 13de-eeuwse pelgrimsinsignes en kleine religieuze devotionalia die voornamelijk in de noordelijke vulling van de grote gracht zijn aangetroffen. Negen daarvan zijn te koppelen aan specifieke bedevaartsplaatsen in Nederland, Zwitserland en Frankrijk, alle gelegen op bedevaartroutes naar Santiago de Compostella en Rome.

Een specifieke categorie metalen objecten is in verband te brengen met het Noorderkerkhof van de Sint-Niklaaskerk. Een twintigtal ijzeren hengsels van grafkisten uit de parochiebegraafplaats leveren meer inzicht in de vormgeving van deze kisten in de late 13de tot het midden van de 14de eeuw, een element waarover momenteel weinig informatie voorhanden is.

Dit ruime ensemble aan metaalvondsten biedt niet alleen een gevarieerd beeld van de verschillende activiteiten binnen de stad Ieper en de leefwereld van haar inwoners. De vondsten vormen eveneens een belangrijke uitbreiding van de dataset voor synthetiserend onderzoek van de laatmiddeleeuwse materiële cultuur op regionaal en supra-regionaal vlak in het algemeen en van metalen objecten in het bijzonder.

²⁹⁶ Dewilde & Van Bellinghen 1998, 67-71.

DE GROOTE K., DE MAEYER W., MOENS J., QUINTELIER K., VAN CLEVEN F., VANDEN BERGHE I. & VERNAEVE W. 2011: Het karmelietenklooster van Aalst (prov. Oost-Vlaanderen) (1497-1797): het gebouwenbestand, de begravingen en het fysisch-antropologische onderzoek, *Relicta* 8, 83-250.

DE GROOTE K., DE MAEYER W., MOENS J., TERMOTE D. & THEVISSSEN P. 2015: Materiële resten van het laat-middeleeuwse schoenlappers/oud-schoenmakersambacht op de site Barbarahof te Leuven (VI. Br.), *Relicta* 12, Brussel, 58-147.

DE GROOTE K. & ERVYNCK A. (red.) 2022: *Ieper - De Meersen, Deel1. Een kerk, kerkhof en abdij in de Ieperse binnenstad. Studie van de begravingen*, Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed 229, Brussel. <https://doi.org/10.55465/OUCJ4659>

DE GROOTE K., MOENS J., CALUWÉ D., COOREMANS B., DEFORCE K., ERVYNCK A., LENTACKER A., RIJMENANTS E., VAN NEER W., VERNAEVE W. & ZEEBROEK I. 2004: De Valcke, de Slotete en de Lelye, burgerwoningen op de Grote Markt te Aalst (prov. Oost-Vlaanderen): onderzoek naar de bewoners, analyse van een vroeg-16de-eeuwse beerputvulling en de evolutie tot stadhuis, *Archeologie in Vlaanderen VIII-2001/2002*, 281-408.

DE GROOTE K. & MOENS J. (red.) 2018: *Archeologie en geschiedenis van een middeleeuwse woonwijk onder de Hopmarkt te Aalst*, Relicta Monografieën 16, Brussel.

DE LA TOUR H. (= ROYER) 1899: *Catalogue de la collection Rouyer, léguée en 1897 au département des Médailles et Antiques*, I, *Jetons & méreaux du Moyen âge*, Paris, Herdruk 2000, ed. Wiqs, Rebecq.

DE MAEYER W., VAN CAUWENBERGH S., Taelman E. & Chérretté B. 2015: *Oudenaarde Louise Mariekaai en J.J. Raepsaetplein archeologisch onderzoek*, Solva Archeologie Rapport 31, Erpe-Mere.

DEMAILLY A. 1908: *Inventaire d'une série de monnaies des évêques des innocents, papes des sots, enseignes, médailles et autres petits monuments de plomb trouvés en Picardie, principalement à Amiens*, Amiens.

DENGIS J.-L. 2006: *Les monnaies de la principauté de Liège, vol. II*, Wetteren.

DE POERCK G. 1951: *La draperie Médiévale en Flandre et en Artois. Technique et terminologie, deel I – La technique*, Brugge.

DEWILDE M. & ERVYNCK A. (red.) 1995: *De thuiskomst van Michiel Quaetjone. Archeologie in de Verdrongen Weiden van Ieper, Ieper/Zellik*.

DEWILDE M. & VAN BELLINGEN S. 1998: Excavating a Suburb of Medieval Ypres (Belgium). Evidence for the Cloth Industry? In: DEWILDE M., ERVYNCK A. & WIELEMANS A. (eds), *Ypres and the Medieval Cloth Industry in Flanders. Archaeological and Historical Contributions*, Archeologie in Vlaanderen Monografie 2, 57-76, Zellik.

DUGNOLLE J.-F. 1876: *Le jeton historique des dix-sept provinces des Pays-Bas, vol. II*, 1516-1580, Brussel.

DUPLESSY J. 1999: *Les monnaies françaises royales de Hugues Capet à Louis XVI (987-1793)*, Paris.

EGAN G. 1998: *The Medieval Household Daily Living c. 1150-c. 1450*, Medieval finds from excavations in London 6, London.

EGAN G. 2000: Butcher, Baker, Spoon- And Candlestick Maker? Some early highly decorated medieval leadwares in northern Europe. In: KICKEN D., KOLDEWEIJ A.M. & TER MOLEN J.R. (eds), *Gevonden voorwerpen: opstellen over middeleeuwse archeologie voor H.J.E. van Beuningen - Lost and Found: essay on medieval archaeology for H.J.E. van Beuningen*, Rotterdam Papers 11, Rotterdam, 102-115.

EGAN G. 2005: *Material culture in London in an age of transition. Tudor and Stuart period finds c 1450 - c 1700 from excavations at riverside sites in Southwark*, MoLAS Monography 19, London.

EGAN G. 2010: Medieval and later trade in textiles between Belgium and England. The picture from some finds of cloth seals. In: DE GROOTE K., TYS D. & PIETERS M. (eds), *Exchanging Medieval Material Culture. Studies on archaeology and history presented to Frans Verhaeghe*, Relicta Monografieën 4, Brussel, 55-66.

EGAN G. & PRITCHARD F. 1991: *Dress Accessories c. 1150 - c. 1450*, Medieval finds from excavations in London 3, London.

- MOENS J. 2018: Metaal. In: DE GROOTE K. & MOENS J. (red.), *Archeologie en geschiedenis van een middeleeuwse woonwijk onder de Hopmarkt te Aalst*, Relicta Monografieën 16, 205-243.
- MOENS J. 2020: *De archeologie van leren schoeisel in de middeleeuwen en nieuwe tijden in Vlaanderen. Een chronologische, technische en typologische studie. Analyse en interpretatie*, 2 delen, Zwolle.
- MOENS J., AMEELS V. & DE GROOTE K. 2011: Archeologisch noodonderzoek naar het voormalige Hof van Peene in Baasrode (Prov. O.-VI.), *Relicta* 8, 47-82, Brussel.
- MOULD Q., CARLISLE I. & CAMERON E. 2003: *Craft, Industry and Everyday Life: Leather and Leatherworking in Anglo-Scandinavian and Medieval York*, The Archaeology of York - The Small Finds 17/16, York.
- MURRAY J.E.L. & VAN NEROM C. 1983: Monnaies 'au globe et à la croix' appartenant à des collections Belges, *Revue de Numismatique et de Sillographie* CXXIX, Brussel, 91-98 & pl. VIII-X.
- NIJHOF E. 2007a: De samenstelling van de materialen: metalen en legeringen. In: JANSSEN H.L. & THELEN A.A.J. (red.), *Tekens van Leven, Opgravingen en vondsten in het Tolbrugkwartier in 's-Hertogenbosch*, Utrecht, 108-110.
- NIJHOF E. 2007b: Handel en nijverheid. In: JANSSEN H.L. & THELEN A.A.J. (red.), *Tekens van Leven, Opgravingen en vondsten in het Tolbrugkwartier in 's-Hertogenbosch*, Utrecht, 218-239.
- NIJHOF E. & JANSEN H.L. 2007: Huisraad. In: JANSSEN H.L. & THELEN A.A.J. (red.), *Tekens van Leven, Opgravingen en vondsten in het Tolbrugkwartier in 's-Hertogenbosch*, Utrecht, 190-217.
- NORTH J. 1991: *English hammered coinage 1272-1662*, London.
- OSTKAMP S. 2004: Tortelduiven en vlammende harten. Huwelijksymbolen op zilver en aardewerk uit Alkmaar. In: BITTER P., VAN CAMPEN J., DUYSTERS K., OSTKAMP S. & SMITS C. (red.), *De verborgen stad. 750 jaar Alkmaar onder de grond*, Vormen uit Vuur 186/187, Alkmaar, 112-155.
- OTTAWAY P. & ROGERS N. 2002: *Craft, Industry and Everyday Life: Finds from Medieval York*, The archaeology of York - The Small Finds 17/15, York.
- PAALMAN D. 2016: *The Golden Age of Dordrecht 1350-1450*, Dordrecht.
- PIETERS M., COOLS E., KOLDEWEIJ J. & MORTIER A. 1997/1998: Middeleeuwse en latere insignes en devotionalia uit Raversijde (gemeente Middelkerke en stad Oostende, prov. West-Vlaanderen), *Archeologie in Vlaanderen* VI, 261-301.
- POEY D'AVANT F. 1862: *Monnaies féodales de France*, vol. III, Paris.
- ROELANDT C., SOMBART S. & PRIEUR M. 2005: *Les Jetons du Moyen Age*, Paris.
- SCHUTYSER E. 2002: *De muntomloop in Vlaanderen*, Oostkamp.
- SORBER F. 1998: The making of cloth. State of the art technology in the Middle Ages. In: DEWILDE M., ERVYNCK A. & WIELEMANS A. (eds), *Ypres and the Medieval Cloth Industry in Flanders. Archaeological and Historical Contributions*, *Archeologie in Vlaanderen Monografie* 2, Zellik, 21-32.
- SPENCER B.W. 1998: *Medieval finds from excavations in London, VII: Pilgrim souvenirs and secular badges*, London.
- STALZER F. (bearb.) 1989: *Kataloge der Staatlichen Münzsammlung München, Rechen-phffennige. Band I, Nürnberg, Signierte und zuweisbare Gepräge. I. Lieferung. Die Familien Schultes*, München.
- STERN C. 2016: Een vissenlepel tussen het afval (Gent, O-VI), *Archaeologia Mediaevalis* 39, 112-114.
- VAN BEUNINGEN H.J.E., KOLDEWEIJ A.M. & KICKEN D. 2001: *Heilig en Profaan 2. Laatmiddeleeuwse Insignes uit openbare en particuliere collecties*, Rotterdam Papers 12, Cothen.
- VAN CAELENBERGHE H. 2014: Schotse munt verovert de Lage Landen, *Jaarboek van het EGMP*, 181-207.
- VAN GELDER E. & HOC M. 1960 : *Les monnaies des Pays-Bas Bourguignons et Espagnols 1434-1713*, Amsterdam.

8 INVENTARIS

Algemene inventaris van alle in dit rapport besproken metaalvondsten.

Inv-nr	Spoornr.	Interfacenr.	Spoortype	Daterings-gegevens	aantal	ferro	non-ferro	Hoofdcategorie	Categorie	Subcategorie	Type	Subtype
1					1		Cu	Kledingaccessoires	Riemonderdeel	Riemtong	Tweedelig - omgeploide bladen	
2					1		Cu	Kledingaccessoires	Riemonderdeel	Riembeslag	Bolvormig	
3					1		Biljoen	Munt/Penning	NI			
5					1		Pb	NI				
6					1		Biljoen	Munt/Penning	NI			
8					1		Cu	Kledingaccessoires	Riemonderdeel	Riemtong	Tweedelig - omgeploide bladen	
9					1		Cu	Herstellingsstukken/Klinknagels/Snippers	Klinknagel			
9					1		Biljoen	Munt/Penning	NI			
11					1		Biljoen	Munt/Penning	NI			
12				1490-1550	1		Cu	Munt/Penning	Penning			
13					1		Pb	NI				
14				1304-1346	1		Biljoen	Munt/Penning	Munt			
15					1		Cu	Kledingaccessoires	Riemonderdeel	Riembeslag	Circulair - vlak - versierd	
16					1		Sn/Pb	Versierde lepel				
17					1		Cu	Kledingaccessoires	Riemonderdeel	Riembeslag	Bolvormig	
18					1		Biljoen	Munt/Penning	NI			
19					1		Sn/Pb	Insigne	Profaan			
20					1		Pb	NI				
21					1		Pb	Andere/Varia	Plaatje			
22					1		Pb	Andere/Varia	Plaatje			
23				1507-1514	1		Biljoen	Munt/Penning	Munt			
25					1		Pb	Bouw/Constructie	Loodlijst			
26					1		Pb	Gewichten en verzwaringselementen	Gewicht - 79 gram			
27					1		Pb	NI				
28					1		Pb	Lakenloodje				
29					1		Cu	NI				
33					1		Cu	Kledingaccessoires	Riemonderdeel	Riembeslag	Circulair - vlak	
35					1		Cu	Beslag				
36					1		Biljoen	Munt/Penning	NI			
37					1		Pb	NI				
38					1		Pb	Andere/Varia	Brok			
39				1407	1		Biljoen	Munt/Penning	Munt			
40					1		Cu	NI				
41				1464-1474	1		Biljoen	Munt/Penning	Munt			
44				1404-1419	1		Biljoen	Munt/Penning	Munt			
45					1		Pb	Bouw/Constructie	Loodlijst			
47					1		Pb	Lakenloodje				
48					1	x		Ring				
49					1		Cu	Kledingaccessoires	Riemonderdeel	Gesp	Enkelvoudig frame	Ovaal-vormig

////////////////////////////////////

Inv-nr	Spoornr.	Interfacenr.	Spoortype	Daterings-gegevens	aantal	ferro	non-ferro	Hoofdcategorie	Categorie	Subcategorie	Type	Subtype
117					1		Pb	NI				
118					1		Pb	Gewichten en verzwaringselementen				
120					1		Pb	Lakenloodje				
121					1		Cu?	Munt/Penning	NI			
124					1		Cu	Beslag				
127					1		Cu	Kledingaccessoires	Riemonderdeel	Gesp	Dubbel frame	Dubbel O-vormig/Ovaal
128					1		Cu	Kledingaccessoires	Riemonderdeel	Riemsluiting		
130					1		Cu	Kledingaccessoires	Riemonderdeel	Gesp	Gevouwen gesplaat	
131					1		Pb	Andere/Varia	Brok			
132					1		Pb	Gewichten en verzwaringselementen	Gewicht - 91 gram			
133					1		Pb	Andere/Varia	Kogel?			
135					1		Cu	Andere/Varia	Plaatje			
136					1		Pb	Gewichten en verzwaringselementen	Verzwaringselement			
176					1		Pb	Lakenloodje				
177					1		Biljoen	Munt/Penning	NI			
179					1		Cu	Andere/Varia	Plaatje			
180					1		Cu	Ring				
181					1		Cu	Andere/Varia	Schrapnel			
182					1		Pb	Andere/Varia	Huls			
183					1		Cu	Andere/Varia	Buisklem			
184					1		Sn/Pb	Vingerringen/Sierraden/Persoonlijke voorwerpen	Vingerring			
185					1		Pb	Andere/Varia	Druppel			
186					1		Pb	Andere/Varia	Plaatje			
190					1		Cu	Kledingaccessoires	Riemonderdeel	Riemsluiting		
191				1927	1		Ni	Munt/Penning	Munt			
195					1		Cu	Munt/Penning	NI			
196					1		Pb	Andere/Varia	Plaatje			
197					1		Cu	Andere/Varia	Kogelhuls			
199					1		Cu	Kledingaccessoires	Riemonderdeel	Gesp	Enkelvoudig frame	Sleutelgat-vormig
200					1		Pb	Andere/Varia	Plaatje			
201					1	x		Andere/Varia	Schijf			
202	1904				1		Pb	Andere/Varia	Plaatje			
203					1		Pb	Andere/Varia	Schijf			
204				1563	1		Cu	Munt/Penning	Penning			
205					1		Cu	Kledingaccessoires	Riemonderdeel	Gesp	Gevouwen gesplaat	Enkelvoudig frame
206					1		Cu	Beslag				
207					1	x		Andere/Varia	Nagel (1)			
209					2		Cu	Spelden/Spelendoosje/Vingerhoeden	Spelden (2)			
209					1		Cu	Kledingaccessoires	Riemonderdeel	Gesp	Enkelvoudig frame	O-vormig
210					1		Pb	Andere/Varia	Musketkogel			
211					1		Pb	NI				
213				1506-1555	1		Cu	Munt/Penning	Munt			
233				1155-1186	1		Ag	Munt/Penning	Munt			
234	220	220	Graf	1200-1300	1		Sn/Pb	Munt/Penning	Penning			
235					1		Cu	Andere/Varia	Plaatje			

////////////////////////////////////

Inv-nr	Spoornr.	Interfacenr.	Spoortype	Daterings-gegevens	aantal	ferro	non-ferro	Hoofdcategorie	Categorie	Subcategorie	Type	Subtype
469					2		Pb	Andere/Varia	Brok (2)			
472					1		Cu	Spelden/Speldendoosje/Vingerhoeden	Vingerhoed	Gesloten type		
476					1		Pb	Bouw/Constructie	Loodlijst			
476					1	x		Andere/Varia	Deksel conserven			
478					1	x		NI				
479					1		Cu	NI				
481	4542				1		Sn/Pb	NI				
483	4519		Laag	1300-1350	1		Sn/Pb	Munt/Penning	Penning			
490					1		Pb	Andere/Varia	Brok			
490					1	x		Andere/Varia	Nagel (1)			
491					1		Cu	Beslag				
493				1200-1300	1		Sn/Pb	Munt/Penning	Penning			
497					1		Pb	Andere/Varia	Plaatje			
498					1		Pb	Andere/Varia	Staafe			
499					1		Pb	Andere/Varia	Plaatje			
500					1		Biljoen	Munt/Penning	NI			
501				1200-1300	1		Sn/Pb	Munt/Penning	Penning			
502					1		Pb	Andere/Varia	Brok			
503					1		Pb	Lakenloodje				
503					1		Cu	NI				
504					1		Pb	Andere/Varia	Brok			
505					1		Cu	Kledingaccessoires	Riemonderdeel	Gesp	Enkelvoudig frame	D-vormig
506					1		Cu	Kledingaccessoires	Riemonderdeel	Riemgeleider		
507					1	x		Sleutels/Slot/Slotonderdelen	Sleutel			
508					1		Biljoen?	Munt/Penning	NI			
510					1		Sn/Pb	Insigne	Pelgrimsteken			
512					1		Sn/Pb	Vingerringen/Sierraden/Persoonlijke voorwerpen	Kraal			
513					1		Cu	Kledingaccessoires	Gespbroche			
514					1		Sn/Pb	Kledingaccessoires	Gespbroche			
515					1		Pb	Bouw/Constructie	Koppelstuk			
516					1		Sn/Pb	Insigne	Profaan			
517					1		Cu	Kledingaccessoires	Riemonderdeel	Riemtong	Onbepaald	
518					1		Sn/Pb	NI				
519					1		Cu	Beslag				
520					1		Cu	Kledingaccessoires	Riemonderdeel	Riemtong	Tweebladig	
521					1		?	Kledingaccessoires	Gespbroche			
521					1		Pb	Andere/Varia	Druppel			
523					1		Sn/Pb	Speelgoed/Muziekinstrumenten	Muziekinstrument	Fluitje		
524					1	x		Ring				
525					1		Cu?	Beslag				
526					1		Cu	Vingerringen/Sierraden/Persoonlijke voorwerpen	Persoonlijke voorwerpen	Zegelstempel		
527					1		Pb	Andere/Varia	Schijf			
528					1		Cu	Kledingaccessoires	Riemonderdeel	Gesp	Enkelvoudig frame	O-vormig
529					1		Cu?	Beslag				
530					1		Sn/Pb	Insigne	Profaan			

////////////////////////////////////

Inv-nr	Spoornr.	Interfacenr.	Spoortype	Daterings-gegevens	aantal	ferro	non-ferro	Hoofdcategorie	Categorie	Subcategorie	Type	Subtype
531					1		Pb	NI				
532					1		Sn/Pb	Insigne	Devotionaal			
534					1		Cu	Kledingaccessoires	Riemonderdeel	Gesp-angel		
535					1		Pb	Andere/Varia	Druppel			
536					1		Cu	Beslag				
538					1		Cu	Andere/Varia	Plaatje			
540				1280	1		Ag	Munt/Penning	Munt			
541				1200-1300	1		?	Munt/Penning	Penning			
542					1		Sn/Pb	Insigne?	Profaan			
543					1		Sn/Pb	Insigne	Pelgrimsteken			
544					1		Cu	Sleutels/Slot/Slotonderdelen	Slot/Slotonderdelen	Binnenwerk slot		
545					1	x		NI				
546				1450-1500	1		Cu	Munt/Penning	Munt			
547					2		Sn/Pb	Bakje (2)				
548					1		Pb	Andere/Varia	Schijf			
550					1		Sn/Pb	NI				
551					1		Sn/Pb	Kledingaccessoires	Riemonderdeel	Riembeslag	Ampulevormig	
552					1		Sn/Pb	Kledingaccessoires	Gespbroche			
553					1	x		NI				
554					1		Pb	Lakenloodje				
555					1		Sn/Pb	Insigne	Pelgrimsteken			
556					1		Sn/Pb	Insigne	Devotionaal			
557					1		Sn/Pb	Kledingaccessoires	Gespbroche			
558					1		Sn/Pb	Insigne	Devotionaal			
559					1		Sn/Pb	Andere/Varia	Plaatje			
560					1		Cu	Ring				
561					1		Sn/Pb	Kledingaccessoires	Riemonderdeel	Gesp	Dubbel frame	Dubbel Rechthoekig
562					1		Pb	Lakenloodje				
563					1		Cu	Andere/Varia	Draad			
564					1		Pb	Andere/Varia	Schijf			
565					1		Cu	Kledingaccessoires	Riemonderdeel	Gesp	Dubbel frame	Dubbel O-vormig/Ovaal
566					1		Cu	Kledingaccessoires	Riemonderdeel	Riemsluiting		
567					1		Sn/Pb	Insigne	Pelgrimsteken			
568					1		Pb	NI				
569					1		Sn/Pb	Insigne	Pelgrimsteken			
570					1		Pb	Gewichten en verzwarelementen	Verzwarelement			
571					1		Sn/Pb	Insigne	Pelgrimsteken			
572					1		Pb	Lakenloodje				
574					1		Cu	Spelden/Speldendoosje/Vingerhoeden	Vingerhoed	Ringvormig type		
576	850	850	Grote gracht	1250-1300	1		Sn/Pb	Insigne	Pelgrimsteken			
576	850	850	Grote gracht	1250-1300	1		Sn/Pb	Vingerringen/Sierraden/Persoonlijke voorwerpen	Vingerring			
577					1		Ag	Munt/Penning	NI			
579					1		Biljoen	Munt/Penning	NI			
580					1		Pb	Lakenloodje				
581					1		Sn/Pb	Insigne	Profaan			

////////////////////////////////////

Inv-nr	Spoornr.	Interfacenr.	Spoortype	Daterings-gegevens	aantal	ferro	non-ferro	Hoofdcategorie	Categorie	Subcategorie	Type	Subtype
582					1	x		Andere/Varia	Brok			
583					1		Sn/Pb	Insigne	Pelgrimsteken			
584					1		Pb	Andere/Varia	Plaatje			
586					1	x		Ring				
588					1		Cu	Kledingaccessoires	Riemonderdeel	Riembeslag	Bolvormig	
589				1404-1419	1		Biljoen	Munt/Penning	Munt			
590					1		Pb	Andere/Varia	Bolkraantje			
590					1		Cu	Kledingaccessoires	Riemonderdeel	Riemtong	Tweedelig - omgeploide bladen	
591					1		Pb	Andere/Varia	Plaatje			
592					1		Sn/Pb	Andere/Varia	Hanger			
593					1		Cu	Kledingaccessoires	Riemonderdeel	Riembeslag	Recht	Rechthoekig
594					1	x		Bouw/Constructie	Nagel met revet			
596					1		Sn/Pb	Insigne	Kroontje			
597					1		Sn/Pb	Insigne	Pelgrimsteken			
598					1		Sn/Pb	Insigne	Pelgrimsteken			
599					1		Cu	Kledingaccessoires	Riemonderdeel	Gesp	Gevouwen gespplaat	Enkelvoudig frame
600					1		Cu	Herstellingsstukken/Klinknagels/Snippers	Herstellingsstuk			
602					1		Sn/Pb	Kledingaccessoires	Gespbroche			
603					1		Sn/Pb	Speelgoed/Muziekinstrumenten	Speelgoed	Figuurtje		
604					1		Sn/Pb	Speelgoed/Muziekinstrumenten	Muziekinstrument	Fluitje		
605					1		Pb	Lakenloodje				
606					1	x		NI				
607					1		Sn/Pb	Insigne	Kroontje			
608					1	x		NI				
609					1		Sn/Pb	Kledingaccessoires	Knoop			
610					1		Cu	Kledingaccessoires	Riemonderdeel	Gesp	Enkelvoudig frame	D-vormig
611					1		Cu	Kledingaccessoires	Riemonderdeel	Gesp	Gevouwen gespplaat	Enkelvoudig frame
612					1		Sn/Pb	Insigne	Medaillon			
612					1		Sn/Pb	Insigne	Medaillon			
612					1		?	Kledingaccessoires	Riemonderdeel	Gesp-angel		
612					1		Cu	Kledingaccessoires	Riemonderdeel	Gesp	Gevouwen gespplaat	Enkelvoudig frame
615					1		Sn/Pb	Vingerringen/Sierraden/Persoonlijke voorwerpen	Persoonlijke voorwerpen	Spiegeldoosje		
616	4909	4909	Tonput	1500-1550	1		Sn/Pb	Munt/Penning	Penning			
616	4909	4909	Tonput	1500-1550	1	x		Andere/Varia	Huls			
617	850	850	Grote gracht	1250-1300	1		Cu	Kledingaccessoires	Riemonderdeel	Gesp	Enkelvoudig frame	O-vormig
617	850	850	Grote gracht	1250-1300	1		Cu	Beslag				
618	4909	4909	Tonput	1500-1550	1		Cu	Andere/Varia	Ketting			
619	850	850	Grote gracht	1250-1300	1		Cu	Kledingaccessoires	Riemonderdeel	Gesp	Enkelvoudig frame	Ovaal-vormig
619	850	850	Grote gracht	1250-1300	1		Cu	Kledingaccessoires	Gespbroche			
620	450		Laag		1		Cu	Andere/Varia	Plaatje			
621					1		Pb	Herstellingsstukken/Klinknagels/Snippers	Snipper			
624	450		Laag		1	x		Messen/Scharen	Mes	Plaatangel		
642					1		Cu	Vingerringen/Sierraden/Persoonlijke voorwerpen	Persoonlijke voorwerpen	Spiegeldoosje		
651					1		Sn/Pb	Speelgoed/Muziekinstrumenten	Speelgoed	Figuurtje		
652				1259-1300	1		Ag	Munt/Penning	Munt			

////////////////////////////////////

Inv-nr	Spoornr.	Interfacenr.	Spoortype	Daterings-gegevens	aantal	ferro	non-ferro	Hoofdcategorie	Categorie	Subcategorie	Type	Subtype
1570					1	x		Andere/Varia	Kan verlakt			
1571	5193	850	Grote gracht	1250-1300	1		Cu	Kledingaccessoires	Riemonderdeel	Riemtong	Toegevoegen eenbladig	
1572	437		Laag		1		Cu	Spelden/Speldendoosje/Vingerhoeden	Speld (1)			
1574	5255	5255	Tonput	1275-1400	1		Cu	NI				
1574	5255	5255	Tonput	1275-1400	1		Cu	NI				
1575	2869	2862	Graf		1		Cu	Ring				
1576	4245		Laag	1555-1598	1		Cu	Munt/Penning	Munt			
1577	5201	5201	Beerput	1500-1550	1		Cu	Munt/Penning	Penning			
1578	1953				1		Cu	Kledingaccessoires	Fibula			
1579	4996	850	Grote gracht	1250-1300	1		Pb	Lakenloodje				
1579	4996	850	Grote gracht	1250-1300	1		Cu	Kledingaccessoires	Riemonderdeel	Riemsluiting		
1579	4996	850	Grote gracht	1250-1300	1		Sn/Pb	Munt/Penning	Penning			
1580	5071		Vloer		1		Cu	Munt/Penning	NI			
1581	439		Laag		1		Cu	Kledingaccessoires	Riemonderdeel	Riemtong	Driedelig	
1582				1553-1612	1		Cu	Munt/Penning	Penning			
1583	850	850	Grote gracht	1250-1300	1		Cu	Vingerringen/Sierraden/Persoonlijke voorwerpen	Persoonlijke voorwerpen	Kam		
1584	4301	4301	Laag	1450-1600	1		Cu	Ring				
1586	2198	2198	Afvallaag/Kuil	1500-1650	1		Cu	Beslag				
1587	4996	850	Grote gracht	1250-1300	1		Cu	Beslag				
1587	4996	850	Grote gracht	1250-1300	1		Sn/Pb	Insigne	Profaan			
1587	4996	850	Grote gracht	1250-1300	1		Cu	Andere/Varia	Lepel			
1587	4996	850	Grote gracht	1250-1300	1		Pb	Andere/Varia	Plaatje			
1587	4996	850	Grote gracht	1250-1300	1		Cu	NI				
1587	4996	850	Grote gracht	1250-1300	1		Cu	Schede-elementen	Schedeopeningversteviger			
1587	4996	850	Grote gracht	1250-1300	1		Cu	Bouw/Constructie	Verbindingsstuk			
1587	4996	850	Grote gracht	1250-1300	1		Pb	Andere/Varia	Brok			
1587	4996	850	Grote gracht	1250-1300	1		Cu	Hoefijzers/Hoefijzernagels/Paardentuig/Ruiteruitrusting	Ruiteruitrusting	Ruiterspoor-riemelement		
1587	4996	850	Grote gracht	1250-1300	1		Cu	NI				
1587	4996	850	Grote gracht	1250-1300	1		Sn/Pb	Insigne				
1587	4996	850	Grote gracht	1250-1300	1		Cu	Speelgoed/Muziekinstrumenten	Muziekinstrument	Belletje		
1588	4836	4836	Riool	1800-1900	1	x		Messen/Scharen	Schaar	Scharnierschaar		
1589	5172	5172	Kuil	1350-1450	1	x		Messen/Scharen	Schaar	Knijpschaar		
1589	5172	5172	Kuil	1350-1450	1		Cu	NI				
1589	5172	5172	Kuil	1350-1450	1		Sn/Pb	Speelgoed/Muziekinstrumenten	Speelgoed	Kelkje		
1590	1954				1		Cu	Beslag				
1591					1		Cu	Sleutels/Slot/Slotonderdelen	Slot/Slotonderdelen	Slotplaat		
1592	4836	4836	Riool	1800-1900	1		Pb	Gewichten en verzwaringselementen	Gewicht - 218 gram			
1594					1		Cu	Kledingaccessoires	Kledinghaak			
1595					1		Pb	Munt/Penning	Penning			
1596	157				1		Pb	Gewichten en verzwaringselementen	Gewicht - 104 gram			
1597					1	x		Werktuigen	Kam?			
1598	2156	2156	Kuil		1		Biljoen	Munt/Penning	NI			
1600	4997	850	Grote gracht	1250-1300	2		Pb	Gewichten en verzwaringselementen (2)	Verzwaringselement			
1602	2581		Laag		1		Cu	Ring				
1603	5443	5443	Beerput	1300-1350	1	x	Cu	Messen/Scharen	Mes	Plaatangel		

////////////////////////////////////

Inv-nr	Spoornr.	Interfacenr.	Spoortype	Daterings-gegevens	aantal	ferro	non-ferro	Hoofdcategorie	Categorie	Subcategorie	Type	Subtype
4506	2177		Laag	1500-1600	6	x		Andere/Varia	Nagel (6)			
4507	2177		Laag	1500-1600	1	x		Messen/Scharen	Mes	Plaatangel		
4507	2177		Laag	1500-1600	1	x		Andere/Varia	Nagel (1)			
4507	2177		Laag	1500-1600	1	x		NI				
4508	2177		Laag	1500-1600	6	x		Andere/Varia	Nagel (6)			
4508	2177		Laag	1500-1600	1		Cu	NI				
4509	2177		Laag	1500-1600	3	x		Andere/Varia	Nagel (3)			
4510	2177		Laag	1500-1600	4	x		Andere/Varia	Nagel (4)			
4511					1	x		NI				
4512					1	x		Andere/Varia	Nagel (1)			
4513	3207	3205	Graf		1	x		Andere/Varia	Nagel (1)			
4514	1114	1113	Graf	d=na 1357	3	x		Hengsels (3)				
4515	3154	3151	Graf		3	x		Andere/Varia	Nagel (3)			
4515					1	x		Bouw/Constructie	Kram			
4516					3	x		Andere/Varia	Nagel (3)			
4517					1	x		Andere/Varia	Nagel (1)			
4518					1	x		Andere/Varia	Nagel (1)			
4519					1	x		Andere/Varia	Nagel (1)			
4520					1	x		Andere/Varia	Nagel (1)			
4521	295	295	Graf		1	x		Andere/Varia	Nagel (1)			
4522	424		Laag		1	x		Andere/Varia	Nagel (1)			
4523	426		Laag		1		?	Andere/Varia	Metaalslak			
4524	436	436	Kuil	1550-1650	1	x		Andere/Varia	Nagel (1)			
4525	439		Laag	1250-1325	1		?	Andere/Varia	Metaalslak			
4526	462	462	Paalspoor		1	x		Andere/Varia	Nagel (1)			
4527					1	x		Andere/Varia	Nagel (1)			
4528	528	528	Kuil		2		Cu	Andere/Varia	Schrapnel (2)			
4529	553	443	Kuil	1400-1500	1		?	Andere/Varia	Metaalslak			
4530	571	571	Kuil	1400-1600	1	x		Andere/Varia	Nagel (1)			
4531	602	602	Kuil	1250-1325	2	x		Andere/Varia	Nagel (2)			
4532	619	619	Paalspoor		1		?	Andere/Varia	Metaalslak			
4533	681		Houten goot	1250-1400	1	x		Andere/Varia	Nagel (1)			
4534	706		Laag		1	x		Andere/Varia	Nagel (1)			
4535	703	703	Kuil	1250-1325	1	x		Andere/Varia	Nagel (1)			
4536	820	820	Kuil	1175-1225	1	x		Andere/Varia	Nagel (1)			
4537	820	820	Kuil	1175-1225	1	x		Andere/Varia	Nagel (1)			
4538	820	820	Kuil	1175-1225	1	x		Andere/Varia	Nagel (1)			
4539	837	850	Grote gracht	1250-1300	1	x		Andere/Varia	Nagel (1)			
4540	222	222	Graf		1		Cu	NI				
4541	225	225	Graf		1	x		Andere/Varia	Nagel (1)			
4541	225	225	Graf		1		Pb	Andere/Varia	Druppel			
4542	653	653	Kuil	1400-1550	1	x		Andere/Varia	Nagel (1)			
4543	795	795	Kuil	1250-1325	2	x		Hengsels (2)				
4544	5816	5816	Gracht		1	x		Andere/Varia	Plaatje			
4544	5816	5816	Gracht		1		Cu	Andere/Varia	Plaatje			

////////////////////////////////////

Inv-nr	Spoornr.	Interfacenr.	Spoortype	Daterings-gegevens	aantal	ferro	non-ferro	Hoofdcategorie	Categorie	Subcategorie	Type	Subtype
4627					1	x		Andere/Varia	Plaatje			
4628					1	x		Andere/Varia	Nagel (1)			
4629					1	x		Andere/Varia	Nagel (1)			
4630					3	x		Andere/Varia	Nagel (3)			
4631					1	x		Andere/Varia	Nagel (1)			
4632					2	x		Andere/Varia	Brok (2)			
4633					2	x		Andere/Varia	Nagel (2)			
4633					1	x		NI				
4634					4	x		Andere/Varia	Nagel (4)			
4634					8	x		Andere/Varia	Brok (8)			
4635				1782	1		Cu	Munt/Penning	Munt			
4636					1		Pb	Andere/Varia	Druppel			
4637					1	x		NI				
4638					1		Pb	Andere/Varia	Druppel			
4639					1		Cu	Andere/Varia	Brok			
4640					1		?	Andere/Varia	Brok			
4641					1		Pb	Andere/Varia	Schijf			
4642					3	x		Andere/Varia	Nagel (3)			
4643					1		?	Andere/Varia	Brok			
4644					1		Pb	Andere/Varia	Musketkogel			
4645					1		Pb	Andere/Varia	Brok			
4646					1	x		Andere/Varia	Brok			
4647	2198	2198	Afvallaag/Kuil	1500-1650	1	x		Andere/Varia	Nagel (1)			
4648					1		Pb	Andere/Varia	Druppel			
4649					1	x		Andere/Varia	Nagel (1)			
4650					1		Pb	Bouw/Constructie	Loodlijst			
4651					1		?	Andere/Varia	Brok			
4652					1	x		Andere/Varia	Nagel (1)			
4653					2	x		Andere/Varia	Nagel (2)			
4653					1	x		Bouw/Constructie	Haak			
4654					1		?	Beslag				
4655					1		Pb	Andere/Varia	Musketkogel			
4656					1	x		Andere/Varia	Nagel (1)			
4657					1		?	Andere/Varia	Brok			
4658					1	x		Andere/Varia	Nagel (1)			
4659					1		Pb	Andere/Varia	Druppel			
4659					1		Pb	Andere/Varia	Plaatje			
4659					1		Cu	Andere/Varia	Huls			
4659					1		Cu	Beslag				
4659					1		Cu	Kledingaccessoires	Riemonderdeel	Riemgeleider		
4659					1		Cu	Andere/Varia	Brok			
4659				1450-1500	1		Cu	Munt/Penning	Munt			
4660					1		Pb	Andere/Varia	Druppel			
4661					1		Pb	Andere/Varia	Plaatje			
4662					1		Cu	Andere/Varia	Brok			

////////////////////////////////////

Inv-nr	Spoornr.	Interfacenr.	Spoortype	Daterings-gegevens	aantal	ferro	non-ferro	Hoofdcategorie	Categorie	Subcategorie	Type	Subtype
4736					1	Cu	NI					
4736					1	?	NI					
4736					1	Cu	Kledingaccessoires		Riemonderdeel	Riemgeleider		
4736					1	Cu	Siernagels					
4737					1	Cu	Kledingaccessoires		Gespbroche			
4737					1	Cu	Kledingaccessoires		Riemonderdeel	Riemgeleider		
4738					1	Cu	Kledingaccessoires		Riemonderdeel	Riemtong	Toegevouwen eenbladig	
4738					1	Pb	NI					
4738					1	Cu	Kledingaccessoires		Riemonderdeel	Riembeslag	Recht	Verdikking centraal-uiteinden
4738					1	Pb	Andere/Varia		Druppel			
4738					1	Cu	Andere/Varia		Haakje			
4738					1	Cu	Kledingaccessoires		Riemonderdeel	Gesp	Dubbel frame	Dubbel O-vormig/Ovaal
4738					1	?	Insigne		Profaan			
4738					1	Cu	Herstellingsstukken/Klinknagels/Snippers		Herstellingsstuk			
4739					1	Biljoen	Munt/Penning		NI			
4739					1	Cu	Andere/Varia		Kogel			
4739					5	Pb	Andere/Varia		Plaatje (5)			
4739					2	Cu	Ring (2)					
4739					1	Cu	Kledingaccessoires		Knoop			
4739					1	Cu	Siernagels					
4739					1	Cu	Bouw/Constructie		Haak			
4739					2	Pb	Andere/Varia		Bolletje (2)			
4739					1	Cu	Andere/Varia		Boeksluiting			
4739					1	Pb	Gewichten en verzwaringselementen		Verzwaringselement			
4740					1	Cu	Andere/Varia		Druppel			
4740					1	Cu	Andere/Varia		Plaatje			

////////////////////////////////////